

**TC
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**MOĞOLİSTAN’IN BAYAN-ULĞİY
KENTİNDE YAŞAYAN KAZAK TÜRKLERİNİN
DİNİ HAYATI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
DAUİRJAN BYERDİMURAT**

TEZ DANIŞMANI

PROF.DR. AHMET FARUK SİNANOĞLU

MALATYA-2016

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**MOĞOLİSTAN'IN BAYAN-ULGIY KENTİNDE
YAŞAYAN KAZAK TÜRKLERİNİN DİNİ HAYATI**

YÜKSEK LİSANS

DANIŞMAN
PROF.DR. AHMET FARUK SİNANOĞLU

HAZIRLAYAN
DAUIRJAN BYERDİMURAT

Jürimiz 11.07.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezi başarılı bulunarak Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Ad Soyadı

İmza

1. Prof. Dr. A. Faruk Sinanoğlu
2. Prof. Dr. Mustafa Arslan
3. Y. Doç. Dr. Abdurrahman Güneş
4.

.....

.....

.....

.....

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kuruluna.....tarih ve
.....sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

.....
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Ahmet Faruk SİNANOĞLU’nun danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Moğolistan’ın Bayan-Ulgii Kentinde Yaşayan Kazak Türklerinin Dini Hayatı” konulu bu tezin başlangıç safhasından sonuçlanmasına kadar bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve ahlak kurallarına riayet edildiğini ve yararlandığım bütün eserlerin hem metin hem de kaynakçada yöntemin uygun biçimde gösterildiğini belirtir, onurumla doğrularım.

Daurjan BYERDIMURAT

ÖNSÖZ

Din, tarihin her döneminde var olmuş ve günümüzde de varlığını sürdürmüş, gelecekte de var olmaya devam edeceği şüphe edilmeyecek bir gerçekliktir. Yapılan araştırmalar tarihte hiçbir toplumun dinsiz olmadığını, kimi toplumlarda etkili kimilerinde ise vasat bir rol oynadığı bilinmektedir.

Moğolistan toplumu IXX. Yüzyıldan itibaren çok büyük siyasi ve toplumsal değişimlere maruz kalmıştır. Buna rağmen din kendi önemini korumuş ve farklı şekillerde varlığını sürdürmüştür. Moğolistan devletinin uyguladığı din karşıtı politikaların tesiri altında, ritüel boyutundan önemli ölçüde soyutlanarak, vicdanlara hapsedilmiş dindarlık şekli farklılıklar taşımayan bir özelliğe sahip olmuştur. 1990 sonrasında Moğolistan'ın demokratik hayata geçmesi ile birlikte dini sahada olumlu gelişmeler yaşanmış, diğer taraftan dini kaynak sorunu başta olmak üzere din eğitimi veren kurumların eksikliği problemi baş göstermiştir. Bu durumda dini sahada birçok zorlukları ortaya çıkarmaktadır. Din eğitim kurumlarının eksikliğini farklı dini cemaatler ve gruplar tarafından doldurulmaya çalışılmaktadır.

Ayrıca ülkede dini canlanmanın yaşanmasıyla birlikte modernleşme ve küreselleşme sürecinde dini hayatla ilgili yeni problemler ortaya çıkmaktadır. Böylece demokratik hayata geçmeden önce ve sonra dini hayatta ne gibi gelişmelerin yaşandığını sosyolojik metotlarla incelemek, anlamak ve değerlendirmek amacıyla böyle bir alan çalışması yapılmıştır.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu amacı, önemi, varsayımı, hipotezleri, evren ve örnekleme, sınırları, bilgi toplama aracı ve verilerin analizi belirlenmiştir.

Birinci bölümde araştırmanın yürütüldüğü ülke olan Moğolistan'ın tarihi, genel özellikleri, dini yapısı hakkında, ayrıca araştırmanın yürütüldüğü bölge olan Batı Moğolistan

Bayan-Ulgii İli hakkında ve araştırılan topluluk olan Kazak Türklerinin tarihçesi, ekonomik yapısı, demografik yapısı ve dini yapısı hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, araştırmamızın teorik ve kavramsal çerçevesini oluşturan, sosyolojik açıdan din, din toplum ilişkileri ve dini tecrübenin ifade şekilleri açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde bulgular ve yorumlar, örneklem grubunun genel özellikleri ele alınmıştır. Sonuç kısmında elde edilen veriler topluca değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmada, konu seçimi dil kuralları ve akademik kıstaslara uygun olarak düzenlenmesinde büyük bir titizlik içinde tezi inceleyen ve çalışma boyunca büyük ilgi gösteren danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ahmet Faruk SİNANOĞLUN'a teşekkür etmeyi kendime borç bilirim. Ayrıca konu ile ilgili değerli önerileri ve kaynaklara ulaşmakta yardımcı olan hocam Prof. Dr. Mustafa ARSLAN ve Yrd. Doç. Dr. Recep UÇAR'a teşekkür ederim.

Daurjan BYERDIMURAT

Malatya 2016

ÖZET

BYERDIMURAT, Daurjan, Moğolistan'ın Bayan-Ulgiy Kentinde Yaşayan Kazak Türklerinin Dini Hayatı, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2016.

Moğolistan'ın Bayan-Ulgiy Kentinde Yaşayan Kazak Türklerinin Dini yaşamlarını konu alan bu çalışma, anket ve gözlem teknikleri ile elde edilen veriler bağlamında, anlama, yorumlama ve karşılaştırma ilkelerine bağlı kalınarak şekillendirilmiştir.

Bu araştırma toplam üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu amacı, önemi, varsayımı, hipotezleri, evren ve örnekleme, sınırları, bilgi toplama aracı ve verilerin analizi belirlenmiş, ilk bölümde araştırmanın alanı hakkında bilgi verilmiş, ikinci bölümde teorik ve kavramsal çerçevesi ele alınmış ve son bölümde ise bulgular, yorumlar ve örneklem grubunun genel özellikleri belirtilmiştir.

Sonuç olarak, araştırma alanımızı olan Moğolistan'ın Bayan-Ulgiy Kentindeki toplumun özellikle dinin pratik boyutuyla ilgili bir canlanmanın oluşu tespit edilmiş olup, dini bilgisizliğin yaygın olduğu ve genel bir din eğitimi ihtiyacının olması vb. sonuçlar araştırmada varılan sonuçlardandır.

Ayrıca ülkede dini canlanmanın yaşanmasıyla birlikte modernleşme ve sekülerleşme süreci, dini hayatla ilgili yeni problemleri beraberinde getirmiştir. Demokratik hayata yeni geçmiş olan Moğolistan toplumu her alanda olduğu gibi dini hayat alanında da yeni gelişmelerin ve değişimlerin olduğu bir süreç devam etmektedir.

Anahtar sözcükler: Din, Sosyoloji, Dini Hayat, Moğolistan, Bayan-Ulgiy,

ABSTRACT

BYERDIMURAT, Daurjan is the religious life of Kazakh Turks living in Bayan-Ulgi city of Mongolia, master thesis, Malatya, 2016.

In the context of dates obtained from survey and observation techniques, this study about the religious life of Kazakh Turks living in Bayan-Ulgi city of Mongolia is shaped being bound to the rules of comprehension, comment and comparison.

This research is consist of three parts. In introduction part, topic, purpose, importance, conjecture, hypothesis, cosmos and sample, limits at research, device of collecting information and the analysis of data is determined. In the first part, information about the field at research is given. In the second part the theoretical and conceptual frame of research is discusses and in the lost part, findings, comments and general properties at sample group are determined.

In conclusion, in the society of Bayan-Ulgi the city of Mongolia, it's determined that there is a revival especially related to religious dimension, un averseness about religion and the need at a general religion education...etc. are the results found in this study.

Also in the due to the revival of religion the process of modernization and secularization bring new problems about religious life. Recently passing to the democratic life in Mongolia society there continues a process of impartments and changes in religion, as in all fields.

Keywords: Religion, Sociology, Religious Life, Mongolia, Bayan-Ulgi

İÇİNDEKİLER TABLOSU

ONUR SÖZÜ	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
KISALTMALAR	xiii
TABLolar ve ŞEKİLLER ÇİZELGESİ	xiv
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın, Konusu Amacı ve Önemi	1
3. Sınırlılıklar	3
4. Araştırmanın Yöntemi ve Tekniği	4
5. Varsayımlar	4
6. Denence (Hipotez)	5
7. Evren ve Örneklem	6
8. Bilgi Toplama Aracı	7
9. Verilerin Analizi	7
1. ARAŞTIRMA ALANI	9
1.1. Araştırmanın Yapıldığı Ülke: Moğolistan	9
1.1.1. Moğolistan'ın Genel Özellikleri	9

1.1.2. Moğolistan ve Moğolların Tarihçesi.....	10
1.1.3. Moğolistan'ın Dini Yapısı	12
1.1.3.1. Budizm Öncesi Moğollar 'da Dini İnanç	12
1.1.3.2. Budizm Sonrası Moğollarda Dini İnanç	14
1.2. Araştırmanın Yapıldığı Yer: Batı Moğolistan Bayan-Ulgiy İli	15
1.3. Araştırılan Topluluk: Kazaklar (Kazak Türkleri)	16
1.3.1. Bayan-Ulgii Kazaklarının Tarihçesi	18
1.3.3. Demografik Yapısı.....	21
1.3.4. Dini Yapısı	21
2. TEORİK ve KAVRAMSAL ÇERÇEVE	24
2.1. Sosyolojik Açıdan Din.....	24
2.2. Özsel Tanımlar: Tüm Dinlerin Ortak İçeriği	25
2.3. İşlevsel Tanımlar: Dinin Birey veya Topluluklar Üzerindeki Etkisi.....	27
2.4. Din toplum ilişkileri	28
2.4.1 Dinin Toplum Üzerindeki Etkileri	30
2.4.2. Toplumun Din Üzerindeki Etkileri	32
2.5. Dini Tecrübenin İfade Şekilleri	34
2.5.1. Dini Tecrübenin Teorik Anlatımı.....	34
2.5.2. Dini Tecrübenin Pratik Anlatımı.....	35

2.5.3. Dini Tecrübenin Sosyolojik Anlatımı	36
3. BULGULAR VE YORUMLAR	38
3.1. Araştırma Grubunun Genel Özellikleri	38
3.2. Dini Hayatla İlgili Bulgular	41
3.2.1 Allah'ın (Tanrı) Varlığına İnanç	41
3.2.2. Peygamberlere İnanç	46
3.2.3. Kur'an'a İnanç	50
3.2.4. Ahirete İnanç	53
3.2.5. Meleklerle inanç	55
3.2.6 Kadere İnanç	58
3.3.1. Namaz Kılma	61
3.3.2. Oruç Tutma	69
3.3.3. Hac İbadeti	74
3.3.4. Zekât Verme	79
3.3.5. Fitre Verme	81
3.3.6. Kurban Kesme	83
3.3.7. Dua İle İlgili Tutumlar	85
3.4. Dinin Toplumsal Davranışlara Etkisi ile İlgili Bulgular	90
3.4.1. Dindarlığın Eş Seçimine Etkisi	90

3.4.2. Dindarlığın Arkadaş Seçimine Etkisi.....	93
3.4.3. Yemeklerden Sonra Dua veya Bata Yapma.....	97
3.4.4. Bazı Hayır İşleri Yapma	98
3.4.5. Dini Bilgileri Kimden Öğrendiği İle İlgili Bulgular	100
3.4.6. İçki Kumar Gibi Alışkanlıklar Konusundaki Tutumlar	101
3.5. Batıl İnançlarla İlgili Bulgular.....	104
3.5.1. Hayatın Önemli Anlarında Popüler Dini İnanç ve Uygulamalar	105
KAYNAKÇA	118
EKLER	122
Ek 1: Anket Formu	122
Ek: 2 Moğolistan Bayrağı.....	129
Ek: 3 Haritalar	130
Harita 1 Moğolistan'ın Siyasi Haritası.	130
Harita 2 Moğolistan'ın İdari Birimleri: 21 Aymag(İl) ve Başkent Ulanbator	131
Harita 3 Bayan Ölgıy Aymağı ve Bayan Ölgıy Aymağı'na Bağlı Sumlar.	132
Ek: 4 Fotoğraflar	133
Fotoğraf 1 Bayan-Ulgıy Ebubekir Sıddık Merkez Camii	133
Fotoğraf 2 Günümüzde yazın kullanılmakta olan Kigiz Üy'ler (Keçe Evler, yurt).....	134
Fotoğraf 3 Kigiz Üy'in içinden bir görüntü.	135

Fotoğraf 4 Kurban kesilirken.	136
Fotoğraf 5 Bayan-Ulgiy’de Camide nikâh merasimi yapılırken.	136
Fotoğraf 6 Evlenme merasimi “Betaşar” türküsü söylerken Kazak Türkleri.	137
Fotoğraf 7 Bayan-Ulgiy’de düğün yapılırken.	137
Fotoğraf 8 Kartal eğitimi.	138

KISALTMALAR

SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
M.Ü. İ. F	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
M. Ü	: Marmara Üniversitesi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SPSS	: Statistical Package For Social Sciences For Windows
N	: Sayı
P	: Anlam düzeyi
Çev	: Çeviren
B	: Baskı
S	: Sayfa
vb.	: Ve benzeri

TABLÖLAR ve ŞEKİLLER ÇİZELGESİ

Tablo 1: Cinsiyete Göre Dağılım	38
Tablo 2: Yaş Gruplarına Göre Dağılım.....	38
Tablo 3: Ailevi ve Medeni Durumlarına Göre Dağılım	39
Tablo 4: Eğitim Durumlarına Göre Dağılım	39
Tablo 5: Mesleki Statüleri Göre Dağılım	40
Tablo 6: Ekonomik Durumlarına Göre Dağılım	40
Tablo 7: Sübjektif Dindarlık Durumu	41
Tablo 8: Allah’a İnanç ve Cinsiyet Arasındaki İlişki.....	41
Tablo 9: Allah’a İnanç İle Eğitim Arasındaki İlişki.....	44
Tablo 10: Allah’a İnanç İle Yaş Arasındaki İlişki	45
Tablo 11: Allah’a İnanç ve Sosyo-Ekonomik Düzey Arasındaki İlişki.....	46
Tablo 12: Peygamberlere İnanç ve Cinsiyet Arasındaki İlişki.....	46
Tablo 13: Peygamberlere İnanç ve Yaş İlişkisi.....	47
Tablo 14: Peygamberlere İnanç İle Eğitim Durumu Arasındaki İlişki	48
Tablo 15: Peygamberlere İnanç ve Sosyo-Ekonomik Durum İlişkisi.....	49
Tablo 16: Kur’an’a İnanma ve Cinsiyet	50
Tablo 17: Kur’an’a İnanma ve Yaş Grupları Arasındaki İlişki.....	51

Tablo 18: Kur'an'ın Allah'ın Kelamı Olduğuna ve Hiç Değişmediğine İnanç ve Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki	52
Tablo 19: Ahiret İnanıcı ve Cinsiyet İlişkisi	53
Tablo 20: Yaş Grupları ile Ahirete İnanma Arasındaki İlişki	54
Tablo 21: Ahirete İnanç ve Eğitim İle İlişkisi	55
Tablo 22: Meleklerle İnanç ve Cinsiyet	55
Tablo 23: Yaş Grubu İle Meleklerle İnanç İlişkisi.....	56
Tablo 24: Meleklerle İnanç İle Eğitim İlişkisi	57
Tablo 25: Kadere İman ve Cinsiyet.....	58
Tablo 26: Kadere İman ve Yaş Grupları	59
Tablo 27: Kadere İman İle Eğitim İlişkisi.....	60
Tablo 28: Namaz Kılma ve Cinsiyet İlişkisi	63
Tablo 29: Namaz Kılma İle Eğitim İlişkisi	64
Tablo 30: Namaz Kılma ile Yaş Grupları İlişkisi.....	66
Tablo 31: Namaz Kılma İle Ekonomik Düzey İlişkisi	68
Tablo 32: Cinsiyet ve Oruç	69
Tablo 33: Oruç ve Eğitim İlişkisi	70
Tablo 34: Oruç İle Yaş Grubu İlişkisi	72
Tablo 35: Oruç ve Sosyo-Ekonomik Düzey İlişkisi.....	73

Tablo 36: Hac İle Cinsiyet İlişkisi.....	74
Tablo 37: Hac ve Eğitim Durum	75
Tablo 38: Hac ve Sosyo-Ekonomik Durum	76
Tablo 39: Hac İle Yaş İlişkisi.....	78
Tablo 40: Zekât İle Cinsiyet İlişkisi	79
Tablo 41: Zekât ile Sosyo-Ekonomik Düzey İlişkisi	80
Tablo 42: Fitre İle Cinsiyet İlişkisi.....	81
Tablo 43: Fitre İle Sosyo-Ekonomik Düzey İlişkisi.....	82
Tablo 44: Kurban Kesme İle Cinsiyet Arasındaki İlişki	83
Tablo 45: Kurban Kesme İle Ekonomik Durum Arasındaki İlişki	84
Tablo 46: Duanın Kabul Olacağına İnanma İle Cinsiyet İlişkisi	85
Tablo 47: Duanın Kabul Olacağına İnanma İle Yaş İlişkisi	86
Tablo 48: Dua Etme Durumu İle Cinsiyet İlişkisi.....	87
Tablo 49: Duanın Önemi İle Cinsiyet İlişkisi	88
Tablo 50: Kur'an Okumasını Bilme ve Cinsiyet İlişkisi Kuran Okumasını Bilmenin Yaş Gruplarıyla İlişkisi.....	89
Tablo 51: Kuran Okumasını Bilmenin Eğitim Düzeyi İle İlişkisi.....	90
Tablo 52: Eş Seçiminde Dindarlık ve Cinsiyetle İlişkisi	90
Tablo 53: Eş Seçiminde Dindarlığın Önem Vermenin Eğitimle İlişkisi.....	92

Tablo 54: Eş Seçiminde Dindarlığa Önem Vermenin Yaşla İlişkisi.....	93
Tablo 55: Arkadaşların Dindar Olmasına Verilen Önem İle Cinsiyet İlişkisi	93
Tablo 56: Arkadaşların Dindar Olmasına Verilen Önem Ve Eğitim Düzeyi İle İlişkisi	95
Tablo 57: Arkadaşların Dindar Olmasına Verilen Önemin Yaş Gruplarıyla İlişkisi ..	96
Tablo 58: Yemeklerden Sonra Dua Etme İle Yaşla İlişkisi	97
Tablo 59: Hayır İşleri ve Cinsiyet İlişkisi	98
Tablo 60: Bazı Hayır İşleri ve Cinsiyet İlişkisi.....	99
Tablo 61: Dini Bilgilerin Kimden veya Nereden Öğrenildiği.....	100
Tablo 62: İçki Kumar Gibi Alışkanlıklar Konusundaki Tutumlar ve Bunların Cinsiyet İle İlişkisi	101
Tablo 63: İçki Kumar Gibi Alışkanlıklar Konusundaki Tutumlar ve Bunların Yaş Grupları İle İlişkisi.....	102
Tablo 64: İçki Kumar Gibi Alışkanlıklar Konusundaki Tutumlar İle Sosyo-Ekonomik Düzey İlişkisi	103
Tablo 65: Batıl İnançlar İle Cinsiyet İlişkisi	104

GİRİŞ

1. Araştırmanın, Konusu Amacı ve Önemi

Sosyoloji ve Din Sosyolojisi alanında din ve toplum arasındaki etkileşimi inceleyen, Batı'da, çok zengin bir literatür mevcuttur. Türkiye'de de son yıllarda bu alanda yapılan teorik ve uygulamalı çalışmalar çoğalmış, din ve toplum arasındaki etkileşim çok boyutlu olarak ele alınıp değerlendirilmeye başlanmıştır. Moğolistan'da ise, din sosyolojisi alanında teorik çalışmalar bir yana, uygulamalı Din Sosyolojisi çalışmaları hemen hemen yok gibidir. Bu nedenle Moğolistan'ın farklı bölgelerinde toplumun dini tecrübesini, din ve toplum arasındaki karşılıklı ilişki ve etkileşim ve bu etkileşimden doğan sonuçları konu edinen din sosyolojisi araştırmalarına ihtiyaç vardır.

Toplumun sürekli değişen bir yapıda olduğu bir gerçektir. Bu yüzden de dini hayatın bundan büyük ölçüde etkileneceği bir gerçektir. İXX-XX. Yüzyılda Moğolistan toplumu büyük değişimlere sahne olmuştur. Bu zamanda Sovyetler Birliği ile Çin'in etkisinde kalmış ve özellikle Sovyetler Birliğinin tarihsel materyalist anlayışın topluma hâkim olduğu 50 yıldan fazla bir süre yaşamışlardır. Bunun etkisi her türlü alanda olduğu gibi özellikle de dini hayatta büyük değişimlere sebep olmuştur. Moğolistan bağımsızlığı 1924 de Sovyetler birliği tarafından tanınmış gibi gözükse de 1990 kadar birçok konuda Rusların izlediği politikaları izlemiş ve onlardan etkilenmişlerdir. Bu durum Moğolistan'da yaşayan Müslümanların üzerinde büyük etkisi olmuştur. 1990'dan sonra demokratik hayata geçme ile birlikte her alanda olduğu gibi din alanında da serbest bir dini hayat hakkına kavuşmuştur. Ancak kitabi bir dini hayattan söz etmek mümkün gözükmemektedir. Dini hayatta Olumlu gelişmeler yaşanmışsa da dini kaynak sorunu başta olmak üzere, dini bilgi üretimi, din eğitimi vb. benzeri problemler baş göstermiştir. Bu açıklamalardan hareketle, bugünkü Moğolistan'da din ve dindarlığın hangi yönde ilerlediği ve dini durumun ne düzeyde olduğunu tasvir etmek için din –toplum etkileşimi konu edinen din sosyolojisi çalışmalarının gerekli olduğu ortadadır.

Moğolistan'daki dini hayatla ilgili bu çalışma, yukarıda bahsettiğimiz alandaki bir boşluğu doldurma amacına yönelmiştir. Moğolistan'ın en Batısında bulunan Bayan-Ulgii ilinin merkezinde yaşayan Kazak Türklerinin dini hayatı araştırmamızın konusunu oluşturmaktadır. Araştırma alanı çeşitli değişkenlere bağlı olarak incelenmiş olup, bölge halkının dini hayatının genel bir tasviri çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bayan-Ulgii ilinin merkezinde uygulamalı olarak yapılmış bu araştırmadan elde edilen bulgular, Moğolistan'daki Müslümanlar ve özellikle Müslüman Kazak Türklerinin dini inanç, tutum ve davranışları hakkında bilgi edinmeye yönelik olmuştur.

Bayan-Ulgii ilinin nüfusunun %90'dan fazlası Müslüman Kazaklardan oluşmaktadır. Bizim araştırma yaptığımız Kent merkezinde yaşayanlar için de aynı durum söz konusudur. Moğolistan halkı ortak din hayat ve kültür besleyen dini manevi değerlerinden 50 yıldan fazla bir süre uzak kalmıştır. Geleneksel dini kurum ve değerler ise toplumu dini kültür anlamında destekleme ve geliştirme imkânlarından mahrum bırakılmış, doğal olarak toplumda hâkim olan dini bilgi ve kültür esas kaynaktan kopmuştur. Bununla birlikte Moğolistan'daki Kazakların göçebe hayat sürmeleri de İslam'ı yani dini yaşamalarını zorlaştırmıştır. Ayrıca 1937'de başa geçen genç komünist hükümet tapınakları yıkmış ve din adamlarına yönelik kıyım yapmışlardı ve dini kaynakları ve kitapları yok etmişti. Bu da dinin zayıflamasına yol açmıştır.

Diğer yandan 1937 yılından 1990 yılına kadar SSBC'nin izlediği din karşıtı politikaların etkisi altında kalmıştır. Bu çabaların sonucunda halk tamamen dinden kopmasa da dini bilgi ve kültürden yoksun kalma durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Dini bilgi ve kültürden boşalan alanları halk farklı bir dinsel atfederek canlı tutulan cenaze törenlerine ve ulusal günleri kutlama vb. gibi davranışlarla sınırlı bir dindarlık alanı yaratmıştır.

Moğolistan'da 1990 yılından sonra, demokratikleşme süreciyle birlikte dini sahada önemli canlanmalar meydana gelmiştir. Özellikle de Müslüman Kazaklar için Türkiye başta olmak üzere Kazakistan'dan din görevlileri gelmiş din eğitimi vermeye başlanmıştır.

Moğolistan'dan yurt dışında din eğitimi almak için Kur'an kurslarına öğrenci göndermişlerdir. Ancak bu gelişmeler, halkın din öğretim ve eğitimi alanındaki ihtiyacını karşılayacak durumda değildir. Okullarda din eğitimi ve öğretimi derslerinin olmaması, toplumdaki din eğitimi alanındaki durumu olumsuz etkileyen nedenlerden biridir.

Bayan-Ulgiy'de cami ve diğer dini kurumlar da yetersiz olduğundan İslam dini, onun tarihi ahkâmı, emir yasakları konusunda bilgiler çok sınırlıdır. Din eğitimi görmeyen insanların çoğunluğu yaşlı nesil arasında yaygın olan, batıl inançlarla karışık olan dini inançları ve pratikleri benimsemektedirler. Durum böyle olunca Müslümanların dini şuurunda İslam'ın esas ahkâmı ile fal büyü ve İslam'dan önceki halk inançları birbirine karışmaktadır.

Bu araştırmanın amacı yukarıdaki açıklamalardan hareketle, Moğolistan'ın Bayan-Ulgiy ilinde yaşayan Müslüman Kazakların dini hayatını din sosyolojisi çerçevesinde ele alıp değerlendirmektir. Ayrıca, bu araştırmada insanların dini inançları, tutumları ve davranışlarını inceleyerek, Moğolistan'daki Müslüman toplumun dini hayatının çeşitli boyutlarıyla tespit edilmesi ve Din Sosyolojisi çalışmalarının zenginleştirilmesine katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

3. Sınırlılıklar

Bilimsel bir araştırma yapılırken konunun sınırlandırılması büyük önem arz etmektedir. Araştırma bulguları, verilen sınırlılıklar içinde geçerlidir. Bu nedenle, sınırlılıkların belirlenmesi gerekir (Karasar, 2013, s. 73). Alan araştırmaları belli bir evren ve evrende seçilen örnekleme göre yapıldığı için, araştırmada ulaşılan sonuçlar hem kendi evreni hem de örnekleme ile sınırlıdır. Araştırmamız Moğolistan'ın Bayan-Ulgiy ili merkezinde yapıldığından araştırma uygulandığı mekânla sınırlıdır.

Araştırmamız kapsamına bu il merkezinde yaşayan 500 kişi alınmıştır. Elde edilen verilerin yorumlanmasında örneklem grubunun ankete verdikleri yanıtlar ve kendi gözlemlerimiz ile sınırlıdır.

4. Araştırmanın Yöntemi ve Tekniği

Sosyolojide yöntem, konuyu ele alırken izlenen zihinsel tutum ve yaklaşımı ve bu amaçla oluşturulan “araştırma planını” ifade etmektedir. Bu bakımdan yöntemler soyutlardı. Araştırma teknikleri ise soyut yöntemin somut gerçekliğe uygulanışında başvurulan araçları ifade etmektedir (Günay, 1998, s. 71). “Araştırmacı, problemi çözmek için izleyeceği “yolu” (yöntem) ve kullanacağı teknikleri ayrıntıları ile planlamak zorundadır” (Karasar, 2013, s. 75). Yöntemin amaca uygunluğu da önemlidir (Karasar, 2013, s. 75).

Sosyal olayların araştırılmasında başlıca iki yöntem kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi, konu ile ilgili belgelerin incelenmesi ve çözümlenmesini ifade eden dokümantasyon metodu; ikincisi ise, anket, mülakat ve soru cetvelleri yoluyla sosyal realitenin doğrudan soruşturulmasına dayanan uygulamalı yöntemdir (Aslantürk, 1999, s. 80).

Araştırmamız, literatür taramasına dayanan teorik kısım ve alan araştırmasına dayanan ampirik kısım olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın teorik bölümü ile ilgili olarak, din sosyolojisi, din psikolojisi, dinler tarihi alanında yapılmış çalışmalar, tezler, makaleler, kitaplar, dergiler taranmıştır. Araştırmamızın uygulamalı kısmı ile alakalı olarak, sosyal bilimlerde veri toplama tekniği olarak kullanılan anket ve gözlem teknikleri kullanılmıştır.

5. Varsayımlar

“Araştırmada bazı başlangıç noktalarının, ayrıca kanıtlanmasına gerek görülmeden, “doğru” olarak kabul edilmesi gerekebilir. Bu kabule, varsayım(sayıltı) denir. Araştırma

sonuçlarının geçerliliği, bu yargının doğruluğuna bağlıdır (Karasar, 2013, s. 71). Moğolistan gibi dini hayat konusunda araştırma yapılmamış bir ülkenin herhangi bir bölgesinde yapılacak alan araştırmalarında varsayım geliştirmek zor olsa gerek. Çünkü varsayımlar, “bir yandan genel gözleme dayanırken, diğer yandan da daha önce yapılmış araştırmaların bulgularına dayanırlar” (Köktaş, 1993, s. 74). Moğolistan’da daha önce dini hayatla ilgili çalışmalar sınırlı olduğundan veya biz ulaşamadığımız için, bu araştırmada daha çok kendi genel gözlemlerimize dayanılarak varsayımlar geliştirilmiştir.

Moğolistan toplumu ve Moğolistan’daki Müslümanlar 1937 yılından 1990 yılına kadar SSBC’nin izlediği din karşıtı politikaların etkisi altında kalmıştır. Bu dönemde başa geçen genç komünist hükümet Moğolistan’da dini yok etmeye çalışmış, bunu gerçekleştirmek için tapınakları yıkmış, din adamlarına karşı kıyım yapmış ve dini kaynakları yok etmeye çalışmıştır. Bütün bu gelişmelere rağmen Moğolistan’da yaşayan Müslüman Kazak Türklerinin İslam’ı, dini bir kimlik olarak korudukları varsayılmaktadır.

6. Denence (Hipotez)

“Araştırmalarda, olaylar ya da değişkenler arasında var olduğu söylenen ilişkiye denence(hipotez) denir. Bir başka ifade ile denence denen yargıdır. Bu yargı ise ölçülebilen ya da ölçülme olasılığı görünen en az iki değişken kuvvetli olasılıklarla önceden kestiren; gözlemlere yön vermek ve verileri yorumlamak için geçici olarak kabul edilen ilişki bir yargıdır” (Karasar, 2013, s. 68). Bu açıklamalardan hareketle araştırmamızın denenceleri aşağıdaki şekilde geliştirilmiştir.

1. Genel eğitim düzeyi yükseldikçe kişilerin dindarlık düzeyleri daha az eğitim görmüş veya hiç eğitim almamış kişilere göre daha yüksek olacaktır.
2. Kadınların dini pratikleri yerine getirme oranı erkeklere göre daha düşüktür.
3. Kadınlar arasında batıl inançlar erkeklere nazaran daha yaygındır.
4. Erkeklerin dini bilgisi kadınlardan daha ileri düzeydedir.

5. Refah düzeyleri yüksek kişilerin refah düzeyi düşük olan kişilere göre dine daha çok ilgi gösterecektir.
6. Yaşlılar gençlere göre daha az dindardır.
7. Gençlerin dini bilgisi yaşlılardan daha ileri bir düzeydedir.
8. Dini canlanmanın bir göstergesi olarak gençlerin dini pratikleri yerine getirme oranı yaşlılar göre daha ileri düzeyde olacaktır.

7. Evren ve Örneklem

Araştırmamızın evreni Moğolistan'ın Bayan-Ulgiy ili kent merkezinde yaşayan insanlardan oluşmaktadır. Amacımız Moğolistan'daki Müslüman Kazak(Türkleri)'ın dini hayatını araştırmak olduğundan, araştırma evreni olarak Kazakların en yoğun olarak yaşadıkları yer olan Bayan-Ulgiy ili kent merkezini seçtik. Bu açıklamadan hareketle Tüm Moğolistan'daki Müslümanların dini hayatlarını tespit ve tahlil etmeye çalışılmıştır.

Araştırma örnekleminde, “basit tesadüfi örneklem” tekniği uygulanmıştır. “Tesadüfi örneklem evrendeki tüm elamanların tek tek eşit seçilme hakkına sahip oldukları örneklem türüdür. Bu örneklemede, evrendeki eleman türlerinden her birinden örnekleme girenlerin sayısı, tümü ile şansa bırakılmıştır” (Karasar, 2013, s. 113). Araştırmamız belli bir kesimin dini inancı değil, genel olarak halk tabakasının inanışlarını konu edindiğinden olabildiğince farklı halk kesimlerine ulaşılmaya önem gösterilmiştir.

Çalışma esnasında belirlediğimiz örneklem grubu bu bölgeyi temsil edecek oranda seçilmiştir. Bayan-Ulgiy kent merkezi sınırları içindeki olabildiğince farklı kesimlerin ankete katılmalarını sağlamaya özen gösterilmiştir. Bayan-Ulgiy ilinin merkez nüfusu 2015 yılı istatistik verilerine göre 30,338 kişidir. Bunların 15043'i erkek 15304'i kadındır (Mongolian Statistical Information Service, 2016).

Araştırmamızın örneklemini, araştırma evreninde “basit tesadüfi örnekleme” tekniği seçilen 500 kişiden oluşmaktadır. Anket tam olarak 600 kişiye dağıtılmış, bunların 560'a

yakını elimize geçmiş, bunları titiz bir inceleme sonucu tam cevap verilip verilmediğine, eksik olup olmadığı kontrol edilerek, 500 tanesi uygun görülerek değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Ankete 18 yaş üzeri herkesin katılımının sağlanmasına önem verilmiştir. Örneklemi 18 yaş ile sınırlama nedenimize gelince, bu yaşta kişinin her konuda olduğu gibi din konusunda da düşünceleri netleşmeye başlaması ve toplumla bütünleşme süreçleri olduğu içindir.

8. Bilgi Toplama Aracı

Araştırmamızda temel bilgi toplama tekniği “anket” olmakla birlikte, araştırmada “gözlem” tekniği de kullanılmıştır.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Moğolistan’da Din Sosyolojisi alanında yapılmış deneysel çalışma olmadığından veya biz ulaşamadığımızdan dolayı anket formu hazırlarken Türkiye’de yapılmış çalışmalardan esinlenerek anket formu hazırlanmıştır. Başta M. Emin Köktaş’ın “Türkiye’de dini hayat” çalışması olmak üzere Mustafa Arslan’ın “Türk Popüler Dindarlığı” çalışması ve Hakkı Karaşahin’in “Bir Batı Anadolu Kasabasında Dini Hayat Gördes Örneği” gibi çalışmalardan yararlandık.

9. Verilerin Analizi

Yapılan anket çalışması sonucunda elde edilen “veriler ham bilgiler olup çoğu zaman bu haliyle fazla bir şey ifade etmemektedirler. Bu nedenle tek tek bilgilerin toplanması kadar, bu bilgilerin belirli metod ve tekniklere göre anlamlı hale getirilmesi gerekmektedir” (Aydınalp, 2012, s. 43). Bilgilerin çözümlenmesinde bilgisayarda SPSS Statistics 17.0 istatistik paket programı kullanılmıştır.

Aştırma verilerinin değerlendirilmesinde Ki-kare(x^2) bağımsızlık test kullanılmıştır. “Ki- Kare bağımsızlık testi iki değişken arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek için kullanır” (Baş, 2010, s. 193). “Bu testte diğer ilişkiisel analizlerden farklı olarak ilişki kurulan değişkenlerin her ikisi de Nominal(Sınıflama) ya da Ordinal(Sıralama) ölçeklidir”. Daha açık bir ifade ile “eğitim düzeyi ile inanma” değişkeni arasındaki ilişkiler ki- kare bağımsız test ile incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAŞTIRMA ALANI

1.1. Araştırmanın Yapıldığı Ülke: Moğolistan

1.1.1. Moğolistan'ın Genel Özellikleri

Moğolistan, Orta Asya'nın kuzeyinde yer alan kuzeyde Rusya, diğer yönlerden ise Çin halk cumhuriyeti ile sınırları olan bir kara ülkesidir. Yüz ölçümü 1.564.115,75 km²'dir. Yüz ölçümü bakımından Asya kıtasının altıncı ve dünyanın on sekizinci büyük ülkesi olmasına rağmen kıtanın en az nüfuslu ülkeleri arasında yer almaktadır. Uzun yıllar göçebe yaşam süren Moğolistan 20 yüzyılda çarpıcı bir gelişme göstererek her alanda oldukça ileri bir düzeye ulaşmıştır. Ulanbator, ülkenin en büyük şehri ve başkent olup yaklaşık olarak burada ülke nüfusun %38'i yaşamaktadır. Moğolistan'ın siyasal sistemi parlamenter cumhuriyettir (Elif, 1997, s. 1)

Kuzeyde Rusya ile 3485 kilometre, Güneyde ise Çin'le 4677 kilometre uzunluğunda sınırları bulunmaktadır. Ülkenin Doğu ve Batısı arasındaki mesafe 2392 kilometre, Kuzeyi ve Güneyi arasındaki mesafe ise 1259 kilometredir (visitmongolia, 2016). Moğolistan, ülke boyunca uzanan dağlar, tepeler ve yüksek ovalarıyla, Asya'nın en yüksek ülkelerinden biridir. Ülke genelinde rakım, deniz seviyesinden ortalama 1580 metre yüksektir. Yüzde 80'i deniz seviyesinden 1000 metre yükseklikte olan ülkenin batısında yer alan ve yaklaşık 600-650 kilometre boyunca uzanan Moğol Altay Dağları ülkenin en yüksek bölgesidir. Bu bölgede yer alan 4374 metre yüksekliğindeki Altay Tavn-Bogd Dağı ülkenin en yüksek noktasıdır. Karasal iklime sahip olan Moğolistan'da son 60 yıllık meteorolojik gözlemlere göre, yıllık ortalama sıcaklık, Gobi'de 8,5 derece, dağlarda -7,8 derecedir. En düşük sıcaklık Ocak ayında eksi 31 ile -52 arasındadır. En yüksek sıcaklık ise, Temmuz ayında 28-43 derece arasındadır (visitmongolia, 2016).

Moğolistan'ın nüfusu, 2015 yılı istatistik verilerine göre, 3.058.472'dir (National Registration Statistics Office, 2016). Moğolistan nüfusunun %80'nini Halha Moğolları, %8'ini diğer Moğollar, %5'ini Kazaklar, kalanını Tuvalar gibi diğer Türk halkları, Ruslar ve Çinliler meydana getirir. Resmi dil Moğolca'nın Holha lehçesidir. Nüfusun yaklaşık %90'ı bu lehçeyi bilir. Ayrıca çeşitli Türk dilleri, Rusça ve Çince de konuşulur. Moğollar arasında en yaygın din olan Tibet Budacılığı etkisini önemli ölçüde yitirmiştir. Şaman ve Müslüman topluluklar da vardır.

1.1.2. Moğolistan ve Moğolların Tarihçesi

Eskiden Moğollar çok güçlü bir ulus değildi. Adları ilk kez Tang döneminde (8-9. Yüzyıl) Çin yıllıklarında, Amur'un yukarı bölgelerinde yaşayan bir boy topluluğunu belirtmek için, Moğol çeviri yazısı olan Mong-va ya da Mong-vu olarak geçmiştir. Bu boylar 10. ve 11. Yüzyıllarda güneybatıya doğru göçmüş, Onon ve Kerülen'in suladığı bölgeye ulaşarak, sonunda günümüzdeki Doğu Moğolistan'ı ele geçirmiştir (Roux, 2001, s. 31). Moğol zayıf ve temiz yürekli, demektir (D'ohsson, 2008, s. 38).

“Bugünkü Moğolistan topraklarında Neolitik çağda küçük göçebe avcı ve çoban topluluklar yaşıyordu. Arkeolojik bulgular ve tarihsel veriler, otlakları ve kamp yerleriyle belirli bir toprağa bağlı olduklarını göstermektedir. Genellikle güçlü komşu devletlerinin yönetimi altında yaşayan Moğollar ilk kez Cengiz Han döneminde bağımsız ve birleşik bir güç olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Bu süreç aynı zamanda geleneksel klan ve kabile sisteminin çökmesi ve yerini hiyerarşik feodal yapıya bırakmıştır. Moğollar 1686'dan başlayarak yani Cungar hanlığının çökmesinden sonra Çin'e haraç ödemeye başlamış ve “Yaşayan Budhha” Mançuların egemenliğini tanımıştır. 18.yüzyılda Çinli köylülerin bölgeye göç etmelerinden ve sınırlarda büyük toprak sahiplerinin ortaya çıkmasından sonra bozkırın güneyinde kalan kesimlerde yaşayanlar yavaş yavaş öz kimliklerini kaybederek Çinlileşmişlerdir” (Elif, 1997, s. 3).

18. yüzyıl sonlarından 20. Yüzyıl başına kadar kendilerini toparlayamayan Moğollar 1912’de Mançu sülalesinin sona ermesinden ve Çin’de Cumhuriyet ilan edilmesinden sonra ayrılık yanlısı Moğollar önderliğinde Çin egemenliğinden kurtulmak amacıyla Ruslardan destek alarak ayaklanmışır. “Bu hareket sonunda ülkenin güneydoğu kesimi (ya da İç Moğolistan) Çin’e bağlanırken kuzey kesimi (ya da Dış Moğolistan) Rusya’nın koruması altına girmiştir. 1921 yılında Sovyet kuvvetleri tarafından işgal edilen dış Moğolistan 1924’de Moğolistan Halk cumhuriyeti adını almıştır. Bağımsızlığı 1924’de SSBC, 1946’da Çin Halk Cumhuriyeti tarafından tanınan Moğolistan Halk Cumhuriyeti 1961’de Birleşmiş Milletler Örgütü’ne kabul edilmiştir” (Elif, 1997, s. 4).

“Çin-Sovyet çekişmesinde SSBC saflarında yer alan Moğolistan Halk Cumhuriyeti 1962’de Camecon’a katılmış ve 1965’de 20 yıllık bir barış ve dostluk anlaşması imzalamıştır. 1972’de Japonya ile diplomatik ilişkiler kurulmuş, 1974’de ise 2. Sombu’nun yerine Y. Tsedenbal Büyük kurul (Halk Meclisi) başkanlığına seçilerek parti başkanlığı görevi üstlenmiştir. Y. Tsedenbal 1979’da da Mareşal rütbesini alarak Savunma Konseyi’nin başkanı olmuştur” (Elif, 1997, s. 4).

Moğolistan demokratik devrimin en önemli özelliği barışçıl ve kansasız olmasıdır. Demokratik reformlar sosyal yapıyı, devlet ideolojisini ve vatandaşın zihniyetini 5 yıl içinde kökten değiştirmiş olup, doğu Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında bu ilişkiler sakin bir biçimde gerçekleşmiştir. Doğu Avrupa’daki demokratik devrimin etkisi Moğolistan’a 1990 yılında ulaşmıştır. O yılda; Moğolistan tarihinde ilk kez çok partili seçimler yapılmıştır. Sonuçta yeni bir anayasa kabul edilmiş ve daha önceki anayasada olmayan üç temel prensip üzerine kurulmuştur. “Yeni Anayasa ile insan hakları, özel mülkiyet hakları ve güçler ayrılığı ilkesine dayanan bir devlet yapısı oluşturulmuştur” (Elif, 1997, s. 5). “Moğolistan’ın politik ve ekonomik reformu 1984’te başlamıştır. 1986’da Moğolistan Halk Cumhuriyeti ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkiler yeniden kurulurken, 1987’de 100 bin kişilik Sovyet birlikleri çekilmeye başlamış, 1992’de tamamen gitmiştir. 1989 Aralık ayında Moğolistan Demokrasi Birliği, 19 Şubat 1990’da Moğol Demokratik Parti’si kurulmuştur.

29 Temmuz 1990’da ilk çok partili seçim gerçekleşmiştir. 1992’de ülkenin adı “Mongol Uls” (Moğolistan) olarak uyarlanmıştır” (Akıncı, 2009, s. 27)

1.1.3. Moğolistan’ın Dini Yapısı

Moğolların dini inançları hakkında burada genel bilgi verilecektir. İlk olarak Moğolların Budizm Öncesi Dönemindeki dini hakkında daha sonra da Budizm Sonrası Moğolların din hakkında bilgi vereceğiz.

1.1.3.1. Budizm Öncesi Moğollar ’da Dini İnanç

Moğollar’da Türkler gibi “Tengri” adını verdikleri yüce bir varlığa inanırlardı. Bu inancı Moğollar Tu-kiulardan (Türklerden) aldılar ve bu büyük dinsel temaları aynen korudular ya da kendilerine mal ettiler. Bu din önceden bir Türk dini olmasına karşın daha sonra tam Moğol dini haline geldi. Cengiz Han İmparatorluğu ve Altay toplumlarında her zaman var olan dinsel hoşgörü, hangi dine ait olursa olsun bütün din adamlarına gösterdikleri saygı ve karşılaştıkları çeşitli fikir akımlarına karşı duydukları ilgi üzerine kurulmuştu; ancak onlar, yine de çok eski doğmalar özen göstermişler ve hafife alınmalarına izin vermemişlerdir. Öyle ki dünya çapındaki bir İmparatorlukta Cengiz Han’ın temel yasası olan yasak çiğnemek ağır bir suçtu (Roux, 2001b, s. 36). Ayrıca eski Moğolların dinlerini anlayabilmek ve değerlendirebilmek için sadece Moğolların değil Türklerin ve Tunguz-Mançuların da dinini incelememiz gerekir. Ama biz burada bunların hepsini incelememiz mümkün olmadığından sadece Moğolların eski din hakkında kısaca bilgi vereceğiz.

Moğol devleti meydana çıktığı zaman Moğollar, sabit doğmalarla pek az taayyün(ortaya çıkma, belli olma) etmiş sistem dâhilinde Şamani idiler. Dinleri başlıca bazı nevi ayinlerin icrasından, sihirden ve üfürükçülükten ibaretti. Bazı habercilerin Moğolların mutlak surette dinsiz telakki etmeleri veya Rus tarihçilerinin izah ettikleri gibi bu kavmin dinin kendilerince bilinmiş olması bundan ileri gelmektedir. Bu ifadeden ayrıca Moğollarda

bir dini mevcudiyeti kendilerince anlaşılmadığı manasın da çıkar ki, çok gelişmiş dünya dinleri ile kıyaslanınca Moğol dini sisteminin dogmatik olmayışı bakımından, bu hal, hiç de hayreti mucip(gerektiren) değildir. Gerçekte ise doğma bir dereceye kadar mevcuttu. Moğollar bir tek tanrıya inanırlardı. Mamafih bu inançla beraber- mütekabil(karşılıklı) münasebetleri apaçık sınırlandırmaksızın- bazen tali(ikincil) ilahları da mevcut telakki(kabul) ederlerdi. Moğollar gökle yerin yaratılışını Allah'ın eseri olarak görürlerdi; saadet ve felaketin ondan geldiği mülahazasında idiler. Öldükten sonra öbür dünyada, buradakine geniş ölçüde benzeyen hayat beklerlerdi. Moğollar yeryüzü hâkimiyetinin kendilerine tanrı tarafından bahşedildiği fikrinde idiler; hanlar ise Allah'ın bu iradesini gerçekleştirmekle mükelleftiler. Bu yüzden mühür ve vesikalarda şu; “Mengü tengri küçündür” yani “ebedi tanrının gücü” ile formülünü kullanırlar. “Gökte bir tanrı olduğu gibi yeryüzünün de bir sahibi vardır” sözünü bu esasa isnad ettirirlerdi. Bu söz Moğol fütuhatının ilk on senesinde büyük ideal tesri yapmıştı (Bertold, 1987, s. 187-188).

İbadet şekilleri de basitti. Güneşi, - bilhassa doğan güneşi- ve bunun yanında ayı muhtelif cevvi(gök) hadiseleri- ki bu arada bir ejderhanın tasavvur edilmesi hususi bir rol oynamakta idi;-takdis ederlerdi. Moğolların cenuba(güney) teveccüh(yönelmesi) etmesi güneşe tapmakla alakalı idi. Güneşin ve ayın tutulmasında davul çalınır, bununla şeytani kuvvetler ürkütölmek istenirlerdi. Toprak da müşterek(özel) ana sıfatıyla takdir edilirdi. Güneşe karşı tazim; cenub(güney) istikametinde üç defa diz çökmekle olur, bu hareket esnasında orta parmak el ayası üstünde konur, dil de şaplatılırdı. Tanrıya içki takdim edilir; bu takdim merasiminde muhtelif vesilelerle muayyen(belirli) formüller altında dolu kadeh havaya fırlatılırdı. Totemizm hakkında hemen hiçbir şey bilinmiyor. Şamanlar (Kam) rahip müşavir(danışman) sıfatını taşırlardı. Bunlar başlıca yalnız umumen batıl akideler beslerler ve büyücülükle meşgul olurlardı. Şayet başkaları Afsunculukla(büyücülük) meşgul olacak olurlarsa tahtı'a edilir ve Moğollar bu sanattan korktukları için bu yüzden en müşkül akıbetlere maruz kalırlardı. Güneş veya ay tutulduğu zaman trampet çalınması ve herhangi bir işe girişirken bedri tam veya yeni hilalin beklenmesi gibi şeyler bu korkuyu gösteren delillerdir. Hayvanların yenilmesi hususunda umumi mahiyette hiçbir yasak mevcut değildi. Buna mukabil yıldırım isabet eden eşya; bundan sonra yıldırım çarpan evden çıkan kimseler,

yıldırım isabet eden sürü iki taş arasından geçirilmek veya taşınmak suretiyle temizlenirlerdi. Bu leke ile lekelenmiş olan insan ve eşya Büyük hanın ordusundan uzakta tutulurdu. Aynı şey ölenlerin arkada bıraktıkları eşya için de muteberdi. Papanın murahhası Andreas von Longjumeau arkadaşlarıyla beraber iki defa iki ateş arasından geçmek mecburiyetinde kalmıştı. Birinci ateş kendisini ve beraberinde getirdiği hediyeği temizliyor, ikinci ateş de, bu heyeti kabul eden Göyük'in bu sırada ölmesinden dolayı yakmak lazım geliyordu. Moğollar rüyalara da büyük kıymet verirdi. "9" rakamını da kutsal tutarlardı (Bertold, 1987, s. 191-194)

1.1.3.2. Budizm Sonrası Moğollarda Dini İnanç

Cengiz Han imparatorluğunun çöküşü beraberinde bu imparatorluğun resmi dinin de çöküşünü getirmiştir. Döneme ait kaynakların azlığı bunun kanıtıdır. Bununla birlikte Kuzey Asya'nın hemen her yerinde gerileme yolunda görünüyordu. Bundan sonraki yıllarda Budizm, Moğolistan'ın manevi istilasına girişti ve Lamaist şekliyle 1570 ile 1600 yılları arasında buraya yerleşti; 17. Yüzyıl başlarında Kalmuklar ve Buryatlar gibi diğer Moğollarca da benimsendi. Hiç kuşkusuz, her zaman olduğu gibi, eskiden kalan Budizm öncesi kültürler "geleneksel damgasının yedi" ancak yeni ve resmi "beyaz din" niteliğinin yanında halka ait olan "kara inanç" yaşamaya devam etmiştir. Etnograflar buna Şamanizm adının verme eğilimindedirler, çünkü artık Şamanizm kara inancın temeli olmuştu. Cengiz devletinin Moğolistan'da çöküşü ve 16. Yüzyıl arasında geçen dönemle ilgili olarak fazla bilgimiz yoktur. Ancak önemli bir kaynak Lamaizm'in yerleşmesinden hemen önce "Şamanist" etkinlik güçlü olduğunu göstermektedir (Roux, 2001b, s. 38-39).

Moğollar Kubilay Han'a kadar din konusunda tarafsız kalmış iken Kubilay Han Tibet Budizm'inden etkilenen ve ilk Budizm'i kabul eden Han olmuştur. Bundan sonra Cengiz Han'ın soyundan gelen Altan Han resmen Budist oldu ve toplu geçişler onun döneminde gerçekleşti. Moğol erkekler ordu yerine Tapınağa gönderilmeye başlandı ve yüzlerce yıl süren kesintisiz savaş devri durdu. Bu durum Moğollardan çok çekmiş olan Çinlilere yaraymıştı. Çin Moğolistan'a çok sayıda tapınak açılması için kaynak sağladı.

Budizm'in gereksiz öldürmeye karşı olması sıkı avlanma yasaklarının konmasını sağladı. Bugün de Budist Lamalar halkın çevreyi ve vahşi yaşamı korumasında etkili oluyor. 1937 yılında başa geçen genç komünist hükümet ülkedeki 700 tapınağın tamamına yakını yıktı, 1990'dan sonra Budizm tekrar serbest kaldı. Bugün Moğolların yarısı dine ilgisiz, diğer yarısı ise Tibet Budizm'ine inanıyor. Ancak Moğolistan Budizm'i başta eski Türk ve Moğol dinleri Şamanizm ve Tengricilik olmak üzere ülkeye özgü coğrafyanın, koşulların etkisiyle şekillenmiş, buraya özgü bir Budizm'e inanıyor. Günümüzde Tibet Budizm'i etkisini kaybetmiş durumdadır.

Bununla birlikte Moğolistan'da Müslümanlar da yaşamaktadır. Bunların çoğu Kazak Türkleri olmakla beraber Hoton ve Müslüman olmuş Moğollardır. Müslümanların çoğu Moğolistan'ın batısındaki Bayan-Ulgiy ilinde yaşamaktadır. Ayrıca Ülkenin başkenti Ulanbator başta olmak üzere Darhan, Erdenet gibi büyük şehirlerde de yaşayanlar vardır. Bizim araştırma yaptığımız il Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları Bayan-Ulgiy ilinin merkezi Ulgiy kentidir.

1.2. Araştırmanın Yapıldığı Yer: Batı Moğolistan Bayan-Ulgiy İli

Bayan-Ulgiy eyaletinin anlamı iki farklı kelime bir araya gelerek Bayan-Ulgiy kelimesi oluşmuştur. (Баян) bayan Moğolcada bayan kelimesi zengin, serveti bol anlamına gelmektedir. (Өлгий) Ölgüy kelimesi beşik, kundak manasına gelmektedir. İki kelime bir araya gelerek zengin beşik anlamını vermiştir (Zultai, 2013, s. 8).

Bayan-Ulgiy Aймаğı, Khovd ilinden ayrılarak 20 Ağustos 1940'da kurulmuştur. Bayan-Ulgiy ili Moğolistan'ın uzak kuzeybatısındaki Altay dağları boyunca uzanan bölgede yer almaktadır. Yüz ölçümü 45.800 kilometre karedir. Moğolistan Kazaklarına ev sahipliği yapmaktadır. Ülkenin Başkenti Ulanbator'a yaklaşık 1760 km uzaklıktadır. Denizden yüksekliği 1.850 metredir. Moğolistan, Rusya ve Çin sınırının kesiştiği bölgede bulunan bu bölgenin en yüksek noktası; Tavan Bogd diğer adıyla Beşbogda dağıdır. Bayan-Ulgiy, batıda

Çin ve kuzey de Rusya ile sınır komşusudur ve Kazakistan’a sınırı olmamasına rağmen 13 km sonra Kazakistan sınırın yetişmek mümkündür. Aymak (il) 13 "sum"a yani, idari bölgeye ayrılmıştır ve her "sum"un kendisine ait bir merkezi vardır. Bayan-Ulgıy ilinin merkezi Ulgıy kentidir. Sum Moğolistan’ın en küçük idari birimidir (Uzben & Shinay, 2007, s. 104).

1.3. Araştırılan Topluluk: Kazaklar (Kazak Türkleri)

Kazak kelimesini etimolojisiyle ilgili farklı görüşler mevcuttur. Kimileri bu kelimeyi, “kazmak”taki kaz, “kezmek”deki kez ve “kaçmak”daki kaç köküne bağlarken, kimileri de “kaz+ak” gibi gülünç bir etimolojik anlam çıkarmaktadırlar (Klyashtorny & Sultanov, 2004, s. 256). Yazılı İslami literatürde Kazak kelimesi, ilk defa 1245 yılında yazılan ve yazarı bilinmeyen Türkçe-Arapça bir sözlükte “evsiz”, “yurtsuz”, “haneberduş” ve “sürgün” anlamında kullanılmaktadır (Klyashtorny & Sultanov, 2004, s. 256). Demek ki, siyasi ve etnik anlam içermeyen “Kazak” kelimesi, kendi halkından veya kabilesinden yahut beyinden koparak maceraperest bir hayat yaşamak zorunda kalan başıboş kişi demektir. Rusçada da “kazak” kelimesi aynı anlamda kullanılmıştır (Klyashtorny & Sultanov, 2004, s. 256). Bir başka deyişle kazak kelimesinin temelinde sosyal bir anlam vardır ve bir bireyin veya cemaatin, hükümdara, topluma ve devlete karşı muayyen bir süre içindeki bir durumunu belirler. Şu halde orada burada dolaşan, kılıcının gücüyle hayatını devam ettiren kişi kazaktır (Klyashtorny & Sultanov, 2004, s. 256). Bununla birlikte “Kazak” kelimesi 15. Asırda ortaya çıkmıştır diyenlerde de vardır. Onlara göre, 15. Yüzyılda Canıbek ve Kerey’in başkanlığında, göçebe kavimler, Ebu’l-Hayır Han’a başkaldırarak Doğu Kıpçak bozkırlarından batıdaki Yedisu ve Çu nehri bölgesine göç etmişler ve bu ilk kavime “kazak” adı verilmiştir. Anlamı “kendi ilinden ayrılan, kopan, kaçanlar” demektir. Bu kelime sonradan kazakların adı olmuştur (Moldabayeva, 2000). Bize göre bu görüş daha anlamlı gibi geliyor. Çünkü aşağıda bahsedeceğimiz gibi gerçekten XV. Yüzyıla kadar “Kazak” diye bir isimlendirme kaynaklarda geçmemektedir.

“Kazakların ya da Kazakistan’ın eski tarihi, her şeyden önce, M. Ö. III-II. Binyıllarda, Volga ile Altaylar arasındaki bozkırları mekân tutan çarvacı (hayvancılıkla uğraşan) göçebelerin tarihidir” (Klyashtorny & Sultanov, 2004, s. 11). Bugünkü coğrafi sınırlarıyla Orta Asya’da geniş bir alanı kaplayan Kazakistan topraklarında, Kazakların ortaya çıkışından önce, pek çok kavim için bir geçit sahası olmuştur. Asya’da kurulan ilk Türk devletlerinin de önemli merkezleri bugünkü Kazakistan sınırları içinde yer almıştır. Erken dönemlerden itibaren bir Türk yurdu olduğu görülen Kazakistan’ın asıl nüfusunu oluşturan Kazaklar, tarihi bir kavim değildir. Farklı dönemlerde geniş bozkırdan göç edip gelen Türk kavimlerinden buralarda kalanların birleşmesi, daha sonra Sibiryı kavimleri ile Moğol ve Kalmukların bir kısmının da katılmasıyla, IV. yüzyılda meydana gelmiş bir Türk kavimidir. Kazakların tarihte yer almaları ise, parçalanan Timur devletinin ardından bölgede hâkim olan Özbek Hanları zamanında olmuştur (Arat, 1967).

IV. yüzyılda ortaya çıkan Kazak Hanlığı, XIII. yüzyılda kurulmuş olan Ak Orda’nın devamıdır. Batu Han, Altınordu devletini doğu ve batı olarak ikiye ayırmıştı. Ak Orda Balkaş Gölü çevresinde yerleşmişti. Emir Timur idaresinde kalan bölge, daha sonra 1456’ya kadar Özbeklerden Ebu’l Hayr Han’ın hâkimiyetine girer. Ebu’l Hayr Han zamanında, Cengiz Han’ın büyük oğlu Cuci’nin soyundan gelen Barak Han’ın oğulları, Kirey ve Canibek yönetimindeki Kazak boyları Özbeklerden ayrılarak Yedisu bölgesine göçmüşlerdir. Ak Orda Hanlığı, bu defa Kazak Hanlığı olarak tekrar tarihte yerini almıştır (Klyashtorny & Sultanov, 2004, s. 261).

1465’te 200.000 kişi olan bu gruba, diğer Türk boyları ile Moğol soyundan Nayman, Calayır ve Duglatların da katılmasıyla sayıları bir milyonu bulan bir birlik oluşuyor. Bu grubun bir kısmı Canibek’in oğlu Kasım Han (1509 – 1518) idaresinde Balkaş Gölü çevresine; bir kısmı ise, Kerey’in oğlu Burunduk Han (1488 – 1509) idaresinde kuzeydoğuya Ural’a göç etmişlerdir. Kasım Han, Kazakları bir araya toplayıp, bölgede hâkim bir güç olmalarını sağlamıştır. 1520’de Kasım Han’ın ölümüyle hanlığın otoritesi zayıflamıştır. Kasım Han’ın oğlu Ak Nazar Han’ın başa geçmesiyle birlik tekrar sağlanıyor ve Nogaylar

üzerine seferler düzenleniyor. Bu birlik Ak Nazar Han'ın oğlu Şıgay Han zamanında da devam eder. Şıgay Han'ın oğlu Tevkel Han zamanında Maverâünnehir bölgesine yapılan seferlerde başarılı olunur. Taşkent'in işgali ve Kazak boylarının üç gruba ayrılarak teşkilatlandırılmaları da Tevkel Han zamanında olmuştur. Büyük Orda (Ulu Cüz), Orta Orda (Orta Cüz) ve Küçük Orda (Kişi Cüz) üç büyük Kazak boyundan oluşmaktadır (Bubur, 2007).

XVII. yüzyılda Kazaklar topraklarını yitirmeye başlamışlardı. Tevkel Han, Kazakları yasal kurallara bağlayarak, bir araya gelmelerini ve birlik içinde hareket etmelerini sağlamıştır. Tevkel Han'ın ölümünden sonra başa geçen kardeşi İşim Han döneminde Moğol soyundan gelen Kalmukların saldırısı karşısında yenilgiye uğruyorlar. 1723'te Kalmuklar bugünkü güney Kazakistan bölgesinde yer alan Sayram, Türkistan ve Özbekistan sınırlarındaki Taşkent'i ele geçiriyorlar. Kalmuklar, Kazakistan'ın güney bölgelerinde Çinlilerin kendilerini yenilgiye uğrattığı 1758'e kadar hâkim olmuşlardır. Bu dönemde Küçük Orda'nın başındaki Ebu'l Hayr¹ Han 1726 ve 1730 yıllarında Kalmuklara karşı Ruslardan yardım ister. 1731'de Küçük Orda, 1734'te Orta Orda ve 1738'de Büyük Orda Rusların himayesini kabul etmiştir. 1842 – 1848: Ruslar hanlıkları ortadan kaldırarak Kazak topraklarını Rus Çarlığına katmıştır (Bubur, 2007).

1.3.1. Bayan-Ulgii Kazaklarının Tarihçesi

Moğolistan Kazakları yukarıda bahsettiğimiz Cüzlerden Orta cüze mensuptur (İslam, 1980, s. 14). Orta Orda (Orta Cüz): Sarı – Su, Sır Derya'nın orta bölümü, Tobol ve İşim ırmağı civarını kapsıyordu. Taşkent ve Türkistan şehirlerinden göç eden Argu, Kıpçak ve Uvak – Kerey boylarından oluşmaktaydı. Bugünkü Güney Kazakistan bölgesinin kuzey ve güneyini yaşamaktaydılar.

¹ Buradaki Ebul Hayır Han, büyük Ebul Hayır Hanın torunudur.

XVIII. Asırda yani Kazaklar Rusya'ya katılmadan önce bir kısmı Tarbağatay, Altay ile ya da Doğu Türkistan bölgesine göç etmeye başlamıştı. Bunun birçok nedenleri vardır. O zamanlar Kazak Cüzleri Ulu Cüz, Küçük Cüz ve Ulu Cüz hükümdarları arasındaki anlaşmazlıklar ve rekabetlerin çoğalmaya başlaması ve diğer taraftan Cungarlar da Kazakları rahatsız etmeye başlaması en önemli nedenleri arasında idi. Diğer bir önemli neden de doğu Türkistan ve bugünkü Moğolistan'ın batısı hayvan yetiştirmeye çok elverişli olması idi. Böylece Orta Cüzün bir kısmı Doğu Türkistan'a göç etmiş bir kısmı da Kazakistan topraklarında kalmışlardı. Göç eden Kereyler 1881 yılına kadar hiçbir devlete tabii olmadan kendi kendilerine rahat bir hayat yaşadılar. 1881. Yılında Rusya'nın Sankt-Petersburg şehrindeki Rusya ve Çin anlaşması ile Doğu Türkistan Kazakları Mançurya'ya bağlandı (İslam, 1980, s. 22).

Kazakların Moğolistan'ın batısına tahminen XIX. Asrın 60 yıllarında yerleşmeye başladığı tahmin edilmektedir. Fakat tam olarak Kazakların ne zaman Moğolistan'a göç ettiği bilinmemektedir. Yabancı seyyahlar ve yerli tarihçiler farklı görüşler ileri sürmektedirler. Bazı Kazakistan tarihçileri; Sabit Muhanov, Luhpan Badamov, Marat Muhanovlar, Doğu Türkistan Kazakların'ın 1864-1868 yılları arasında Moğolistan'a göç ettiğini söylemektedirler (İslam, 1980, s. 32). Rus seyyahı G. A. Potanin, Kazakların Moğolistan'a 1868-1869 yılları arasında yerleştiğini notlarında bahsetmektedir (İslam, 1980, s. 32). Yukarıdaki görüşlere baktığımızda Kazakların Doğu Türkistan'dan Moğolistan'a 1860 yıllarda göç etmeye başladıkları anlaşılmaktadır. Aslında tam olarak göç ettiği de söylenemezdi çünkü o zamanlarda göçebe yaşayan Kazaklar neresi hayvan bakmaya elverişli ise oraya göç etmeye alıştı. Her zaman Moğolistan'ın batısında yaşamadığı sadece belirli mevsimlerde, o zamanlarda sınır olmadığından gidip orda belirli bir süre kalıp geri döndüklerini söylemek daha doğru bir yaklaşımdır. 1924'de Moğolistan'ın bağımsızlığı SSBC tarafından tanınınca sınırları belli olmuş. Bu günkü Moğolistan'ın batısında yaşayan Kazaklar Moğolistan sınırları içerisinde kalmıştır. Bundan sonra artık Doğu Türkistan Kazakları, Moğolistan'da yaşayan Kazaklar ve Doğu Türkistan'da yaşayan Kazaklar olarak ikiye ayrılmıştır. Fakat yine de çoğunluk Doğu Türkistan'da kalmıştır.

1.3.2. Ekonomik Yapısı

Bayan Ulgıy'de yaşayan Kazakların ekonomisi genel olarak, başta koyun, keçi, at, deve, inek ve yüksekliğin daha fazla olduğu yörelerde Tibet ineği olmak üzere hayvan yetiştiriciliğine dayanır. 1940 senesinin sonunda 940 binden fazla hayvan olduğu tahmin edilmektedir (Uzben & Shımay, 2007, s. 227). Şimdilerde ise bu sayı 2015 yılının istatistik verilerine göre, 2 021 038 ulaşmıştır (Mongolian Statistical Information Service, 2016). Geçmişte 1990 öncesinde ticaret için pazara ulaşma imkânının daima kısıtlı olması sebebiyle ve özel mülkiyet olmadığından bu göçebeler tamamen, besi hayvanlarına dayanan kendi kendine yeterli bir hayat tarzı kurmuşlardır. 1990 sonrası demokratik devrimin gelmesi ve özel mülkiyet haklarının tanınmasından sonra ticarete hızla bir gelişme göstermiştir. Eskiden devletin tekelinde olduğu için Pazar ekonomisi gelişmemiştir.

Bayan-Ulgıy ticaret yapmaya çok elverişli bir yerdir. Çünkü Rusya, Çin ve Kazakistan sınırlarının kesiştiği bir alanda yer almaktadır. Tüccarlar Çin'den ithal ettikleri malları Rusya'nın Gorno-Altay özerk Cumhuriyetine ve az da olsa Kazakistan'a satmaktadır. Ayrıca Rusya ve Kazakistan'dan aldığı malları Moğolistan'ın birçok iline ve Doğu Türkistan Özerk Bölgesine göndererek iyi bir kazanç elde etmektedirler. Bununla birlikte, hayvanların et, süt ve yünlerini satarak da çiftçiler kazanç elde etmektedirler. En değerli yün keçi yünü(tübit), sonra da deve yünüdür. Hayvanların etleri ve yünlerinin belli bir kısmı Rusya ve Çine pazarlanmaktadır.

İlde faaliyet gösteren önemli sanayi dalı, birkaç kaynaktan elde edilen birleşik enerji sektörüdür. Kömür madeni, Bayan Ölgıy ilinin yanındaki Uvs ilindeki yaşayan Kazaklar tarafından işletilmektedir (192.000 ton kömür üretimi yapılmaktadır). Gıda sanayi kombinasyonu, bir matbaa tesisi, bir yün yıkama tesisi, halı dokuma birimi, volfram maden işleme fabrikası ve bir inşaat tröstü bölge sanayiini tamamlar. Sanayi sektöründe 2.400 kişiye istihdam sağlıyor olmasına karşın, diğer imalat sektörlerinde 5.200 çalışıyor (Mongolian Statistical Information Service, 2016).

1.3.3. Demografik Yapısı

Bayan Ulgıy nüfusu 2015 yılı istatistik verilerine göre 95240 kişidir ve Moğolistan nüfusunun yaklaşık %3.38'ini oluşturur (Mongolian Statistical Information Service, 2016). Ulgıy merkez nüfusu ise 30,338 kişidir. Bunların 15043'i erkek 15304'i kadındır. Bayan-Ulgıy ilinin nüfus artış hızı şöyledir: ilk kurulduğunda 1940'da 33,301 iken 1956'da 36,7 bin, 1963'de 47,7 bin, 1969'da 62,8 bin, 1979'da 84,3 bin, 1990 yılında 120 bine ulaşmış. Bugünlerde ise bu sayı yukarıda gösterdiğimiz gibi ciddi düşüş yaşamıştır. Bunun iki tane önemli sebebi vardır. Birinci sebebi Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte yurtdışı kazaklarının Kazakistan'a yeniden yerleştirme “Nurlı Köş” politikasının etkisi büyüktür. İlk etapta Kazakistan'a 1991'de 11bin kişi göç etmiş bu sayı 1997 ye geldiğinde 60 bine ulaşmıştır (Uzben & Şınay, 2007, s. 183). Bugünlerde ise 100 bine ulaşmıştır. Başka bir sebebi Bayan-Ulgıy kazaklarının iş bulmak ve çalışmak amacıyla başta Ulanbator olmak üzere Darkhan, Erdenet gibi büyük şehirlere göç etmeleridir.

1.3.4. Dini Yapısı

Kazakistan bölgesinde yaşayan Kazak Türkler XI. yüzyılda İslam dinini kabul ederler. Fakat Müslümanlığa geçtikten sonra da “çok Tanrılı” dinin bazı unsurları yaşatmaya devam ederler. Kazakistan'ın güneyinde kurulan Yesevi tarikatı İslamiyet'in güçlenmesinde önemli rol oynamıştır. Kazakistan'ın güneyinde yerleşik- tarımcılık ile göçebe kültürün yaşandığı bu bölgede İslam dini ile eski yerel inançların karışık şekilde yaşandığı bilinmektedir. Daha sonra bu bölgede Yesevilik ve Nakşibendilik tarikatlarının etkisinden İslamiyet'in gücü giderek artmıştır. Fakat buna rağmen tarikat ve din merkezlerinden uzak halk arasında göçebe gelenekleriyle birlikte “şamanizm” geleneklerini canlı olarak yaşatmaya devam etmiştir. Günümüzde Kazaklar arasında kutsal sayılan “jer ana” (yer ana), “su ana”, “ot ana” (od ana) olarak kutsal sayma, ata ruhlarını da kutsal sayma gibi inanç geleneklerini sürdürmektedirler. Halen atalar ruhu için adak adanması, kurban kesilmesi de yaşatılmaktadır. (OSPANALİYEVA, 2011, s. 21-22). Yukarıda da bahsedildiği gibi Kerey

kazakları Rusya'ya katılmadan önce XVIII. Yüzyılda Altay, Tarbağatay Bölgesin yani bugünkü Doğu Türkistan bölgesine göç etmeye başlamışlardı. Doğu Türkistan Kazaklarının daha doğrusu Doğu Türkistan' göç eden Kazakların göçebe hayat sürmeleri nedeniyle dini bilgileri zayıflamaya başlamıştır. Bu dönemde Özbekistan'dan ticaret yapmak amacıyla Doğu Türkistan bölgesine gelmiş olan Şah Mansur isimli tüccar Doğu Türkistan Kazakları arasında İslam Dinin zayıflamaya başladığını görmüştür. Dini bilgisi iyi olan oğlu Muhammed Muhmin'i zayıflayan dini değerleri canlandırması için bırakmıştır. O dönemlerde Muhammed 20 yaşlarında bir çocuk olduğu söylenmektedir. Muhammed Muhmin sayesinde Doğu Türkistan Kazakları arasında İslam dini yeniden canlanmaya başlamıştır (Zurganbay, 2010, s. 9). Muhammed Muhmin Moğolistan Kazakları arasında çok büyük saygı görmektedir. O çalkantılı dönemde yetişmiş olan diğer bir din adamı Akıt Hacı Ülümçüoğludur. Bu günkü Doğu Türkistan bölgesinde doğmuştur. Moğolistan kazakları arasında İslam dinin tekrar canlanmasında büyük yemeği olan bu zat Çin devleti tarafından “devrimci” olarak nitelendirilerek tutuklanmış ve 1939 yılında hapiste vefat etmiştir.

Bayan-Ulgiy ilinde yaşayanlar din mensubiyetine göre genel olarak Müslüman olmakla beraber diğer dinlere mensup Budist, Şaman ve Hristiyan olanlar da vardır. Açık şekilde ateist olduğunu söyleyen birine çok az rastlanır. Fakat dine ilgisiz olanların sayısı da az değildir. Bunun nedeni Moğolistan tüm Halkı gibi Bayan-Ulgiy Kazakları da 50 yıldan fazla bir süre dini hayat ve kültürü besleyen dini manevi değerlerden uzak kalmalarındandır. Bu süreçte geleneksel dini kurum ve değerler ise toplumu dini kültür anlamında destekleme ve geliştirme imkânlarından mahrum kalmış, doğal olarak toplumda hâkim olan dini bilgi ve kültür ana kaynaklarından kopmuştur.

Moğolistan genelinde 4 cami 40 mescid bulunmakta olup, bunlara her yıl yenileri eklenmektedir. Moğolistan'da 1990 yıllarında demokratik hayata geçilmesi ile birlikte dini hayattaki zayıflık ve bilgi eksikliğini giderebilmek için süratle adımlar atılmaya başlanmış ve Moğolistan Müslümanları Cemiyeti kurulmuştur. Moğolistan'da hâli hazırda dinî alanda hizmet vermekte olan iki teşkilat; 1- Moğolistan Müslümanları Teşkilatı, 2- Moğolistan İslam

İdaresi ve iki de sivil toplum derneği; a) Dosteli Derneği, b) Ruhani Nur Vakfı bulunmaktadır. Buna ek olarak Bilge-Tegin lisesinden bahsedebiliriz. Moğolistan'da tek ve ilk din eğitimi veren okuldur. Bu okulun iki tane şubesi daha bulunmaktadır. Bunların biri Bayan-Ulgiy ilinin Tsengel ilçesinde diğer de Uvs ilinin Taryalan ilçesindedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TEORİK ve KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sosyolojik Açıdan Din

“Din” kelimesini, muhtemelen çoğunlukla tanımladığımız şekilde üzerine fazla düşünmeden kullanırız. Kelimenin anlamını araştırmak istediğimizde, onun sözlük anlamını ele almak uygun olacaktır. Batı toplumunda “Din (Religion)” kelimesi Latince kökenden gelmektedir ancak klasik Roma’da bile bu kelime çeşitli biçimlerde yorumlanmıştır. O, kimi zaman “yeniden okumak” kimi zaman ise “bir araya gelmek” anlamında kullanılmıştır. Ancak bunlar kelimeyi anlamamıza katkı sağlamaz (İnger & Repstad, 2006, s. 43). Bununla birlikte din kelimesi diğer toplumlarda ya da dinlerde de farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Arapçada din, “usul, adet, tutulan yol ve huy” gibi manalara gelmektedir (Günay, 2006, s. 10). Eski Yunanca ’da dini ifade etmek için “thrioyea” sözcüğü korku ile karışık saygı, örf, adet anlamında kullanılmıştır (Günay, 1998, s. 193). Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak bu kelimeler dini tanımlamamıza yeterince yardımcı olmamaktadır.

“Din üzerinde çalışan tüm bilim dalları, bu olgunun nasıl tanımlanması gerektiğini tartışmaktadır. Din sosyolojisi gibi deneye dayalı bilim dallarında bu tartışma dini hakikatle ilgili sorulara dayandırılmaz” (İnger & Repstad, 2006, s. 43-44). “Din fenomeni üzerinde araştırma yapan sosyal bilimcilerin hemen hemen her biri, kendi amaçlarına uygun bir tanım yapmış ve çalışmalarını bu tanım çerçevesinde gerçekleştirmeye gayret göstermiştir. Bu nedenle dinin bir tanımı üzerinde uzlaşmış olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir” (Köktaş, 1993, s. 22). Çünkü M. Aydın’ın ifade ettiği gibi, “bir değil, birçok din vardır ve çeşitli dinlere mensup insanların benimseyebilecekleri bir tarif vermek mümkün değildir. “Din” kelimesi bir Budist ile bir Yahudi’nin zihninde aynı çağırışımı yapmaz. Hatta önemli ortak özelliklere sahip olan bir Müslüman ve Hristiyan’ın “din” den anladıkları şey, önemli ölçüde birbirinden farklı olabilir. Bazı din tariflerinde dinin bilgi veren iddiaları, başka bir deyişle ‘kognitif’ (bilişsel) yanı ağır basmakta, konunun psikolojik yönü ihmal edilmektedir.

Bazılarında ise, kognitif yanının aleyhine olacak şekilde, ahlak ve duygu konusu ön plana çıkmaktadır” (Aydın, 1987, s. 5-6). Dolayısıyla, yapılan din tarifleri, araştırmacının kendi araştırma konusuna ve anlayışına uygun bir şekilde geliştirilmekte ve büyük ölçüde araştırmacının seçimi ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte unutulmamalıdır ki, tanımlar, tamamen doğaları gereği “doğru” veya “yanlış” olmayıp, sadece az ya da çok faydalı olabilirler. Bu nedenle, tarifler üzerinde tartışma yapmanın fazla bir yararı olmayacağı üzerinde durulmuştur (Berger, 2015, s. 289). Ayrıca belirtmeliyiz ki “din tarifleri arasındaki farklılaşma, mahiyetten çok, dinin bütününe teşkil eden değişik boyutlardan hangisinin daha çok önemsendiğine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, boyutlara atfedilen önemin derecesinin farklılaşmaya sebep olduğu söylenebilir” (Yaparel, 1987, s. 414).

Din sosyolojisinde bu tartışma çoğunlukla Özsel ve işlevsel din tanımları arasındaki bir tartışma şeklinde gerçekleşmektedir. Özsel tanımlar dinin içeriğinin ya da özünün özelliklerini içerir. Bu içerik genellikle insanların duyularımızla hissedemeyeceğimiz ya da zihnimizle kavrayamayacağımız olağandışı konulara ilişkin inançlarına dayanır. İşlevsel tanımlar ise, dinin, kişiler veya toplum için sahip olduğu farz edilen yararı ya da etkiyi betimler. Örneğin, bazı işlevsel tanımlar dini, hayata anlam veren tüm insani etkinlikler olarak tanımlanmaktadır. Basit bir ifadesiyle, özsel tanımlar dinin ne olduğunu; işlevsel tanımlar ise, ne işe yaradığını ortaya koymaktadır (İnger & Repstad, 2006, s. 45-46). Biz bu konunun daha iyi anlaşılması için özsel ve işlevsel tanımları ayrı başlıklar altında incelemek istiyoruz.

2.2. Özsel Tanımlar: Tüm Dinlerin Ortak İçeriği

“Dinin kutsal, aşkın, ilahi ve tabiatüstü gibi gerçek özü ve içeriği açısından yapılan tanımlara Özsel tanımlar denir. Bu tanıma odaklanana göre din, bütünüyle öze ilgilidir. Tanrıya, manevi güçlere ya da “kutsal” olarak bilinen şeylere iman edenlerin bir dini vardır; inanmayanların ise yoktur.” (Kurt, 2008, s. 75). “Dinin özsel bir tanımını kabul etme, Tanrı, Kutsal, Hakikat, Sır, Güç Tabiat-üstü, Tecrübe-ötesi Gerçek, Müteal, Gerçek gibi aşkın bir

varlığa, hatta Hiçlik vb. işaret eden inançlar sistemine inanmak demektir” (Kurt, 2008, s. 76). Özsel bakış açısından din, genellikle duyularımızla hissedemeyeceğimiz ya da zihnimizle kavramayacağımız olağandışı konulara dayanır (İnger & Repstad, 2006, s. 45-46).

Bu konuda İngiliz antropolog E. B. Taylor dini “Tinsel varlıklara inanç” şeklinde tanımlamıştır (Durkheim, 2010, s. 57). “Tinsel varlıklara inanç” ifadesinin, sıradan insanı aşan kuvvetlere sahip bilinçli varlıklar anlamında anlaşılması gerekir. Bu, haklı olarak tanrılar kadar ölü ruhlarını, perileri ve cinleri de içerir. Diğer taraftan bu tanım ilkel dinlere ve politeizme uygun düşse de Budizm gibi tanrı ve ruh inancının olmadığı ya da yalnızca ikincil, önemsiz rol oynadığı dinlere uymaz (Durkheim, 2010, s. 58).

Din bilimlerinde yaygın olan anlayışa göre ilk defa bütün dinleri kapsayacak şekilde yapılan din tarifi Rudolf Otto’ya aittir. O dini “kutsalın tecrübesi” olarak tanımlamıştır (Wach, 1995, s. 37). Sonraları birçok sosyolog tarafından kabul gören bu tarif, ilk bakışta çok şekli kapalı görüldüğü halde, ferdin kutsal olanı yaşayabilme kabiliyetinin varlığını ve hatta bu tecrübenin, onun varlığı icabı bulunduğunu ifade etmesi bakımından önemlidir. Diğer yandan, bu tarifle dinin, daima önce tek tek fertlerin şuurunda yerleştiği gerçeği de dile getirilmiş olur; çünkü deneyimler her zaman bir bilinç, bir ruh, öncelikle belli bir kimse ile bir bireyle bağlantılıdır (Frayer, 2013, s. 55). “Dinin tanımlarının araştırılması alanımız dışındadır” diyen Wach’a göre “din, keyfi bir biçimde münhasıran tasavvur, ayın veya değişmeye tabi kurumlarla tanımlanmamalıdır. Onun daha çok, bütünüyle insani varoluşun beslendiği en derin kaynak olarak kavranması gerekir ve varoluşun bütün yönleriyle insanın Tanrı ile ilişkisine dayanır. Ona göre kısa ve basit olarak en kullanışlı tanım “Din kutsalın yaşanmasıdır” şeklinde yapılan tanımdır (Köktaş, 1993, s. 26).

Özetle özsel tanımlar; insanların inançlarının nesnesini belirleme eğilimindedirler ancak bu nesne çeşitli şekillerde tanımlanabilmektedir. “İlahi varlıklara inanmak” bir olasılıktır. Bu tür tanım sıradan insanların din düşüncesine benzediği için avantajlıdır. Ancak bu tanım açıkça etnik merkezlidir; çünkü önemli Doğu geleneklerini, örneğin, Budizm, Hinduizm ve Konfüçyüsçülüğün bazı kısımlarını dini alanın kapsamı dışında bırakmaktadır

(İnger & Repstad, 2006, s. 47). Bu yüzden de bu tanımlar bazı sosyologlar tarafından “dar tanımlar” olarak değerlendirilmişlerdir. Din sadece öz itibariyle tanımlamak eksik kalacağından onun işlevsel yönüne de vurgu yapılması gerektiği ortadadır. Dinin özsel tanımlarından kısaca bahsettikten sonra şimdi de işlevsel tanımlara değineceğiz.

2.3. İşlevsel Tanımlar: Dinin Birey veya Toplamlar Üzerindeki Etkisi

“İşlevsel tanımlara odaklananlara göre din, dünyevi görünüşlerine, insan ve toplum üzerindeki sosyal ve psikolojik etkilerine göre tanımlanır. Sözgelimi, insanın inanç sistemi, hem toplumsal yaşantısında, hem de psikolojik yaşantısında belirli bir rol oynuyorsa o bir dindir, böyle etkisi yoksa (felsefe gibi) başka bir şey olarak görülür” (Kurt, 2008, s. 77). Başka bir ifadeyle işlevsel tanımlar, dini, kişi veya topluma yönelik olarak sahip olduğu düşünülen yararlarına veya etkilerine göre tanımlamaktadır. Bazı işlevsel tanımlar, dinin anlam ve kimlik yaratmaya yönelik insani bir çaba olduğuna ilişkin görüşe dayanmaktadır (İnger & Repstad, 2006, s. 52).

İşlevsel din tanımlarının öncüsü olan ve dini, toplumsal bir olgu olarak kabul ederek, onu sosyal tecrübenin bir yansıması olarak gören Durkheim için din, başlangıçtan günümüze bütün toplumlarda varlığını koruyan sosyal bir fenomendir. Bundan dolayı da, sosyolojinin dine kayıtsız kalması imkân dâhilinde değildir. Durkheim sosyolojisinin temelini oluşturan “kollektif şuur” anlayışında din merkezi bir yere sahiptir. Bu bağlamda dinin içtimailiği esasına dayanan Durkheim’da toplumdaki ortak tasavvurların toplamından ibaret olan kollektif şuurun temelini, dini inançlar oluşturur. Dolayısıyla bütün müesseseler kaynağını sosyal dayanışmanın en önemli faktörü olan dinden alırlar (Taş, 2013, s. 40). Durkheim’e göre “bir din, kutsal şeyler, yani ayrı tutulan yasaklanan şeylerden oluşan inanç ve pratikleri içine alan birleşik bir sistemdir ki, bu inanç pratikler, onları kabul eden kimseleri ‘kilise’ diye isimlendiren manevi bir cemaat halinde birleştirir” (Durkheim, 2010). Görüldüğü gibi Durkheim, dinin sosyal fonksiyonu üzerinde durmuştur. Bu konuda Lukhmann dini “insan organizmasının ötesinde biyolojik doğanın aşkınlığı” olarak tanımlamaktadır. Lukhmann

benliğin dini bir süreç şeklinde oluşturulduğunu dile getirmektedir. İnsanlar, gerçeği yorumlamak amacıyla bir referans çerçevesi yarattıkları anlamlı bir bütüne kendilerini yerleştirerek benlikle ilgili anlayışlarını geliştirmektedir (İnger & Repstad, 2006, s. 52).Kısaca Lukhman, anlam ve kimlik yaratan her tür “evren-yaratımı”nı dini olarak görmektedir (İnger & Repstad, 2006, s. 53).

Yukarıdaki verdiğimiz tariflerden de anlaşıldığı gibi sosyal bütünleşmeyi sağlayan, bireysel davranış yönelimini belirleyen değer kategorisi olarak görev yapan, kısacası bir anlam sistemi olan bütün düşünce ve davranış tarzları “din” olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda denilebilir ki, Tanrı kavramına atıfta bulunmayan fonksiyonel tanımlarda, din dışı diğer ideolojileri de din ile dini olmayan arasındaki sınırları ortaya koymak pek mümkün gözükmemektedir (Taş, 2013, s. 41). Sonuç olarak diyebiliriz ki, araştırmacılar evrensel olarak geçerli tanımlara yönelik iddialarını hafifletmeli ve sınırlı zaman ve mekânda faydalı olan tanımlarla tatmin olmalıdır (İnger & Repstad, 2006, s. 58).

2.4. Din toplum ilişkileri

Toplumların düşünce, heyecan ve kültürlerinin oluşmasında din olgusunun katkısı ve önemi bilinmektedir (Sinanoğlu, 2013, s. 56). Her din, toplum içinde hayatiyet bulduğu andan itibaren, toplumsal ilişkiler kurmaya ve kurumlar oluşturmaya başlar; yani toplum içerisinde dinden kaynaklanan ilişkilerin belirginleşmesiyle, bireyi ilgilendiren subjektif dinin yanı sıra objektif dini tutum ve ilişkiler ortaya çıkar (Sinanoğlu, 2008, s. 34). Bununla birlikte din ve ondan doğan toplulukların herhangi bir kültür çevresinde her türlü etkiden uzak, soyutlanmış olarak yaşayamayacakları, tersine, kültürel yaşayışın bütün bölümleriyle, başlıca hukuk, iktisadi, düzen ve özellikle toplumun genel yapısı, yani zümreler sınıflar ve benzeri toplumsal tabakalaşma çeşitleri ve doğal olarak siyasi yapı, yani devlet ile sıkı bir ilişki halinde bulundukları apaçık bir gerçekliktir. Sosyolojik olarak dinler ile toplum arasındaki ilişkilerin karşılıklı olduğunu, yani bir yandan din toplumu etkileyip kendi ilke ve

prensiplerini yerleştirirken öbür yandan da toplumda dini etkilediği ifade edilmelidir (Fraye, 2013, s. 98).

Dinin ferdi olduğu kadar, aynı zamanda ferdi aşan sosyal karakteri de vardır. Bu da, dinin tek tek bireylere nüfuz edip, deyim yerindeyse, onlarda yerleşmek ve kök salmakla birlikte, zorunlu olarak onları aşip nesnelleştiği ve bireyden bireye giden bir köprü vazifesi gördüğu göz ardı edilmemelidir (Fraye, 2013, s. 55). Yaşayan bir din sosyal münasebetler kurmak zorundadır. Çünkü hiçbir din sadece bireylerin içinde yaşayan sübjektif bir tecrübe olarak kalmaz. Aksine somut bir şekil ve tavır haline dönüşerek objektifleşir. Böylece din ile toplum bir birini etkilemeye başlar (Wach, 1995, s. 76).

Bu konuda Geertz, “bir din ya da dindarlık, kollektif olarak gelişmeksizin, toplumsal olarak aktarılmaksızın ve kültürel anlam kalıpları-mitler, ritüeller, doktrinler, fetişler vb. – olmaksızın var olamayacağını” ifade etmiştir. (Geertz, 2012, s. 31). Çünkü objektifleşerek bir gruba, bir topluma mal olmayan yani bir dini cemaat teşkiline muvaffak olamayan bir din “ölü” doğmuş bir “cenin”e benzetilmektedir. Tek bir ferdin inancı olarak kalan din o kimse ile birlikte yok olmaya mahkûmdur (Günay, 1998, s. 211).

“Her din, bir toplum içinde ortaya çıkmakta ve gelişmektedir. Bilinen bütün insan toplumlarında bir dine rastlandığı gibi, sosyal bir olgu olması nedeniyle, sorunların, olayların ve çatışmaların olmadığı bir din de mevcut değildir. Çünkü dinin objektifleşip sosyalleştirici araç olması, bir topluma mal olması, bir cemaati ortaya çıkarması, dini olayların belli ölçülerde ve karşılıklı olarak öteki sosyal kurumsal ve kavramsal yapılarla, coğrafî faktörlere ve çeşitli değişkenlere bağlı bulunduğunu göstermektedir. Bu da bizi, din ve toplum ilişkilerine götürmektedir” (Günay, 1998, s. 211-212).

Din toplum etkileşimini daha iyi anlamak için önce dinin toplum üzerindeki etkisini sonra da toplumun din üzerindeki etkisini incelemek uygun olacaktır.

2.4.1 Dinin Toplum Üzerindeki Etkileri

Toplum hayatının en önemli yönünü teşkil eden din, geçmişten günümüze kadar insanoğlunu derinden etkilemiş ve hayatının tüm yönlerine nüfuz etmiştir. İnsanlığın ilk çağlarından itibaren rastlanılan dinin, toplumsal bir kurum olarak, tüm düşünceleri, fikirleri, değerleri kendi potasında eriterek, tüm bunları şekillendirmek istediği anlaşılmaktadır (Sinanoğlu, 2002, s. 12). Wach bu konuda şöyle demektedir din ile toplum arasındaki etkileşimin yakından ve sistematik bir şekilde incelenmesi halinde, bunun birinci derecede, dinin toplum üzerindeki etkisi biçiminde var olduğunun görüleceğini ve toplumsal örgütlenme, biçim ve davranışların şekil ve karakterinin de bu etkiye maruz olduğundan; din kültürün ilkel basamaklarından başlayarak aile, oymak, kabile, boy ve ulus gibi doğal birliklerle hep yakın ilişki içinde bulunduğunu; Öyle ki anılan birlikler gerek zihniyet, gerekse örgütlenme bakımından dini etkiyi gizleyemeyeceğini belirtmektedir (Wach, 1987, s. 17).

“Bireysel anlamda, insanların aşkın olanla bağ kurmalarını sağlama, içinde yaşanılan dünyayı tanıma ve bu dünyada insanın kendisini belirli bir yere yerleştirmesinin modeli olma gibi bir takım fonksiyonları üstlenen din, toplumsal düzeyde de birçok fonksiyon yerine getirmektedir” (Kara, 1997, s. 112).

Durkheim’e göre din, öncelikle sosyal birliğe ve bağlılığa neden olmaktadır. Diğer bir işlevi, bağlıları üzerinde standart davranışlar meydana getirerek sosyal kontrolü sağlamasıdır. Üçüncü işlevi ise önemli varoluşsal problemlere cevap üreterek hayata anlam ve amaç katmasıdır. Ayrıca Durkheim dinin, sosyal sistemin istikrarlı ve dengede olmasını sağlayan ve bu sistemi sürdüren bir kurum olduğuna da dikkat çekmektedir (Hüsnü & Çapcıoğlu, 2013, s. 120).

“Her dinin, özellikle de yüksek dinlerin, dinin özü ile ilgili hususlar dışında, hayatın hemen hemen bütün meseleleri hakkında hükümlerle, tüm ehemmiyetli dünyevî hadiselerle karşı takınılan tavırların toplamından ibaret olan, oldukça zengin bir fikri muhtevası vardır.

Bu anlamda her din, belli bir ‘ruh’ ya da ‘zihniyet’i de beraberinde getirmektedir” (Fraye, 2013, s. 106). Kısacası din, yaşamın bir sürü önemli sorunları ile ilgili çözüm tarzlarını, insanları ilgilendiren çeşitli durumlara ve sorunlara karşı tutum ve davranışları içine alır (Fraye, 2013, s. 106).

Wach, “sosyal hayat alanlarının da sosyal grup-kurumlar gibi daima dini etki altında olduğunu belirtmektedir. Nitekim köyler, kasabalar, şehirler ve bölgeler bir merkez etrafında toplanırlar. Bu ‘kutsal merkezlerin’ (Delhi, Mekke, Roma vb.) bağımsız, kendilerine özgü kültürü olan bölgelerden meydana gelmeleri ve buna paralel olarak bir ‘devlet dininin’ oluşması bunun en bariz örneğini oluşturmaktadır” (Wach, 1987, s. 19). Bununla birlikte diğer bir önemli husus da, dinin toplumsal örgütlenmenin gelişmiş bir biçimi olan devlet üzerindeki etkisidir. Nitekim Wach, bunu: “Din, çok çeşitli biçimlerde devleti hukuk, fiiliyet, şekil ve muhteva bakımından etkiler ve yönlendirir. İlkel kavimlerde hükümdar ilahlara, ruhani krallara, aziz liderlere tanık olmaktadır” (Wach, 1987, s. 20).

“Dinin, durum ve şartlara göre toplumsal bütünleşmeyi sağlayıcı fonksiyonunun yanı sıra ihtilafa vesile teşkil edici ve hatta toplumda protesto rolü oynayıcı fonksiyonlarının bulunduğunu belirtmemiz gerekir” (Günay, 1998, s. 414). Bununla birlikte dinin toplum içerisindeki yapıcı ve birleştirici rolü ihtilaf yaratıcı ve parçalayıcı fonksiyonunu kat kat aşmakta olup, her ne kadar toplumdaki birlik ve bütünleşmenin temini dinin ne niyeti ve ne asıl gayesi olmamakla birlikte din, neticede toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirmeye yönelmektedir. Çünkü din, herhangi bir toplumda yayılıp yerleştiği ve kökleştiği andan itibaren, orada çeşitli inançlar, müesseseler normlar, değerler, adetler, tavır ve davranış modelleri aracılığı ile hayatîyet bulmakta ve bu şekilde o, toplumun sosyal varlığı ile kaynaşarak, toplum fertlerini dini ve sosyo-kültürel bütünleştirici bir fonksiyon görmektedir (Ünver, 2013, s. 414).

“Burada, dinin toplumsal yapılandırma ve düzenleme bağlamında üzerinde durmamız gereken önemli bir husus da, dinin toplumsal yapıyı değiştirici özelliğidir. Nitekim dinin en önemli fonksiyonlarından birisi de bizzat sosyal değişimin bir aracı olmasıdır.

Esasen din, kutsal metinlere, geleneğe, sembollere bağlılık, özellikle gelenekselleşmiş ve müesseseleşmiş bir dini, eşyanın mevcut düzenini muhafazaya götürmekle, genelde yeni değerlerin yaratıcısı olmaktan ziyade, eski değerlerin koruyucusu olarak algılanmakla birlikte, bizzat geleneksel bir toplumda ortaya çıkışı ve yerleşmesi bir toplumsal değişme olarak karşımıza çıkmaktadır” (Ünver, 1998, s. 335-337).

Bu bağlamda her din, kendine özgü yeni kurumlar, örgütler, zihniyet ve dünya görüşüyle içinde doğduğu sosyal çevrede hazır bulduğu toplumsal yapı, kurum ve grupları yapısal ve fonksiyonel özellikleri ile bir takım değişikliklere uğratmakta ve yeni bir toplumsal yapının oluşmasını temin etmektedir. Ancak, dinlerin bu fonksiyonu, daha çok ilk teşkilatlanma dönemlerinde ortaya çıkmaktadır. Aslında dinin toplumsal yapıyı değiştirici özelliği ile toplumsal yapıyı oluşturuvcu veya düzenleyici fonksiyonu birbiriyle bütünleşmektedir (Dursun, 1992, s. 29-31).

Bu genel değerlendirmelerden sonra şimdi de toplumun din üzerindeki etkisinden bahsedebiliriz.

2.4.2. Toplumun Din Üzerindeki Etkileri

Din ve toplum arasındaki ilişki, ikinci olarak toplumun din üzerindeki etkisinde görülmektedir. Toplumun dine etkisi birçok alanda söz konusudur (Wach, 1987, s. 31-32). Basit dinler ve yüksek dinler arasında bu konuda derin bir farklılık vardır (Frayer, 2013, s. 100). İlkel topluluklarda toplumun din üzerindeki etkisi oldukça yüksektir. Hatta dini, toplumun kolektif tasavvurun bizzat şekillendirdiğini söylemek gerekir. Fakat yüksek dinler için durum her zaman için böyle değildir (Arslan, 2014, s. 51). Esatiri halk dinlerinde, dinsel inançların maddi yaşama koşullarından çok, iktisadi ve toplumsal etkenlerden etkilendiği gerçeği birçok örneğiyle kesin olarak bilinmektedir. Çiftlikle uğraşan kavimlerin esatirinde daima, çiftçilerin koruyucusu ya da verimlilik ve bereket tanrısı olarak kendisine tapınan birtakım tanrıları rastlanır. Birçok eski Doğu dininde en yaşlı ve en saygıya değer

tanrı, “Toprak Ana” adlı tanrıçadır. Savaşçı kavimlerde ise, savaş, çarpışma zafer tanrıçaları daha önemli rol oynar (Fraye, 2013, s. 100). Ayrıca esatiri halk dinlerinin tanrılarıyla ilgili tasavvurlarda olduğu gibi, dinsel bayram ve törenlerde yapılan ayinler üzerinde de maddi yaşama koşullarının etkileri görülür. Toprağa bağlanarak çiftçilikle uğraşmaya başlayan kavimlerde ayin, ibadetler özellikle tarlaların sürülmesi, ekin ekilmesi ve mahsulün toplanması; çobanlıkla geçinen kavimlerde sözgeşi evcil hayvanların yavrulanması ya da koyun kırkma zamanına gelmesi dolayısıyla yapılır. Sonuç olarak, esatiri halk dinlerinin geniş ölçüde toplumsal ve iktisadi ilişkilerin etkisinde kaldığı, birçok örneklerle gösterebiliriz. Bu dinler, doğal zümrelerde yaşamalarından da anlaşılacağı üzere, halkın ortak yaşayışına uyarlar. Toplumsal yapının onlar üzerinde doğrudan doğruya etkilerini göstermesi bu nedendir (Fraye, 2013, s. 100-101).

Doğal dinlere nazaran evrensel dinlerde durum farklıdır. Bu dinin mensupları başlangıçta belirli toplumsal tabakalardan gelmektedir. Fakat Weber’in de belirttiği gibi bir dinin vasıf ve muhtevası, onun tipik temsilcisi olan toplumsal tabakaların ekonomik ve toplumsal çıkarlarına göre şekillenmez. Çünkü ilkel dinlerin aksine evrensel dinler yayılma eğiliminde oldukları için, belli toplumsal tabakalara değil bütün insanlığa hitap ederler. İnsanları mesleklerine ya da toplumsal tabakalarına göre şekillendirmezler. Diğer yandan bu dinlere belirli bir kavim ve ırklara mahsus değildir (Fraye, 2013, s. 103-104). Dolayısıyla semavi olsun olmasın evrensel dinler açısından konuya yaklaşıldığında, “toplumun dine etkisi”nden bahsederken, doğal dinlerde olduğu gibi tamamen bir belirleme ya da etkilemeden söz etmek söz konusu olamaz. Ancak bu durum, evrensel dinlerin toplumsal etkilere “kapalı olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır” (Arslan, 2014, s. 66) Çünkü “her din, belli sosyal şartlarda ortaya çıkmakta ve belli sosyal gruplar tarafından yaşatılmaktadır” (Wach, 1987, s. 33). Dolayısıyla her din, çıktığı sosyal çevrenin etkisi altındadır. Ancak bu dinin toplumsal etkiye “doğrudan” maruz kaldığı anlamına gelmez. Dinin özü ya da sübjektif dinin değil de objektif dinin toplumsal etkilere maruz kaldığı anlamına gelir (Arslan, 2014, s. 66).

2.5. Dini Tecrübenin İfade Şekilleri

Din sosyolojisi ve diğer ilgili bilim dallarındaki bilim insanları dinin farklı boyutlarını birbirinden ayırmaktadır. Yeni boyutlar oluşturulması, din tanımlarını geliştirme ve çeşitlendirme girişimi olarak görülebilir. Çeşitli bilim insanları, farklı boyutları kullanarak çalışsalar da aynı olan bazı boyutlar bu bilim insanlarında bulunabilir (İnger & Repstad, 2006, s. 58).

Bu konuda Glock dünya dinleri arasında ciddi farklılıkların olduğu ve buna rağmen, bu dinlerde, dindarlığın kendini gösterdiği genel boyutlar bakımından bir uzlaşma bulunduğunu söylemektedir. Bu çerçeveye dayanarak Glock dindarlığın temel boyutlarını beş olarak ele almaktadır. Bu boyutlar;

İnanç boyutu

Dini pratikler boyutu

Tecrübe boyutu

Bilgi boyutu

Etkiler boyutu (Glock, 1998, s. 253).

Wach ise dini tecrübenin yani dindarlığın üç boyutta tezahür ettiğini düşünmektedir ki, bunlar “akide”(teori veya doktrin), “ibadet” (kült) yahut “uygulama” (pratik) ve “dini grup” veya “cemaat” yani “dini toplum”dur (Wach, 1995, s. 43-61).

2.5.1. Dini Tecrübenin Teorik Anlatımı

“Bütün dinler, dini tecrübenin teorik kısmını oluşturan birtakım inanç, öğreti veya temel tasavvurlara dayanırlar. Temel inançları olmayan bir din düşünmek imkânsızdır. İster hak ister batıl olsun bütün dinlerde, dini öğretinin kendi üzerine bina edildiği bir takım temel inanç ve öğretiler mevcuttur” (Günay, 1998, s. 217). Bu tasavvurlar maddi, tasviri, somut bazı unsurlardan veya birtakım düşüncelerden oluşabilir. Çok tanrılı dinlerde dinsel

tasavvurların içeriği somut, tasviri bazı unsurlardan ibaret iken buna karşılık yüksek dinlerde soyut düşünceler, bir din öğretisi durumuna yükselir. Sırf bir dine bağlı tasavvurlar muhtevasının dahi bireyleri birleştiren bir etkisi vardır. Bu muhteva bireyleri aşarak onları birbirlerine bağlayan bir köprü işlevi görür. (Fraye, 2013, s. 56).

İlkel ve politeist dinlerdeki mitolojik inanç ve geleneklerin yerini monoteist, ilahi ve yüksek dinlerde “iman esasları”, “doktrinler” ve “doğmalar” alırlar. Böylece, bu yüksek dinlerde dini tecrübenin nazari ifadesi iman esaslarının toplandığı akidle ilgili hususlar şeklinde kendini gösterir (Günay, 1998, s. 219). Her dinde inançlar, o dinin getirdiği öğretinin özünü bildiren itikad formülü halinde özetlenir. Daha sonra, dine bağlılık, yalnızca bu özetin tekrarlanmasıyla dile getirilir. Eski Yunan'da bu çeşit bir itikada “Sembolon” deniliyordu. Böylece, itikadı dile getiren formülün tıpkı herkesin arkasından gittiği bir bayrak gibi bireyleri birleştirdiği anlatmak istenmiştir (Fraye, 2013, s. 56). İslamiyet'te “Yüce Allah'ın birliğini yahut tekliğini” ifade eden “Kelime-i Tevhid” veya “Cenabın Allah'ın varlık ve birliğini ve Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve Resulü olduğunu” tasdik etmekten ibaret bulunan “Kelime-i Şehadet” bu dine mensubiyetin sembolü olan böyle birer formüllerdir. Ayrıca iman esasları “Amentü” şeklinde bir formülasyonla ifade edilmiştir (Ünver, 1998, s. 219).

2.5.2. Dini Tecrübenin Pratik Anlatımı

Dini tecrübenin teorik ifadesi ile pratik ifadesi arasında sıkı bir ilişki vardır. Çünkü hiçbir din, sadece bir tasavvurlar, fikirler toplamı değil, aynı zamanda dışa yansıyan bir davranış ve içten yönelişi ifade eden bir tavidir (Fraye, 2013, s. 58). “İmanın nazari tasdikinde ifadesini bulan her şey, din tarafından ilham olunan fiillerle yerine getirilir. Daha açık bir ifadeyle dini inanç ve tecrübelerden kaynağını alan bütün duygu, düşünce, fiil ve hareketler dinin pratik bir açılımı olarak görülebilir. Ancak daha genel bir ifade ile dini pratikleri, dindar insanın –“homo religiosus” –bütün tapınma fiil ve hareketleri olarak tanımlayabiliriz” (Wach, 1995, s. 259).

Dinin biri inanç ötekisi de amel yönünü oluşturan bu iki ana unsur, gerçekte birbirinden ayrılmaz bir bütün teşkil etmektedir. Bu nedenle iman ve ibadet ya da dinin teorik veçhesiyle pratik veçhesinin geniş ölçüde birbirine bağlı olup, birbirinin tamamlayıcısı olduklarını ifade etmemiz gerekir. Esasen amel, iman konularının ibadet alanı dediğimiz davranış alanına uygulanışından başka bir şey değildir (Günay, 1998, s. 224).

Bununla birlikte ibadetin birleştirici ve bütünleştirici fonksiyonu yani cemaat teşkil edici fonksiyonu vardır. İbadetin yahut da bir dini ayin veya merasimin en başta gelen etkisinin, o davranışı yapan, o ibadeti icra eden, o ayine katılan kişi üzerinde olacağına şüphe yoktur. Ancak bu davranışın zorunlu olarak fertleri aşip diğer şahıslar üzerinde de tesirler ortaya çıkaracağını unutmamak gerekir. Hatta ibadetin, onu yerine getirenlerde, müşterek inançlara sahip oldukları ve onları aralarında paylaştıkları inancını canlandığına kuşku yoktur. Bu manada ibadet, dini inancın canlılığının korunması, devamı ve artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Ünver, 1998, s. 226).

“İbadet fiilleri zamanla daha teferruatlı ve karmaşık bir hal alınca bu konularda uzlaşma ihtiyacı baş gösterir. Bu durum, ibadet ve öteki dini işleri yürütmek üzere bir uzmanlar grubunun teşekkülünü gerektirir. Böylece “din adamları” ya da “görevlileri” sınıfının oluşumuna şahit olunur. Bu durumda ibadetin bütünleştirici fonksiyonu geçici veya sürekli bir teşkilatın kurulmasıyla teminat altına alınır” (Günay, 1998, s. 228).

2.5.3. Dini Tecrübenin Sosyolojik Anlatımı

“Dini tecrübenin teorik ve pratik anlatımları onun üçüncü yönü olan sosyolojik yönüyle tamamlanmaktadır. Çünkü yaşayan bir din, tabiatı icabı sosyal münasebetler kurmak ve sürdürmek zorundadır” (Wach, 1995, s. 54).

Her dinin özellikle her yüksek dinin, yalnızca dinsel olan, yani özüyle ilgili konular dışında, yaşamın bütün önemli sorunları üzerine düşüncelerle, bütün önemli dünyevi olaylara karşı takınılan tavırların bütününü oluşturan zengin bir içeriği vardır (Fraye, 2013, s. 62).

Din, belli bir ruh getir, bütün itikad edenler bu ruha inanıp, onu paylaşırlar, bilinçli veya bilinçsiz olarak paylaşım onların yaşayışını etkiler (Fraye, 2013, s. 63). “Gerçekte her din bir toplum içerisinde ortaya çıkıp hayatıyet bulduğu gibi, üyelerini birbirine bağlayan temel bir bağın din bağı olduğu sırf dini grup ve cemaatlerde görüldüğü üzere din, bir dini birlik ve cemaatleşmeyi de beraberinde getirmektedir” (Günay, 1998, s. 229).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Araştırma Grubunun Genel Özellikleri

Tablo 1: Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet	N	%
Erkek	277	54.4
Kadın	223	44.6
Toplam	500	100.0

Tabloda görüldüğü gibi örneklem grubundaki 500 kişinin %54,4'ü erkeklerden, %44,6'sı ise kadınlardan oluşmaktadır. Araştırmada kadın ve erkek oranları, ildeki genel nüfus oranına uygun olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Yaş Gruplarına Göre Dağılım

Yaş	N	%
18-25	156	31.2
26-30	81	16.2
31-40	105	21.0
41-50	69	13.8
51-60	45	9.0
61-yukarısı	37	7.4
Cevapsız	7	1.4
Toplam	500	100.0

Örneklem grubunun %31,2'i 18-25 yaş, %16,2'i 26-30 yaş, %21,0'ı 31-40 yaş, %13,8'i 41-50 yaş, %9,0'ı 51-60 yaş, %7,4'i 61-yaş yukarısı grubundan oluşmaktadır. Ayrıca örneklem grubunda %1,4 oranında yaş sorusunu cevapsız bırakanlardan oluşmaktadır. Araştırmanın yaş limiti olarak 18 yaş belirlenmiştir.

Tablo 3: Ailevi ve Medeni Durumlarına Göre Dağılım

Medeni Durum	N	%
Evli	329	65.8
Bekâr	153	30.6
Dul	16	3.6
Boşanmış	2	.4
Toplam	500	100.0

Yukarıdaki tabloda (3) görüldüğü gibi örneklem grubunun, %65,8'i evlilerden, %30,6'ı bekâr olanlardan, 3,6'ı dul olanlardan, %0,4'i boşanmış olanlardan oluşmaktadır. Örneklem grubundaki deneklerin çoğunluğu evli olduğu görülmektedir. Evlilik hayatında problemler yaşayanların, yani dul ve boşanmış olanları %4,0'ı geçmemektedir. Bu durum da araştırma bölgesinde parçalanmış aile tipinin yaygın olmadığı anlamına gelmektedir.

Tablo 4: Eğitim Durumlarına Göre Dağılım

Eğitim Durumu	N	%
Okula Gitmemiş	5	1.0
İlk Okul	36	7.2
Orta Okul	79	15.8
Lise	116	23.2
Üniversite	262	52.4
Diğer	2	.4
Toplam	500	100.0

Örneklem grubunda, okula gitmemiş olanların oranı %1,0, ilkokul mezunların oranı %7,2, ortaokul mezunlarının oranı %15,8, lise mezunlarının oranı %23,2, üniversite öğrencileri ve mezunlarının oranı %52,4, diğerleri yani eğitim durumunu belirtmeyenlerin oranı %0,4'tür. Okuma yazma oranının yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Mesleki Statülere Göre Dağılım

Meslek Durumu	N	%
Çiftçi	18	3.6
İşçi	62	12.4
Esnaf	111	22.2
Memur	59	11.8
Üst Düzey Yönetici	15	3.0
Emekli	41	8.2
Öğretmen	56	11.2
Öğrenci	88	17.6
İşsiz	50	10.0

Örneklem grubundakilerin %3,6 çiftçilerden, %12,4 işçilerden, %22,2 esnaflardan, %11,8 memurlardan, %3,0 üst düzey yöneticilerden, %8,2 emeklilerden, %11,2 öğretmenlerden, %17,6 öğrencilerden, %10,0 İşsiz olanlardan oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların çoğunluğu esnaflardan oluştuğu ve bunu öğrencilerin takip ettiği görülmektedirler.

Tablo 6: Ekonomik Durumlarına Göre Dağılım

Ekonomik Durum	N	%
Zengin	54	10.8
Ortanın Üstü	161	32.2
Orta	233	46.6
Ortanın Altı	47	9.4
Alt Fakir	5	1.0
Toplam	500	100.0

Örneklem grubunda gelir düzeylerine göre, zengin olanların oranı %10,8, ortanın üstünde olanların oranı % 32,2, orta sosyal statüde bulunanların oranı %46,6, ortanın altında bulunanların oranı %9,4, fakir olanların oranı ise % 1,0'dır. Gelir düzeyine göre meydana gelen tabakalaşma gelir düzeyi orta ve ortanın üstüne doğru bir yığılmanın olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Sübjektif Dindarlık Durumu

Dinle ilişki Durumu	N	%
Çok dindar	51	10.2
Orta derece dindar	212	42.4
Dinle az ilgili	170	34.0
Dinle hiç ilgisi yok	67	13.4
Toplam	500	100.0

Örneklem grubunda bulunan deneklerin %10,2'i kendilerini çok dindar olduklarını, %42,4'i orta derecede dindar olduklarını, %34,0'ı dinle az ilgilendiğini, %13,4'i dinle hiç ilgisinin olmadığını ifade etmişlerdir.

3.2. Dini Hayatla İlgili Bulgular

3.2.1 Allah'ın (Tanrı) Varlığına İnanç

Tablo 8: Allah'a İnanç ve Cinsiyet Arasındaki İlişki

	Evet inanıyorum	Bu konuda emin değilim	Hayır, inanmıyorum	Toplam
Kadın	208 93.3%	14 6.3%	1 .4%	223 100.0%
Erkek	264 95.3%	11 4.0%	2 .7%	277 100.0%
Toplam	472 94.4%	25 5.0%	3 .6%	500 100.0%

$$\chi^2=1,523$$

$$s.d.= 2$$

$$p>0,05$$

Tablo 8'de görüldüğü üzere örneklem grubundan elde edilen verilere göre örneklem grubunun Allah varlığına inanma oranı %94 olarak tespit edilmiş olup, bu konuda hiç fikrinin olmadığını söyleyen %5,4 olarak tespit edilmiş ve %0,6 oranında Allah'a inanmayanların olduğu görülmüştür. Buna göre Moğolistan'da yaşayan Müslüman Kazakların Allah'ın varlığına inanma konusunda, Moğolistan devletinin 1937-1990 kadar dine karşı

gerçekleştirdiği politikadan fazla etkilenmediğini, dini pratikler alanı zayıflamakla birlikte, inanç alanının canlılığını koruduğunu ortaya koymaktadır.

Allah inancı ile cinsiyet arasındaki ilişkiye baktığımızda ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yani Allah'ın varlığına inanma ile cinsiyetler arasında önemli bir farklılaşma görülmemektedir. Yüzde dağılımlarına baktığımızda, kadınların inanma oranı %93,3, erkeklerin oranı ise %95,3, kararsız olanların oranı kadınlar arasında %6,3 iken erkekler arasında %0,4, inanmayanların oranı ise kadınlar arasında %0,4 erkekler arasında %0,7 daha yaygın olduğu görülmektedir. Erkeklerin kadınlara göre daha yüksek oranda Allah'a inandığı görülmektedir. Bunun nedeni ilk gelen din görevlilerinin kadınlardan çok erkeklerle ilgilenmiş olmasından dolayı olabilir. Çünkü gözlemlerimize göre de mescit ve camilere din dersi almaya gidenlerin genellikle erkeklerin olduğunu gözlemledik. Fakat şunu belirtmeliyiz ki son zamanlarda kadınların ya da kız çocukların da camilere gittiği görülmektedir.

Tablo 9'da görüldüğü üzere eğitim düzeyi ile Allah'ın varlığına inanma arasındaki ilişkiyi incelediğimizde ki-kare test sonucu ($p<0,05$) anlamlı bir ilişki görülmüştür. Eğitim yönünden veriler incelendiğinde, eğitim düzeyi yükseldikçe buna paralel olarak inanma oranında da artışın olduğu görülmektedir. Allah'a inanç okula gitmemiş olanların arasında inanma oranı %80 iken üniversite mezunları arasında %97,7 olarak gözükmemektedir. Bu konuda ilkökul mezunları arasında inanma oranı % 88,9, ortaokulda ise %86,1 ve lise mezunları arasında %93,1 oranındadır. Bu verileri incelediğimizde inanma oranında en düşük oran okula gitmemiş olan deneklerden oluşurken, bunu ortaokul mezunları takip etmektedir. Kararsız olanların oranı en yüksek ortaokul mezunları ve lise mezunları arasında temsil edilmektedir. Okula gitmemiş olanların arasında da kararsız olanların oranı yüksek gözükmemektedir. Bunun nedenini okula gitmemiş olan deneklerin sayıca az olmalarına bağlayabiliriz.

Türkiye'de yapılmış araştırmalara bakıldığında eğitim düzeyi yükseldikçe inanma oranında bir düşüşün olduğu görülmektedir. Örneğin Köktaş'ın İzmir'de yapmış olduğu

araştırmada eğitim düzeyi yükseldikçe inanma oranının düşmekte olduğu ifade edilmiştir (Köktaş, 1993, s. 78). Aydınalp'ın Gerede'de yapmış olduğu araştırmada da eğitim düzeyi yükseldikçe inanma oranının düşmekte olduğundan bahsetmektedir (Aydınalp, 2012, s. 179). Ayrıca Karaşahin'in Gordes'te yapmış olduğu araştırmada Türkiye'de yapılan araştırmalarına aksine eğitim düzeyleri yükseldikçe imanın şartların inanma oranının arttığını ifade etmektedir (Karaşahin, 2007, s. 172-173). Bizim araştırmamızda ise eğitim düzeyi yükseldikçe inanma oranı artmaktadır. Bunun birçok nedeni vardır. Moğolistan'daki Müslümanlar 1937-1990'a kadar dinden uzak kalmışlardır bu da insanların dine kayıtsız kalmalarını sağlamış ve dini pratiklerin olmadığı bir dini ortaya çıkarmıştır. Allah'ın var olduğunu biliyorlar ancak Allah'ın emir ve yasaklarının neler olduğu ve nasıl ibadet etmeleri gerektiği konusuna ilgisiz kalmışlardır. Allah sadece cenaze merasimlerinde ve özel durumlarda hatırlanır olmuştur. 1990'dan sonra Moğolistan'ın demokratik hayata geçmesiyle diğer alanlarda olduğu gibi din alanı da serbest kalmıştır. Bundan sonra Türkiye başta olmak üzere Kazakistan ve diğer Müslüman ülkelerden din görevlileri gelmeye başlamış ve dini cemaatler çoğalmış ve yurt dışına Kur'an kurslarına ve İlahiyat Fakültelerine öğrenci göndermeye başlanmıştır. Ayrıca son zamanlarda Müslüman öğrencilerin Üniversite okuduğu başta başkent Ulanbator olmak üzere diğer şehirlerde medrese ve öğrencilerin kaldığı evler açılmaya başlanmıştır. Bu konuda yukarıda bahsettiğimiz durumun etkisi büyük olmakla beraber bizim anket yaptığımız il merkezinde yaşayan insanların büyük oranda dine ilgi duyanların eğitim seviyesi yüksek insanlar arasında yaygın olduğunu gözlemledim. Bu durumun ankete yansması eğitim durumu yükseldikçe inanma oranının arttığı şeklinde olmuştur.

Tablo 9: Allah’a İnanç İle Eğitim Arasındaki İlişki

	Evet inanıyorum	Bu konuda emin değilim	Hayır, inanmıyorum	Toplam
Okula gitmemiş	4 80.0%	0 .0%	1 20.0%	5 100.0%
İlkokul	32 88.9%	3 8.3%	1 2.8%	36 100.0%
Ortaokul	68 86.1%	8 10.1%	3 3.8%	79 100.0%
Lise	108 93.1%	8 6.9%	0 .0%	116 100.0%
Üniversite	256 97.7%	6 2.3%	0 .0%	262 100.0%
Diğer	2 100.0%	0 .0%	0 .0%	2 100.0%
Toplam	472 94.4%	25 5.0%	3 .6%	500 100.0%

$$\chi^2=24,975$$

$$s.d.=10$$

$$p<0,05$$

Tablo 10’da görüldüğü üzere Allah’ın varlığına inanma ile yaş arasındaki ilişkiye baktığımızda ki-kare test sonucu ($p<0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Allah’ın varlığına inanma ile yaş değişkeni arasındaki veriler incelendiğinde en yüksek oranın %98,8 oranıyla 26-30 yaş grubunda bunu %97,3 oranıyla 61yaş ve yukarısı grubunun takip ettiği görülmektedir. Kararsız olanların oranı da en yüksek %11,1 oranıyla 51-60 yaş grubu arasında gözükmekte olup bunu 41-50 yaş grubu %10,1 oranıyla takip etmektedir. Ayrıca 61 yaş ve yukarısı yaş grubunda inanma oranında artışın olduğu görülmektedir.

Genel olarak ilgili verilere baktığımızda gençlerin yaşlılara göre daha fazla Allah’ın varlığına inandığı görülmektedir. Bunun nedeni yukarıda da bahsettiğimiz gibi okuma yazma oranıyla ilgili olabilir. Bununla birlikte gençler arasında inanma oranının yüksek olmasının diğer bir nedeni dini canlanmanın olduğu döneme denk gelmeleri olabilir.

Tablo 10: Allah’a İnanç İle Yaş Arasındaki İlişki

	Evet inanıyorum	Bu konuda emin değilim	Hayır, inanmıyorum	Toplam
18-25	150 96.2%	6 3.8%	0 .0%	156 100.0%
26-30	80 98.8%	1 1.2%	0 .0%	81 100.0%
31-40	98 93.3%	5 4.8%	2 1.9%	105 100.0%
41-50	62 89.9%	7 10.1%	0 .0%	69 100.0%
51-60	39 86.7%	5 11.1%	1 2.2%	45 100.0%
61-+	36 97.3%	1 2.7%	0 .0%	37 100.0%
Cevapsız	7 100.0%	0 .0%	0 .0%	7 100.0%
Toplam	472 94.4%	25 5.0%	3 .6%	500 100.0%

$$\chi^2=18,251$$

$$s.d.=12$$

$$p>0,05$$

Tablo 11’de görüldüğü üzere Sosyo-ekonomik düzey ile Allah’ın varlığına inanma arasındaki ilişkiye baktığımızda ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sosyo-ekonomik düzey değişkeni ile Allah’a inanç arasındaki ilişkilere baktığımızda sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe Allah’a inancın da yükseldiği gözlenmektedir. Bu konuda Türkiye’de yapılan araştırmalarda tam aksine bir durum söz konusudur. Sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe Allah’a inanç oranında azalma meydana gelmektedir (Köktaş, 1993, s. 79). Üst tabakada bulunanların %98,1’i Allah’ın varlığına inanırken, bu durum alt tabakada ise %80,0 olarak gözükmemektedir.

Tablo 11: Allah’a İnanç ve Sosyo-Ekonomik Düzey Arasındaki İlişki

	Evet inanıyorum	Bu konuda emin değilim	Hayır, inanmıyorum	Toplam
Zengin	53 98.1%	1 1.9%	0 .0%	54 100.0%
Ortanın üstü	154 95.7%	7 4.3%	0 .0%	161 100.0%
Orta	221 94.8%	10 4.3%	2 .9%	233 100.0%
Ortanın altı	40 85.1%	6 12.8%	1 2.1%	47 100.0%
Alt fakir (Kedey)	4 80.0%	1 20.0%	0 .0%	5 100.0%
Toplam	472 94.4%	25 5.0%	3 .6%	500 100.0%

$$\chi^2=13,419$$

$$s.d.=8$$

$$p<0,05$$

3.2.2. Peygamberlere İnanç

Tablo 12: Peygamberlere İnanç ve Cinsiyet Arasındaki İlişki

	Evet inanıyorum	Bu konuda emin değilim	Hayır, inanmıyorum	Toplam
Kadın	205 91.9%	15 6.7%	3 1.3%	223 100.0%
Erkek	263 94.9%	9 3.2%	5 1.8%	277 100.0%
Toplam	468 93.6%	24 4.8%	8 1.6%	500 100.0%

$$\chi^2=3,396$$

$$s.d.=2$$

$$p>0,05$$

Tablo 12’de görüldüğü üzere Peygamberlere iman konusu ile ilgili veriler incelediğimizde örneklem grubunun %93,6 peygamberlere inandığı, %4,8’i ise bu konuda kararsız olduğunu belirtmekte ve %1,6’sı da inanmamaktadır. Genel olarak örneklem grubunun peygamberlere inanma oranının yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Peygamberlere inanma ile cinsiyet arasındaki ilişkiye baktığımızda ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Peygamberlere inanç konusuna cinsiyet açısından bakıldığında kadınların %91,9'u, erkeklerin %94,9'u inandığı görülmektedir. Kararsız olanların oranı kadınlar arasında %6,7 iken erkekler arasında ise 3,2'ye inmektedir. İnanmayanların oranı kadınlar arasında %3 iken erkekler arasında 1,8 oranında temsil edilmektedir. Allah'ın varlığına inanma konusunda olduğu gibi bu konuda da erkeklerin kadınlara göre daha fazla inandığı görülmektedir.

Tablo 13: Peygamberlere İnanç ve Yaş İlişkisi

	Evet inanıyorum	Bu konuda emin değilim	Hayır, inanmıyorum	Toplam
18-25	148 94.9%	7 4.5%	1 .6%	156 100.0%
26-30	78 96.3%	3 3.7%	0 .0%	81 100.0%
31-40	98 93.3%	4 3.8%	3 2.9%	105 100.0%
41-50	61 88.4%	7 10.1%	1 1.4%	69 100.0%
51-60	40 88.9%	2 4.4%	3 6.7%	45 100.0%
61-+	36 97.3%	1 2.7%	0 .0%	37 100.0%
Cevapsız	7 100.0%	0 .0%	0 .0%	7 100.0%
Toplam	468 93.6%	24 4.8%	8 1.6%	500 100.0%

$$\chi^2=16,887$$

$$s.d.= 12$$

$$p>0,05$$

Tablo 13'de görüldüğü üzere peygamberlere inanma ile yaş grupları arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Peygamber inancı ile yaş değişkeni arasındaki veriler incelendiğinde en yüksek inanma oranının %97,3 oranıyla 61 yaş yukarısı grubunda gerçekleştiği ve bunu %96,3 oranıyla 26-30 yaş grubu

takip etmektedir. Kararsız olduğunu söyleyenlerin oranı en yüksek %10,1 oranıyla 41-50 yaş grubunda gerçekleşmiş olup bunu 51-60 yaş grubu %6,7 oranıyla takip etmektedir. Genel olarak örneklem grubuna baktığımızda gençlerin yaşlılara göre daha fazla inandıkları anlaşılmaktadır. Yani yaş ilerledikçe peygamberlere inanma oranında bir düşüşün olduğu gözlemlenmektedir. Bunun nedeni belki zaman ve mekânla alakalı olabilir. Çünkü yaşça büyük olanların doğduğu ve büyüdüğü ortam dinin zayıf olduğu yani yasak olduğu zamana denk gelmiş olmasından kaynaklanmış olabilir.

Tablo 14: Peygamberlere İnanç İle Eğitim Durumu Arasındaki İlişki

	Evet inanıyorum	Bu konuda emin değilim	Hayır, inanmıyorum	Toplam
Okula gitmemiş	5 100.0%	0 .0%	0 .0%	5 100.0%
İlkokul	32 88.9%	2 5.6%	2 5.6%	36 100.0%
Ortaokul	69 87.3%	6 7.6%	4 5.1%	79 100.0%
Lise	108 93.1%	7 6.0%	1 .9%	116 100.0%
Üniversite	252 96.2%	9 3.4%	1 .4%	262 100.0%
Diğer	2 100.0%	0 .0%	0 .0%	2 100.0%
Toplam	468 93.6%	24 4.8%	8 1.6%	500 100.0%

$$\chi^2 = 23,364$$

$$s.d.=10$$

$$p>0,05$$

Tablo 14’de görüldüğü üzere eğitim düzeyi ile peygamberlere inanma arasındaki ilişkiye baktığımızda ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Eğitim düzeyi değişkeni açısından veriler incelendiğinde, Allah’ın varlığına inanma konusunda olduğu gibi eğitim düzeyi yükseldikçe peygamberlere inancın arttığı ortaya çıkmaktadır. Örneğin hiç okula gitmeyenler arasında peygambere inanma %80 iken üniversite mezunları arasında %96,2 temsil edilmektedir. Bunun nedeni okuma yazma bilenlerin dini kaynaklara ulaşması daha kolay olmasına bağlayabiliriz.

Tablo 15: Peygamberlere İnanç ve Sosyo-Ekonomik Durum İlişkisi

	Evet inanıyorum	Bu konuda emin değilim	Hayır, inanmıyorum	Toplam
Zengin	51 94.4%	3 5.6%	0 .0%	54 100.0%
Ortanın üstü	153 95.0%	6 3.7%	2 1.2%	161 100.0%
Orta	220 94.4%	10 4.3%	3 1.3%	233 100.0%
Ortanın altı	40 85.1%	4 8.5%	3 6.4%	47 100.0%
Alt fakir	4 80.0%	1 20.0%	0 .0%	5 100.0%
Toplam	468 93.6%	24 4.8%	8 1.6%	500 100.0%

$$\chi^2=12,783$$

$$s.d.=8$$

$$p>0,05$$

Tablo 15’da görüldüğü üzere sosyo-ekonomik düzey ile peygamberlere inanma arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Sosyo-ekonomik düzey itibariyle veriler incelendiğinde, alt tabakaya mensup olduğu anlaşılanların %80’i, ortanın altının %85,1’nin, orta tabakanın %94,4’nün, ortanın üstünün %95,0’inin, üst tabakanın ise 94,4’ünün peygamberlere inandığı anlaşılmaktadır. Allah’ın varlığına inanma konusunda olduğu gibi burada da peygamberlere inanmayanların oranı düşük olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca ekonomik düzey yükseldikçe peygamberlere inanma oranında artışın olduğu gözlemlenmektedir. Türkiye’de yapılan çalışmalarda bizim bulgularımız tam aksine bir durum söz konusudur. Daha önce bu konuyla ilgili olarak Allah inancı konusunda örnekler vermiştik o yüzden tekrar olmaması için kısaca değinecek olursak Köktaş’ın çalışmasında ekonomik düzey yükseldikçe peygambere inanma oranında bir düşüşün olduğu görülmektedir (Köktaş, 1993, s. 84). Bunun nedeni belki ekonomik durumu iyi olanların dini kaynaklara daha kolay ulaşması ve boş zamanlarının çok olmasından dolayı olabilir.

3.2.3. Kur'an'a İnanç

Tablo 16: Kur'an'a İnanma ve Cinsiyet

	İnanıyorum	Bu konuda emin değilim	Hayır inanmıyorum	Toplam
Kadın	202	19	2	223
	90.6%	8.5%	.9%	100.0%
Erkek	260	11	6	277
	93.9%	4.0%	2.2%	100.0%
Toplam	462	30	8	500
	92.4%	6.0%	1.6%	100.0%
$\chi^2=5,649$ s.d.=2 p>0,05				

Tablo 16’da görüldüğü üzere “Kur’an’ı Kerim’in Allah’ın keliması olup tamamen gerçek olduğuna inanıyor musunuz?” sorusuna örneklem grubunun %94’i inanmakta; %4,8’i bu konuda kararsız olduğunu belirtmekte ve %1,2’si ise Kur’an’a inanmadıklarını söylemektedirler. Diğer inanç alanlarında olduğu gibi burada da yüksek bir oranda inandıkları gözlemlenmektedir.

Kur’an’a inanma ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Veriler cinsiyet açısından incelendiğinde, kadınların %90,6’sının Kur’an’ın Allah’ın keliması olup, tamamının gerçek olduğuna ve tek harfinin bile değişmeden günümüze kadar geldiğini kabul ettikleri anlaşılmaktadır. 8,5’inin bu konuda şüphesi olduğu, %0,9’u ise Kur’an’ın Allah keliması olduğuna inanmaktadır. Erkeklerin ise 93,9’ı, Kur’an’a inanırken, kararsızların oranı kadınlara göre erkekler arasında daha az %4,0 oranında olduğu, inanmayanların oranı ise erkekler arasında kadınlardan daha yüksek %2,2 olarak temsil edilmektedir. Diğer inanç alanlarında olduğu gibi Kur’an’a inanma konusunda da erkeklerin kadınlara göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 17: Kur'an'a İnanma ve Yaş Grupları Arasındaki İlişki.

	İnanıyorum	Bu konuda emin	Hayır inanmıyorum	Toplam
18-25	147 94.2%	8 5.1%	1 .6%	156 100.0%
26-30	78 96.3%	3 3.7%	0 .0%	81 100.0%
31-40	96 91.4%	5 4.8%	4 3.8%	105 100.0%
41-50	61 88.4%	8 11.6%	0 .0%	69 100.0%
51-60	38 84.4%	5 11.1%	2 4.4%	45 100.0%
61-+	35 94.6%	1 2.7%	1 2.7%	37 100.0%
Cevapsız	7 100.0%	0 .0%	0 .0%	7 100.0%
Toplam	462 92.4%	30 6.0%	8 1.6%	500 100.0%
$\chi^2=17,686$ s.d.=12 $p<0,05$				

Tablo 17’de görüldüğü üzere Kur’an’a inanma ile yaş grupları arasındaki ilişkiye bakıldığında ki-kare test sonucu ($p<0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kur’an’a inanma ve yaş değişkeni açısından bulgular incelendiğinde, en yüksek inanma oranı 25-30 yaş grubu arasında %96,3 oranında gerçekleştiği, bunu 61 yaş yukarısı %94,6 oranıyla takip ettiği ve 20-25 yaş grubunda da yüksek oranda %94,2 inanma gerçekleştiği görülmektedir. En düşük inanma oranı 51-60 yaş grubunda olduğu %84,4 oranında görülmekte ve bunu 41-50 yaş grubu %88,4 oranı ile takip etmektedir. Kararsız olanların oranı en yüksek 41-50 yaş arasında %11,6 iken bunu da 51-60 yaş grubu %11,1 oranı ile takip etmektedir. İnanmama oranına baktığımızda 51-60 yaş arasında %4,4 oranında inanmama gerçekleşirken, bunu %2,9 oranıyla 31-40 yaş grubu takip etmektedir. Buna göre gençlerin 61-yaş yukarısı grubunu hesaba katmazsak yaşlılara göre daha fazla Kur’an’a inandığı söylenilebilir.

Tablo 18: Kur'an'ın Allah'ın Kelamı Olduğuna ve Hiç Değişmediğine İnanç ve Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki

	İnanıyorum	Bu konuda emin değilim	Hayır inanmıyorum	Toplam
Okula gitmemiş	4 80.0%	1 20.0%	0 .0%	5 100.0%
İlkokul	31 86.1%	2 5.6%	3 8.3%	36 100.0%
Ortaokul	68 86.1%	8 10.1%	3 3.8%	79 100.0%
Lise	107 92.2%	9 7.8%	0 .0%	116 100.0%
Üniversite	250 95.4%	10 3.8%	2 .8%	262 100.0%
Diğer	2 100.0%	0 .0%	0 .0%	2 100.0%
Toplam	462 92.4%	30 6.0%	8 1.6%	500 100.0%

$$x^2=23,364$$

$$s.d.=8$$

$$p<0,05$$

Tablo 18’de görüldüğü üzere eğitim düzeyi ile Kur'an’a inanma arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p<0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Eğitim değişkeni ile Kur'an’a inanma arasındaki ilişkiye bakıldığında, eğitim düzeyi yükseldikçe Kur'an’a inancın da yükseldiği görülmektedir. Hiç okula gitmeyenlerde Kur'an’a iman %80 iken, üniversite mezunlarında %96,2, lise mezunlarında %93,1 oranlarında gerçekleşmektedir. Buna göre eğitim düzeyi yükseldikçe buna paralel olarak Kur'an’a inanma arttığını söyleyebiliriz.

Tablo 19’da görüldüğü üzere Ahiret gününe inanma ile ilgili veriler incelendiğinde örneklem grubunu %93,2’si Ahiret gününe inanmakta, %4,8 kararsız, yani şüphe içinde olduklarını ifade etmekte, %2,0’ı ise inanmamaktadır.

Ahiret gününe inanma ile cinsiyet arasındaki ilişkiye baktığımızda ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Veriler cinsiyet açısından incelendiğinde,

kadınların %92,4'ünün ahirete inandıkları, 5,4'ünün bu konuda şüphesi olduğu, %2,2'si ise ahirete inanmadıkları görülmüştür. Erkeklerin ise 93,9'u, ahirete inanırken, karasızların oranı kadınlara göre erkekler arasında daha az %4,3 olduğu, inanmayanların oranı ise erkekler arasında kadınlardan daha az %1,8 oranında olduğu görülmektedir. Bu konuda da diğer inanç alanlarında olduğu gibi erkeklerin kadınlara göre daha fazla inandıkları anlaşılmaktadır.

3.2.4. Ahirete İnanç

Tablo 19: Ahiret İnancı ve Cinsiyet İlişkisi

	Evet inaniyorum	Bu konuda emin değilim	Hayır, inanmıyorum	Toplam
Kadın	206 92.4%	12 5.4%	5 2.2%	223 100.0%
Erkek	260 93.9%	12 4.3%	5 1.8%	277 100.0%
Toplam	466 93.2%	24 4.8%	10 2.0%	500 100.0%
$\chi^2=0,431$ s.d.=2 p>0,05				

Tablo 20'de görüldüğü üzere yaş grupları ile ahiret gününe inanma arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yaş grupları ile ahirete inanma arasındaki ilişki yukarıdaki tabloda görülmektedir. Buna göre ahirete inanma en yüksek 18-25 yaş grubunda %95,5 oranında gerçekleşmektedir. Bunu 26-30 yaş grubu %95,1 oranıyla takip etmektedir. Genel olarak baktığımızda 61 yaş yukarısını dâhil etmezsek yaş ilerledikçe ahirete inanma oranında bir düşüşün olduğu gözlemlenmektedir. Ahirete inanma oranında en düşük %84,4 oranıyla 51-60 yaş grubunda gerçekleşmektedir. Bunu 41-50 yaş grubu %88,4 oranıyla takip etmektedir. Ahirete inanma konusundaki yaş ilerledikçe düşüşün nedeni belki Moğolistan toplumunun 50 yıldan fazla bir süre dinden uzak kalmalarına bağlayabiliriz. Çünkü 41 yaş yukarısındaki deneklerin 1990 öncesi doğduğunu yani dinin yasak olduğu döneme denk geldiği bilinmektedir.

Tablo 20: Yaş Grupları ile Ahirete İnanma Arasındaki İlişki

	Evet inanıyorum	Bu konuda emin değilim	Hayır, inanmıyorum	Toplam
18-25	149 95.5%	4 2.6%	3 1.9%	156 100.0%
26-30	77 95.1%	4 4.9%	0 .0%	81 100.0%
31-40	95 90.5%	6 5.7%	4 3.8%	105 100.0%
41-50	62 89.9%	7 10.1%	0 .0%	69 100.0%
51-60	40 88.9%	2 4.4%	3 6.7%	45 100.0%
61-+	36 97.3%	1 2.7%	0 .0%	37 100.0%
Cevapsız	7 100.0%	0 .0%	0 .0%	7 100.0%
Toplam	466 93.2%	24 4.8%	10 2.0%	500 100.0%

$$\chi^2=0,431$$

$$s.d.=2$$

$$p>0,05$$

Tablo 21’de görüldüğü üzere eğitim düzeyi ile ahiret gününe inanma arasındaki ilişkiye baktığımızda ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki görülmüştür. Yani eğitim düzeyi ile ahiret gününe inanma arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu söylenebilir. Eğitim düzeyi ile ahirete inanma arasındaki ilişki incelendiğinde hiç okula gitmemişlerde ahirete gününe inanma %80 iken, üniversite mezunları arasında bu oran en yüksek %94,7 oranında gerçekleşmiştir. Genel olarak baktığımızda diğer inanma alanlarında olduğu gibi eğitim düzeyi yükseldikçe ahiret gününe inanma oranı artmaktadır.

Tablo 21: Ahirete İnanç ve Eğitim İle İlişkisi

	Evet inanıyorum	Bu konuda emin değilim	Hayır, inanmıyorum	Toplam
Okula gitmemiş	5 100.0%	0 .0%	0 .0%	5 100.0%
İlkokul	31 86.1%	1 2.8%	4 11.1%	36 100.0%
Ortaokul	71 89.9%	5 6.3%	3 3.8%	79 100.0%
Lise	109 94.0%	6 5.2%	1 .9%	116 100.0%
Üniversite	248 94.7%	12 4.6%	2 .8%	262 100.0%
Diğer	2 100.0%	0 .0%	0 .0%	2 100.0%
Toplam	466 93.2%	24 4.8%	10 2.0%	500 100.0%

$$\chi^2=20,814$$

$$s.d.=10$$

$$p<0,05$$

3.2.5. Meleklerle inanç

Tablo 22: Meleklerle İnanç ve Cinsiyet

	Evet inanıyorum	Bu konuda emin değilim	Hayır, inanmıyorum	Toplam
Kadın	209 93.7%	9 4.0%	5 2.2%	223 100.0%
Erkek	263 94.9%	11 4.0%	3 1.1%	277 100.0%
Toplam	472 94.4%	20 4.0%	8 1.6%	500 100.0%

$$\chi^2=1,058$$

$$s.d.=2$$

$$p>0,05$$

Meleklerle inançla ilgili tablo (22) incelendiğinde, diğer inanç alanlarında olduğu gibi yüksek düzeyde bir inanma oranının olduğu görülmektedir. Meleklerin varlığına inanıyor musunuz?

Sorusuna deneklerin %94,4'ü evet cevabını vermiş olup, kararsız olanlar oranı ise %4,0 ve inanmıyorum seçeneği %1,6 oranında temsil edilmektedir.

Meleklerle inanma ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Meleklerle inanç konusuyla ilgili veriler incelendiğinde kadınların inanma oranı %93,7, erkeklerin inanma oranı ise 94,9 oranında temsil edilmektedir. Kararsızların oranı ise her ikisi de %4,0 oranında olmaktadır. Ayrıca inanmayanların oranı ise kadınlar arasına %2,2 iken erkekler arasında bu oran %1,1'e inmektedir. Buna göre erkeklerin kadınlara oranla meleklerle daha fazla inandıkları söylenebilir.

Tablo 23: Yaş Grubu İle Meleklerle İnanç İlişkisi

	Evet inanıyorum	Bu konuda emin değilim	Hayır, inanmıyorum	Toplam
18-25	149 95.5%	4 2.6%	3 1.9%	156 100.0%
26-30	78 96.3%	2 2.5%	1 1.2%	81 100.0%
31-40	100 95.2%	2 1.9%	3 2.9%	105 100.0%
41-50	61 88.4%	8 11.6%	0 .0%	69 100.0%
51-60	41 91.1%	3 6.7%	1 2.2%	45 100.0%
61-+	36 97.3%	1 2.7%	0 .0%	37 100.0%
Cevapsız	7 100.0%	0 .0%	0 .0%	7 100.0%
Toplam	472 94.4%	20 4.0%	8 1.6%	500 100.0%

$$\chi^2=17,162$$

$$s.d.=12$$

$$p>0,05$$

Tablo 23'de görüldüğü üzere meleklerle inanma ile yaş grupları arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yaş grupları

ile meleklerle inanma arasındaki ilişki yukarıdaki (29) tabloda görülmektedir. Buna göre meleklerle inanma en yüksek 20-25 yaş grubunda %95,5 oranında gerçekleşmektedir. Bunu 26-30 yaş grubu %95,1 oranıyla takip etmektedir. Genel olarak baktığımızda 61 yaş yukarısı grubunu dâhil etmezsek yaş ilerledikçe ahirete inanma oranında bir düşüşün olduğu gözlemlenmektedir. Ahirete inanma oranında en düşük %84,4 oranıyla 51-60 yaş grubunda gerçekleşmektedir. Bunu 41-50 yaş grubu %88,4 oranıyla takip etmektedir. Buna göre ahiret gününe inanma konusunda olduğu gibi yaş ilerledikçe meleklerle inanma oranında bir düşüşün olduğu söylenebilir. Bunun nedeni ahiret gününe inanma konusunda bahsettiğimiz gibi 1990 öncesinde doğanları dinin zayıf olduğu döneme denk gelmeleri olabilir. Burada diğer bir bahsetmemiz gereken konu da 61 bir yaş yukarısı yaş grubunda bulunanların yüksek oranda inanması konusudur. Bunun nedeni olarak şunu söyleyebiliriz 61 yaş ve yukarısı grubunda bulunanların 1960 öncesi doğmuş olması, onların anne-babalarının dindar olmalarından kaynaklanmış olabilir. Çünkü 70 yaşındaki bazı büyüklerimizin anlattıklarına göre anne babalarının dindar olduklarından bahsetmektedirler.

Tablo 24: Meleklerle İnanç İle Eğitim İlişkisi

	Evet inanıyorum	Bu konuda emin değilim	Hayır, inanmıyorum	Toplam
Okula gitmemiş	5 100.0%	0 .0%	0 .0%	5 100.0%
İlkokul	31 86.1%	3 8.3%	2 5.6%	36 100.0%
Ortaokul	70 88.6%	8 10.1%	1 1.3%	79 100.0%
Lise	109 94.0%	5 4.3%	2 1.7%	116 100.0%
Üniversite	255 97.3%	4 1.5%	3 1.1%	262 100.0%
Diğer	2 100.0%	0 .0%	0 .0%	2 100.0%
Toplam	472 94.4%	20 4.0%	8 1.6%	500 100.0%

$$\chi^2=26,161$$

$$s.d.=10$$

$$p<0,05$$

Tablo 24’te görüldüğü üzere eğitim düzeyi ile meleklerle inanma arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p<0,05$) anlamlı bir ilişki görülmüştür. Eğitim düzeyi ile meleklerle inanma ile ilgili veriler incelendiğinde, okula gitmemiş olan denekler arasında ahirete inanma %60 oranında iken, üniversite mezunları arasında bu oran %97,3’e çıkmaktadır. Genel olarak baktığımızda diğer inanma alanlarında olduğu gibi eğitim düzeyi yükseldikçe inanma oranı artmaktadır.

3.2.6 Kadere İnanç

Tablo 25: Kadere İman ve Cinsiyet

	Evet inanıyorum	Bu konuda emin değilim	Hayır, inanmıyorum	Toplam
Kadın	205 91.9%	13 5.8%	5 2.2%	223 100.0%
Erkek	262 94.6%	11 4.0%	4 1.4%	277 100.0%
Toplam	467 93.4%	24 4.8%	9 1.8%	500 100.0%

$$\chi^2=1,420$$

$$s.d.=2$$

$$p>0,05$$

Kaza ve kadere inançla ilgili tablo (25) incelendiğinde, diğer inanç alanlarında olduğu gibi yüksek düzeyde temsil edilmektedir. Kaza ve kadere inançla ilgili verilere baktığımızda deneklerin %93,4’ü kaza ve kadere inanmakta olup, kararsız olanlar ise %4,8 ve inanmayanların oranı %1,8 oranında temsil edilmektedir.

Kadere inanma ile cinsiyet arasındaki ilişkiye bakıldığında ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Kadere inanç konusuyla ilgili veriler incelendiğinde kadınların inanma oranı %91,9, erkeklerin inanma oranı ise 94,6 oranında temsil edilmektedir. Kararsızların oranı ise kadınlar arasında %5,8, erkekler arasında %4,0’dır. Ayrıca inanmayanların oranı kadınlar arasında %2,2 oranında iken erkekler arasında bu oran %1,4 inmektedir. Buna göre erkeklerin kadınlara göre daha çok inandıkları söylenebilir.

Tablo 26: Kadere İman ve Yaş Grupları

	Evet inanıyorum	Bu konuda emin değilim	Hayır, inanmıyorum	Toplam
18-25	149	4	3	156
	95.5%	2.6%	1.9%	100.0%
26-30	74	6	1	81
	91.4%	7.4%	1.2%	100.0%
31-40	99	4	2	105
	94.3%	3.8%	1.9%	100.0%
41-50	64	5	0	69
	92.8%	7.2%	.0%	100.0%
51-60	38	4	3	45
	84.4%	8.9%	6.7%	100.0%
61-+	36	1	0	37
	97.3%	2.7%	.0%	100.0%
Cevapsız	7	0	0	7
	100.0%	.0%	.0%	100.0%
Toplam	467	24	9	500
	93.4%	4.8%	1.8%	100.0%

$$\chi^2=14,810$$

$$s.d.=12$$

$$p<0,05$$

Tablo 26’da görüldüğü üzere kadere inanma ile yaş grupları arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p<0,05$) anlamlı bir ilişki görülmüştür. Yaş grupları ile kadere inanma arasındaki ilişki yukarıdaki tabloda görülmektedir. Buna göre ahirete inanma en yüksek 61 yaş ve yukarısı grubunda %97,3 oranında gerçekleşmektedir. Bunu 20-25 yaş grubu %95,5 oranıyla takip etmektedir. Kadere iman konusunda diğer inanç alanlarından çok farklı bir sonuçla karşılaşmaktayız. Şaşırtıcı bir şekilde 61 yaş yukarısı grubunda en yüksek inanma oranı gerçekleşmiş ve diğer yaş gruplarında da yüksek oranda inanma olduğu görülmektedir. En düşük inanma oranı 51-60 grubunda %84,4 oranında olmaktadır. 61 yaş yukarısı yaş grubunda yüksek bir oranda inanma gerçekleşmesinin sebebi bu yaştaki

insanların 1960 öncesi doğmuş olması ve onların anne babalarının dindar olmalarından kaynaklanmış olabilir.

Tablo 27: Kadere İman İle Eğitim İlişkisi

	Evet inanıyorum	Bu konuda emin değilim	Hayır, inanmıyorum	Toplam
Okula gitmemiş	3 60.0%	1 20.0%	1 20.0%	5 100.0%
İlkokul	31 86.1%	2 5.6%	3 8.3%	36 100.0%
Ortaokul	70 88.6%	6 7.6%	3 3.8%	79 100.0%
Lise	109 94.0%	6 5.2%	1 .9%	116 100.0%
Üniversite	250 95.4%	10 3.8%	2 .8%	262 100.0%
Diğer	2 100.0%	0 .0%	0 .0%	2 100.0%
Toplam	467 93.4%	24 4.8%	9 1.8%	500 100.0%

$$\chi^2=20,340$$

$$s.d.=10$$

$$p<0,05$$

Tablo 27’de görüldüğü üzere eğitim durumu ile kadere inanma arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p<0,05$) anlamlı bir ilişki görülmüştür. Eğitim düzeyi ile kadere inanma arasındaki ilişkiye baktığımızda hiç okula gitmemişlerde kadere inanç %60 oranında iken, üniversite mezunları arasında bu oran %95,4’e yükselmektedir. Genel olarak baktığımızda diğer inanma alanlarında olduğu gibi kadere inanma konusunda da eğitim düzeyi yükseldikçe inanma oranı artmaktadır.

3.3. Dinin İbadet Boyutu İle İlgili Bulgular

3.3.1. Namaz Kılma

Tablo 28’de görüldüğü üzere örneklem grubunun namazla ilgili davranışları incelendiğinde erkeklerin %26’si, kadınların %22,4’i beş vakit namazı kıldıklarını ifade etmektedirler. Yine erkeklerin %7,6’sı günlük namazların bazılarını, cuma ve bayram namazlarını kıldıklarını açıklarken, kadınların %3,4’i günlük namazların bazılarını kıldıklarını söylemektedirler. Vakit namazlarını ara sıra kılan, Cuma ve bayram namazlarını kılan erkeklerin oranı %3,6, sadece Cuma ve bayram namazlarını kılanların oranı ise %8,2’dir. Genel olarak baktığımızda deneklerin %25,6’ı beş vakit namazı kıldıklarını ifade etmişlerdir. Bu oran Türkiye’de yapılan araştırmalarda %41,9 olarak karşımıza çıkmaktadır (Köktaş, 1993, s. 107). Ayrıca toplam örneklem içinde namaz kılmayanların oranı %55’i bulmaktadır. Türkiye’de yapılan araştırmalara baktığımızda bu oranın %23,5 olduğunu görmekteyiz (Köktaş, 1993, s. 107). Bunun normal olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü yukarıda da bahsedildiği gibi Moğolistan halkı 50 yıldan fazla bir süre dinden ya da dini pratikleri yapma özgürlüğünden mahrum kalmışlardır. Bunun etkisi hala devam ettiği söylenebilir.

Namaz kılma durumu ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Cinsiyet açısından veriler incelendiğinde, erkeklerin %26’sı beş vakit namazı kıldıklarını, kadınların %22,4’ü beş vakit namazı, kıldıklarını ifade etmektedir. Yine erkeklerin %7,6’ı günlük namazlarının bazılarını, Cuma ve bayram namazlarını kıldıklarını söylemektedir. Günlük namazların bazılarını kılan kadınların oranı %7,6’dır. Sadece cuma ve bayram namazlarını kılan erkeklerin oranı ise %14,1’dir. Sadece bayram ve Cuma namazını kılan kadınların oranı %0,9’dur. Ara sıra vakit, Cuma ve bayram namazlarını kılan erkeklerin oranı 6,5’dir. Hiç namaz kılmadıklarını ifade edenlerin oranı erkeklerde %45,8, kadınlarda 66,4 olarak ortaya çıkmaktadır.

Hiç namaz kılmadığını ifade eden kadınların oranının erkeklerden oldukça yüksek gözükmemektedir. Bunun nedeni, kadınlar için beş vakit namaz söz konusu olması olabilir.

Çünkü erkekler için bazen de olsa Cuma ve bayram namazı kılmak mümkündür. Bununla birlikte Moğolistan'da kadınların bir kısmının Cuma ve bayram namazlarını kıldıklarını ifade etmişlerdir. Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi kadınların %2,7'si Cuma ve bayram namazlarını kıldıklarını ifade etmişlerdir. Bu duruma kendimizin de şahit olduğumuzu söyleyebiliriz. Ayrıca kadınların %0,9'ı sadece Cuma ve bayram namazlarını kıldıklarını ifade etmişlerdir. Kadınların erkeklere göre daha az namaz kılmalarının başka bir nedeni toplumsal baskıdan dolayı olabilir. Çünkü bazı çevrelerde namaz kılan kadınların örtülü olmak zorundaymış gibi biz izlenim verdiklerini gözlemledim. Diğer bir neden de kadınların ev işlerinin çokluğu veya dışarıda abdest alma yerlerinin olmaması olabilir. Bu sorun genel bir sorun olduğunu da burada belirtmek yerinde olur.

Tablo 28: Namaz Kılma ve Cinsiyet İlişkisi

	Her gün beş vakit namazı kılıyorum	Günlük namazlarımın bazılarını, cuma ve bayram namazlarını kılıyorum	Her gün beş Vakit namazı kılıyorum (hanımlar için)	Günlük namazlarımın bazılarını kılıyorum (hanımlar için)	Sadece cuma ve bayram namazlarını kılıyorum	Ara sıra vakit, cuma ve bayram namazlarını kılıyorum	Hiç namaz kılmıyorum	Toplam
Kadın	6 2.7%	0 .0%	50 22.4%	17 7.6%	2 .9%	0 .0%	148 66.4%	223 100.0%
Erkek	72 26.0%	21 7.6%	0 .0%	0 .0%	39 14.1%	18 6.5%	127 45.8%	277 100.0%
Toplam	78 15.6%	21 4.2%	50 10.0%	17 3.4%	41 8.2%	18 3.6%	275 55.0%	500 100.0%

$\chi^2=193,262$

s.d.=6

$p>0,05$

Tablo 29: Namaz Kılma İle Eğitim İlişkisi

	Her gün beş vakit namazı kılıyorum	Günlük namazlarımın bazılarını, cuma ve bayram namazlarını kılıyorum	Her gün beş Vakit namazı kılıyorum (hanımlar için)	Günlük namazlarımın bazılarını kılıyorum (hanımlar için)	Sadece cuma ve bayram namazlarını kılıyorum	Ara sıra vakit, cuma ve bayram namazlarını kılıyorum	Hiç namaz kılmıyorum	Toplam
Okula gitmemiş	1 20.0%	0 .0%	0 .0%	0 .0%	0 .0%	0 .0%	4 80.0%	5 100.0%
İlkokul	7 19.4%	0 .0%	3 8.3%	0 .0%	2 5.6%	0 .0%	24 66.7%	36 100.0%
Ortaokul	12 15.2%	5 6.3%	8 10.1%	1 1.3%	2 2.5%	1 1.3%	50 63.3%	79 100.0%
Lise	16 13.8%	4 3.4%	8 6.9%	5 4.3%	11 9.5%	6 5.2%	66 56.9%	116 100.0%
Üniversite	42 16.0%	12 4.6%	31 11.8%	11 4.2%	26 9.9%	11 4.2%	129 49.2%	262 100.0%
Diğer	0 .0%	0 .0%	0 .0%	0 .0%	0 .0%	0 .0%	2 100.0%	2 100.0%
Toplam	78 15.6%	21 4.2%	50 10.0%	17 3.4%	41 8.2%	18 3.6%	275 55.0%	500 100.0%

$\chi^2=23,795$

s.d.=30

$p<0,05$

Tablo 29’da görüldüğü üzere eğitim düzeyi ile namaz kılma arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p<0,05$) anlamlı bir ilişki görülmüştür. Eğitim düzeyi ile namaz kılma arasındaki ilişki yukarıdaki tabloda (37) görülmektedir. Buna göre genel olarak baktığımızda eğitim düzeyi yükseldikçe namaz kılma oranında bir artışın söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Okula gitmemiş denekler arasında namaz kılma oranı en yüksek olarak ve ilkokul mezunları bunu takip etmiş gibi gözükmemektedir ki bu bizi yanıltmamalı çünkü onları sayıca az olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu iki gruptan sonra zaten üniversite mezunları gelmektedir ki bunların sayıca da fazla olduklarını belirtmeliyiz. Kadınlar arasında okula gitmemiş olanlar arasında namaz kılan bulunmazken en yüksek namaz kılma oranı üniversite mezunları arasında gözükmemektedir.

Tablo 30: Namaz Kılma ile Yaş Grupları İlişkisi

	Her gün beş vakit namazı kılıyorum	Günlük namazlarımın bazılarını, cuma ve bayram namazlarını kılıyorum	Her gün beş vakit namazı kılıyorum (hanımlar için)	Günlük namazlarımı n bazılarını kılıyorum (hanımlar için)	Sadece cuma ve bayram namazlarını kılıyorum	Ara sıra vakit, cuma ve bayram namazlarını kılıyorum	Hiç namaz kılmıyorum	Toplam
18-25	17 10.9%	8 5.1%	20 12.8%	9 5.8%	17 10.9%	8 5.1%	77 49.4%	156 100.0%
26-30	11 13.6%	3 3.7%	11 13.6%	1 1.2%	6 7.4%	2 2.5%	47 58.0%	81 100.0%
31-40	22 21.0%	4 3.8%	6 5.7%	1 1.0%	11 10.5%	3 2.9%	58 55.2%	105 100.0%
41-50	8 11.6%	2 2.9%	3 4.3%	3 4.3%	2 2.9%	2 2.9%	49 71.0%	69 100.0%
51-60	8 17.8%	0 .0%	4 8.9%	2 4.4%	2 4.4%	1 2.2%	28 62.2%	45 100.0%
61-+	11 29.7%	4 10.8%	5 13.5%	1 2.7%	2 5.4%	2 5.4%	12 32.4%	37 100.0%
Cevapsız	1 14.3%	0 .0%	1 14.3%	0 .0%	1 14.3%	0 .0%	4 57.1%	7 100.0%
Toplam	78 15.6%	21 4.2%	50 10.0%	17 3.4%	41 8.2%	18 3.6%	275 55.0%	500 100.0%

$\chi^2=46,284$

s.d.=36

p>0,05

Tablo 30’de görüldüğü üzere yaş değişkeni ile namaz kılma arasındaki ilişkiye bakıldığında ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Yaş grubu ile namaz kılma ile ilgili tabloyu incelediğimizde vakit namazları, Cuma namazı ve bayram namazlarını kılanların oranı en yüksek %29,7 oranıyla 61 yaş grubu ve yukarısının yani yaşlıların kıldığı gözlemlenmiştir. Bunu %21 oranıyla 31-40 yaş grubunun takip ettiği görülmektedir. Genel olarak tabloya baktığımızda %10,9 oranıyla gençlerin namaz kılma oranı en düşük olduğunu görülmektedir. Diğer inanç alanlarıyla ilgili veriler baktığımızda en yüksek oranların 18-25 yaş grubunun yani gençlerin arasında olduğu görülmüştür. 20-25 yaş grubunun beş vakit namaz kılma oranının düşük olmasının nedeni, bu yaş grubunda olanların üniversite öğrencileri olması dolayısıyla namaz kılma yerlerinin olmamasında bağlayabiliriz. Çünkü Moğolistan’da üniversitelerde ve dışarıda iken namaz kılmaya uygun bir yer bulmanın kolay olmadığını söyleyebiliriz. Bundan dolayı gençlerin vakit namazlarını kılma oranı düşük olduğunu söyleyebiliriz. Yine hiç namaz kılmıyorum diyenlerin oranına baktığımızda %32,4 oranıyla 61 yaş ve yukarısı grubundan sonra en düşük %49,4 oranıyla 18-25 yaş grubunda olduğunu görüyoruz.

Günlük namazların bazılarını, Cuma ve bayram namazlarını kılanların en yüksek 61 yaş grubunda en yüksek %10,8 ve bunu 18-25 yaş grubunun %5,1 oranıyla takip ettiği görülmektedir. Bu namazları bazen kılıyorum diyen 51-60 yaş grubunda hiç bulunmamaktadır.

Kadınlar arasında beş vakit namaz kılıyorum diyenlerin oranı en yüksek 26-30 yaş grubunda %12,8 oranında olduğu ve bunu 61 yaş yukarısı grubu 13,5 oranıyla takip etmektedir. Kadınlar arasında en az namaz kılanların %4,3 oranıyla 41-50 yaş grubunda olduğu görülmektedir.

Tablo 31: Namaz Kılma İle Ekonomik Düzey İlişkisi

	Her gün beş vakit namazı kılıyorum	Günlük namazlarımın bazılarını, cuma ve bayram namazlarını kılıyorum	Her gün beş vakit namazı kılıyorum (hanımlar için)	Günlük namazlarımın bazılarını kılıyorum (hanımlar için)	Sadece cuma ve bayram namazlarını kılıyorum	Ara sıra vakit, cuma ve bayram namazlarını kılıyorum	Hiç namaz kılmıyorum	Toplam
Zengin	5 9.3%	2 3.7%	12 22.2%	2 3.7%	6 11.1%	0 .0%	27 50.0%	54 100.0%
Ortanın üstü	25 15.5%	8 5.0%	11 6.8%	5 3.1%	18 11.2%	6 3.7%	88 54.7%	161 100.0%
Orta	37 15.9%	11 4.7%	23 9.9%	7 3.0%	17 7.3%	12 5.2%	126 54.1%	233 100.0%
Ortanın altı	10 21.3%	0 .0%	4 8.5%	3 6.4%	0 .0%	0 .0%	30 63.8%	47 100.0%
Alt fakir	1 20.0%	0 .0%	0 .0%	0 .0%	0 .0%	0 .0%	4 80.0%	5 100.0%
Toplam	78 15.6%	21 4.2%	50 10.0%	17 3.4%	41 8.2%	18 3.6%	275 55.0%	500 100.0%

$\chi^2=30,579$

s.d.=24

$p<0,05$

Tablo 31’de görüldüğü üzere sosyo-ekonomik düzey ile namaz kılma arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p<0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sosyo-ekonomik statü değişkeni ile namaz arasındaki ilişkiye bakıldığında, sosyo –ekonomik statü yükseldikçe namaza karşı ilginin arttığı anlaşılmaktadır. Üst sosyo-ekonomik statüde bulunan deneklerin %50’i namaz kıldığı anlaşılmaktadır. Yine bu gruptakiler arasında beş vakit namaz kılma oranı en düşük %9,3 olmaktadır. Buna karşın alt tabakadakilerin örneğin ortanın altında bulunan deneklerin %36,2’i namaz kıldıklarını ifade etmişlerdir. Fakat beş vakit namaz kıldıklarını ifade edenlerin oranına baktığımızda en yüksek yine ortanın altında olduğu %23,3 oranına ulaştığı görülmektedir.

Üst sosyo-ekonomik statüde bulunan kadınlar arasında beş vakit namaz kılanların oranı %22,2’dir. Erkeklerle karşılaştırdığımızda oldukça yüksek bir orandır. Buna karşın alt sosyo-ekonomik statüde bulunan kadınlar arasında namaz kılan hiç yoktur.

3.3.2. Oruç Tutma

Tablo 32: Cinsiyet ve Oruç

	Ramazan ayının tamamında ve bazı mübarek günlerde oruç tutarım	Ramazan ayının tamamında engelleyici bir durum olmadıkça oruç tutarım	Ramazan ayında ara sıra oruç tutarım	Hiç oruç tutmam	Toplam
Kadın	45 20.2%	61 27.4%	46 20.6%	71 31.8%	223 100.0%
Erkek	79 28.5%	79 28.5%	41 14.8%	78 28.2%	277 100.0%
Toplam	124 24.8%	140 28.0%	87 17.4%	149 29.8%	500 100.0%

$$\chi^2=6,497$$

$$s.d.=3$$

$$p<0,05$$

Tablo 32’de görüldüğü üzere oruç ibadeti konusunda örneklem grubumuzun genel durumu şöyledir. Deneklerin %24,8’i ramazan ayının tamamında ve ayrıca diğer bazı günlerde oruç tuttıklarını ifade etmektedir. %28,0’ı ramazan ayının tamamında, %17,4’i

ramazan ayında ara sıra oruç tutmakta, %29,8'i ise hiç oruç tutmamaktadır. Böylece ramazan ayında oruç tutanların oranı %52,8 olarak tespit edilmiştir.

Cinsiyetle oruç tutma ilişkisine baktığımızda ki-kare sonucu ($p<0,05$) anlamlı bir ilişki görülmüştür. Veriler incelendiğinde, ramazan ayında ve nafile olarak oruç tutma oranı kadınlar arasında %20,2 iken erkekler arasında %28,5, ramazan orucunun tümünü tutma kadınlar arasında %27,7, erkekler arasında %28,5 olarak görünmektedir. Ara sıra oruç tutma ise kadınlar arasında %20,6, erkekler arasında %14,8'dir. Oruca karşı olumsuz tutumun kadınlar arasında %31,8 erkekler arasında %28,2 oranında yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgulardan hareketle erkeklerin kadınlara göre daha fazla oruç tuttukları anlaşılmaktadır.

Tablo 33: Oruç ve Eğitim İlişkisi

	Ramazan ayının tamamında ve bazı mübarek günlerde oruç tutarım	Ramazan ayının tamamında engelleyici bir durum olmadıkça oruç tutarım	Ramazan ayında ara sıra oruç tutarım	Hiç oruç tutmam	Toplam
Okula gitmemiş	2 40.0%	1 20.0%	0 .0%	2 40.0%	5 100.0%
İlkokul	9 25.0%	9 25.0%	3 8.3%	15 41.7%	36 100.0%
Ortaokul	20 25.3%	15 19.0%	12 15.2%	32 40.5%	79 100.0%
Lise	27 23.3%	29 25.0%	21 18.1%	39 33.6%	116 100.0%
Üniversite	66 25.2%	86 32.8%	50 19.1%	60 22.9%	262 100.0%
Diğer	0 .0%	0 .0%	1 50.0%	1 50.0%	2 100.0%
Toplam	124 24.8%	140 28.0%	87 17.4%	149 29.8%	500 100.0%

$$\chi^2=21,144$$

$$s.d.=15$$

$$p<0,05$$

Tablo 33’de görüldüğü üzere oruç tutma ile eğitim arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p<0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yani oruç tutma ile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir farklılaşma vardır. Oruç tutma ile eğitim düzeyi ile ilgili verilere bakacak olursak tablo (42), okula gitmeyenlerin %40’ı, ilkokul mezunlarının %25’i, ortaokul mezunlarının, %25,3’i, lise mezunlarının %23,3’i, üniversite mezunları ve öğrencilerinin %25,2’i ramazan orucunu ve nafil olarak oruç tuttuklarını ifade etmişlerdir. Ancak burada oran olarak okula gitmeyenlerin yüksek olmasının sayıca az olmalarından kaynaklandığını belirtmemiz gerekir. Diğer eğitim gruplarına dâhil olanların okula gitmeyenlere göre sayıca çok olmalarından dolayı düşük oranda çıktıklarını söyleyebiliriz. Genel olarak baktığımızda ramazan orucu ve nafil oruç tutma üniversite mezunları ve öğrencileri arasında yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Ramazan ayında engelleyici bir durum olmadıkça oruç tutarım diyenlerin oranı en yüksek üniversite mezunları ve öğrencileri arasında yaygın olduğu görülmektedir. Yine üniversite mezunları ve öğrencileri arasında ara sıra oruç tutarım seçeneğini işaretleyenlerin oranının yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Oruca karşı olumsuz tutumun, okula gitmeyenler arasında %40, ilkokul mezunları arasında %41,7, ortaokul mezunları arasında %33,6, lise mezunları arasında %22,9, üniversite mezunları ve öğrencileri arasında %22,9 oranında yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgulardan hareketle eğitim seviyesi yükseldikçe oruç tutmaya karşı ilgini arttığını söyleyebiliriz.

Tablo 34’de görüldüğü üzere oruç tutma ile yaş grupları arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p<0,05$) olumlu bir ilişki görülmüştür. Oruç tutma ile yaş grupları ile ilgili bulgular incelendiğinde ramazan ayının tamamında ve bazı nafil oruçları tutanların oranı en yüksek 61 yaş sonrası grubunda %43,2 ve bunu %26,7 oranıyla 51-60 yaş grubu takip ettiği görülmektedir. Ramazan ayının tamamında engelleyici bir durum olmadıkça oruç tutarım diyenlerin oranı en yüksek %35,1 oranıyla yine 61 yaş sonrası grubunda yaygın olduğu görülmekte ve bunu %33,3 oranıyla 26-30 ve 41-50 yaş grupları takip ettiği görülmektedir. Ramazan ayında ara sıra oruç tuttuklarını ifade edenlerin oranı en fazla %21,2 oranıyla 18-25 yaş grubunda olduğu görülmekte ve bunu %18,1 oranıyla 41-50 yaş grubu takip ettiği anlaşılmaktadır. Hiç oruç tutmadıklarını ifade edenlerin oranının

baktığımızda en fazla %42,2 oranıyla 51-60 yaş grubunda yaygın olduğu görülmekte bunu %37,7 oranıyla 41-50 yaş grubu ve %37,1 oranıyla 31-40 yaş grubu takip ettiği görülmektedir. Hiç oruç tutmama en az %18,9 oranıyla 61 yaş sonrası grubunda rastlanmakta ve bunu %23,7 oranıyla 18-25 yaş grubu takip etmektedir. Genel olarak verileri değerlendirdiğimizde oruç tutma en yaygın olarak 61 yaş sonrası yaş grubu ile 18-25 ve 26-30 yaş grupları arasında daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 34: Oruç İle Yaş Grubu İlişkisi

	Ramazan ayının tamamında ve bazı mübarek günlerde oruç tutarım	Ramazan ayının tamamında engelleyici bir durum olmadıkça oruç tutarım	Ramazan ayında ara sıra oruç tutarım	Hiç oruç tutmam	Toplam
18-25	40	46	33	37	156
	25.6%	29.5%	21.2%	23.7%	100.0%
26-30	19	27	14	21	81
	23.5%	33.3%	17.3%	25.9%	100.0%
31-40	27	20	19	39	105
	25.7%	19.0%	18.1%	37.1%	100.0%
41-50	9	23	11	26	69
	13.0%	33.3%	15.9%	37.7%	100.0%
51-60	12	6	8	19	45
	26.7%	13.3%	17.8%	42.2%	100.0%
61-+	16	13	1	7	37
	43.2%	35.1%	2.7%	18.9%	100.0%
Cevapsız	1	5	1	0	7
	14.3%	71.4%	14.3%	.0%	100.0%
Toplam	124	140	87	149	500
	24.8%	28.0%	17.4%	29.8%	100.0%

$$\chi^2=40,514$$

$$s.d.=18$$

$$p<0,05$$

Tablo 35’de görüldüğü üzere oruç tutma ile sosyo-ekonomik statü arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p<0,05$) olumlu bir ilişki bulunmuştur. Sosyo-ekonomik

statü ile oruç tutma ile ilgili verilere baktığımızda ramazan ayının tamamında ve bazı mübarek günlerde oruç tutma, üst tabakadakiler arasında %29,6, ortanın üstünde %18,0, orta tabakada %28,3, ortanın altında %27,7, alt tabakada ise hiç tutan yoktur. Engelleyici bir durum olmadıkça ramazan ayının tamamında oruç tuttuklarını ifade edenler, üst tabakada 29,6, ortanın üstünde %35,4, orta tabakada 24,5, ortanın altında %17, alt tabakada ise %40'dır. Ramazanda ara sıra oruç tuttuklarını ifade edenler üst tabakada %16,7, ortanın üstünde %21,1, orta tabakada %15, ortanın altında %17, alt tabakada %20'dir. Oruç tutmadıklarını ifade edenler üst tabakada %24,1, ortanın üstünde %25,5, orta tabakada %32,2, ortanın altında %38,3, alt tabakada ise %40, olarak tespit edilmiştir. Bu bulgulardan hareketle sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe buna paralel olarak oruca karşı ilginin arttığını söyleyebiliriz.

Tablo 35: Oruç ve Sosyo-Ekonomik Düzey İlişkisi

	Ramazan ayının tamamında ve bazı mübarek günlerde oruç tutarım	Ramazan ayının tamamında engelleyici bir durum olmadıkça oruç tutarım	Ramazan ayında ara sıra oruç tutarım	Hiç oruç tutmam	Toplam
Zengin	16 29.6%	16 29.6%	9 16.7%	13 24.1%	54 100.0%
Ortanın üstü	29 18.0%	57 35.4%	34 21.1%	41 25.5%	161 100.0%
Orta	66 28.3%	57 24.5%	35 15.0%	75 32.2%	233 100.0%
Ortanın altı	13 27.7%	8 17.0%	8 17.0%	18 38.3%	47 100.0%
Alt fakir	0 .0%	2 40.0%	1 20.0%	2 40.0%	5 100.0%
Toplam	124 24.8%	140 28.0%	87 17.4%	149 29.8%	500 100.0%

$$\chi^2=18,031$$

$$s.d.=12$$

$$p<0,05$$

3.3.3. Hac İbadeti

Tablo 36: Hac İle Cinsiyet İlişkisi

	Bir defa hacca gittim	Birden fazla hacca gittim	Hacca gitmedim, ancak imkânım olursa ileride hacca gitmeyi istiyorum	Hacca gitmem	Toplam
Kadın	8 3.6%	2 .9%	191 85.7%	22 9.9%	223 100.0%
Erkek	19 6.9%	8 2.9%	228 82.3%	22 7.9%	277 100.0%
Toplam	27 5.4%	10 2.0%	419 83.8%	44 8.8%	500 100.0%

$$\chi^2=5,582$$

$$s.d.=3$$

$$p<0,05$$

Hacca gitme durumuyla ilgili verileri incelediğimizde tablo (36) , bir defa hacca gittiklerini söyleyenlerin oranı %5,4, birden fazla hacca gittiklerini söyleyenlerin oranı ise %2,0, hacca gitmediklerini, ancak imkânları olursa ileride hacca gitmeyi düşündüklerini söyleyenlerin oranı %83,8, hacca gitmem diyenlerin oranı ise %8,8'dir.

Hacca gitme ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p<0,05$) olumlu bir ilişki görülmüştür. Cinsiyet ile hacca gitme durumu ile ilgili verilere baktığımızda, bir defa hacca gittiklerini ifade edenler erkekler arasında %6,9, kadınlara arasında ise %3,6'dır. Birden fazla hacca gittiklerini ifade edenlerin oranı erkekler arasında % 2,9, kadınlar arasında ise %0,9, hacca imkânım olursa ileride hacca gitmek istediklerini söyleyenlerin oranı erkekler arasında %82,3, kadınlar arasında ise %85,7'dir. Hacca karşı olumsuz tutum erkekler arasında %7,9, kadınlar arasında %9,9 oranındadır. Bu bulgulardan hareketle deneklerin %90'dan fazlası hacca gitmeye karşı olumlu bir tutum içinde oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 37: Hac ve Eğitim Durum

	Bir defa hacca gittim	Birden fazla hacca gittim	Hacca gitmedim, ancak imkânım olursa ileride hacca gitmeyi istiyorum	Hacca gitmem	Toplam
Okula gitmemiş	0 .0%	0 .0%	5 100.0%	0 .0%	5 100.0%
İlkokul	2 5.6%	0 .0%	30 83.3%	4 11.1%	36 100.0%
Ortaokul	4 5.1%	2 2.5%	61 77.2%	12 15.2%	79 100.0%
Lise	4 3.4%	1 .9%	101 87.1%	10 8.6%	116 100.0%
Üniversite	17 6.5%	7 2.7%	221 84.4%	17 6.5%	262 100.0%
Diğer	0 .0%	0 .0%	1 50.0%	1 50.0%	2 100.0%
Toplam	27 5.4%	10 2.0%	419 83.8%	44 8.8%	500 100.0%

$$\chi^2=14,876$$

$$s.d.=15$$

$$p<0,05$$

Tablo 37’de görüldüğü üzere hacca gitme ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p<0,05$) olumlu bir ilişki görülmüştür. Eğitim düzeyi ile hacca gitme durumu ile ilgili verilere bakıldığında okula gitmemiş denekler arasında hacca giden hiç yok iken, üniversite öğrencileri ve üniversite mezunları arasında en yüksek %6,5 oranındadır. İlkokul mezunları arasında %5,1, ortaokulu mezunları arasında ise %5,1, lise mezunları arasında bu oran %3,4’dir. Birden fazla gittiklerini ifade edenler okula gitmemiş ve ilkokul mezunları arasında hiç bulunmazken, ortaokul mezunları arasında %2,5, lise mezunları arasında %0,9, üniversite mezunları ve öğrencileri arasında ise %2,7’dir. Hacca

imkânları olursa ileride gitmek istediklerini ifade edenlerin oranı okula gitmeyenlerin arasına %100, ilkökul mezunları arasında %83,3, ortaokul mezunları arasında %77,2, lise mezunları arasında %87,7, üniversite mezunları ve öğrencileri arasında ise %84,4'dir. Hacca karşı olumsuz tutum belirten okula gitmemiş olan denekler arasında hiç yoktur. İlkokul mezunlarının %11,1'i, ortaokul mezunlarının %15,2'i, lise mezunlarının %8,6'ı, üniversite mezunları ve öğrencilerinin %6,5'i olumsuz tutum belirtmişlerdir.

Tablo 38: Hac ve Sosyo-Ekonomik Durum

	Bir defa hacca gittim	Birden fazla hacca gittim	Hacca gitmedim, ancak imkânım olursa ileride hacca gitmeyi istiyorum	Hacca gitmem	Toplam
Zengin	5 9.3%	2 3.7%	42 77.8%	5 9.3%	54 100.0%
Ortanın üstü	7 4.3%	1 .6%	138 85.7%	15 9.3%	161 100.0%
Orta	12 5.2%	6 2.6%	196 84.1%	19 8.2%	233 100.0%
Ortanın alt?	3 6.4%	1 2.1%	39 83.0%	4 8.5%	47 100.0%
Alt fakir	0 .0%	0 .0%	4 80.0%	1 20.0%	5 100.0%
Toplam	27 5.4%	10 2.0%	419 83.8%	44 8.8%	500 100.0%

$$\chi^2 = 6,213$$

$$s.d.=12$$

$$p<0,05$$

Hacca gitme ile ekonomik düzey arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p<0,05$) olumlu bir ilişki görülmüştür. Ekonomik düzey ile hacca gitme durumu ile ilgili tabloya (38) baktığımızda, üst sosyal statüde bulunanların %9,3'ü bir defa hacca gittiklerini ifade etmişlerdir. Ortanın üstünde bulunanların %4,3'ü, ortadakilerin 5,2'si ortanın altında bulunanların %6,4'ü bir defa hacca gittiklerini ifade etmişlerdir. Birden fazla hacca gittiklerini ifade edenlere baktığımızda üst sosyal statüde bulunanların %3,7'si, ortanın üstünde bulunanların %0,6'sı, orta statüde bulunanların 2,6'sı, ortanın altında bulunanların %2,1'i, alt sosyal statüdekilerden ise hiç hacca giden bulunmamaktadır. Hacca gitmediklerini

ancak imkânım olursa ileride gitmek istediklerini ifade edenlerin oranına bakacak olursak, üst sosyal statüde bulunanların %77,8'i, orta statünün üstünde bulunanların %85,7'si, orta statüde bulunanların %84,1'i ortanın altına bulunanların %83'ü, alt sosyal statüde bulunanların %80'i imkânım olursa ileride giderim şikkını işaretlemişlerdir. Hacca karşı olumsuz tutum içinde bulunanlara baktığımızda, üst sosyal statüde ve ortanın üstünde bulunanların %9,3'ü, orta sosyal statüde bulunanların %8,2'si, ortanın altında bulunanların %8,5'i ve alt sosyal statüde bulunanların %20'i hacca karşı olumsuz tutum belirtmişlerdir.

Tablo 39'da görüldüğü üzere hacca gitme durumu ile yaş arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yaş grupları ile hacca gitme durumu ile ilgili bulgular incelendiğinde, bir defa hacca gidenlerin çoğunluğu %13,5 oranıyla 61 yaş sonrası grubu arasında yaygın olmakla birlikte bunu %8,6 oranıyla 31-40 yaş grubu takip ettiği görülmektedir. Birden fazla hacca gidenlerin oranı en fazla %2,9 oranıyla 41-50 yaş grupları arasında olduğu görülmektedir. Hacca gitmediklerini ancak imkânımız olursa ileride gitmek istediklerini ifade edenlerin oranı en yüksek %91,4 oranıyla 26-30 yaş grubunda ve bunu %88,5 oranıyla 18-25 yaş grubu takip etmektedir. Hacca karşı olumsuz tutum içinde olanların çoğunluğu %17,4 oranıyla 41-50 yaş grubu ve %15,6 oranıyla 51-60 yaş grubunda yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgulardan hareketle 18-30 yaş grubunun yani gençlerin daha fazla hacca gitmeye istekli oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 39: Hac İle Yaş İlişkisi

	Bir defa hacca gittim	Birden fazla hacca gittim	Hacca gitmedim, ancak imkânım olursa ileride hacca gitmeyi istiyorum	Hacca gitmem	Toplam
20-25	5	2	138	11	156
	3.2%	1.3%	88.5%	7.1%	100.0%
26-30	2	1	74	4	81
	2.5%	1.2%	91.4%	4.9%	100.0%
31-40	9	2	85	9	105
	8.6%	1.9%	81.0%	8.6%	100.0%
41-50	4	2	51	12	69
	5.8%	2.9%	73.9%	17.4%	100.0%
51-60	2	1	35	7	45
	4.4%	2.2%	77.8%	15.6%	100.0%
61-+	5	1	30	1	37
	13.5%	2.7%	81.1%	2.7%	100.0%
Cevapsız	0	1	6	0	7
	.0%	14.3%	85.7%	.0%	100.0%
Toplam	27	10	419	44	500
	5.4%	2.0%	83.8%	8.8%	100.0%

$\chi^2=30,244$

s.d.=18

p>0,05

3.3.4. Zekât Verme

Tablo 40: Zekât İle Cinsiyet İlişkisi

	Her yıl zekâtımı veririm	Bazı yıllarda zekât verdim	Zekât vermiyorum, ancak maddi durumum uygun olursa zekât veririm	Hiç zekât vermem	Toplam
Kadın	46 20.6%	36 16.1%	101 45.3%	40 17.9%	223 100.0%
Erkek	83 30.0%	42 15.2%	105 37.9%	47 17.0%	277 100.0%
Toplam	129 25.8%	78 15.6%	206 41.2%	87 17.4%	500 100.0%

$$\chi^2=5,952$$

$$s.d.=3$$

$$p>0,05$$

Tablo 40’da görüldüğü üzere deneklerin zekât konusundaki davranışları yukarıdaki tabloda (50) yer almaktadır. Buna göre deneklerin %25’i her yıl zekât verdiklerini ifade etmiş, %15’i bazı yıllarda zekât verdiklerini söylemiş, %41’i zekât vermediklerini maddi durumları uygun olduğunda vereceklerini ifade etmiş, %17’si ise hiç zekât vermeyeceklerini ifade etmişlerdir.

Zekât verme durumu ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Cinsiyet ile zekât verme ile ilgili verilere bakıldığında erkeklerin %30’u her yıl zekât verdiğini, kadınların ise %20’si her yıl zekât verdiklerini ifade etmişlerdir. Yine erkeklerin %15,2’si bazı yıllarda zekât verdiğini, kadınların da %16,1’i bazı yıllarda zekât verdiklerini söylemişlerdir. Zekât vermediklerini ancak maddi durumum iyi olursa veririm diyenlerin oranı erkekler arasında %37,9 iken kadınlar arasında ise %45,3’tür. Erkeklerin %17’si kadınların %19,9’u zekât vermeyeceklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 41: Zekât ile Sosyo-Ekonomik Düzey İlişkisi

	Her yıl zekâtımı veririm	Bazı yıllarda zekât verdim	Zekât vermiyorum, ancak maddi durumum uygun olursa zekât veririm	Hiç zekât vermem	Toplam
Zengin	17	12	16	9	54
	31.5%	22.2%	29.6%	16.7%	100.0%
Ortanın üstü	46	27	64	24	161
	28.6%	16.8%	39.8%	14.9%	100.0%
Orta	57	33	103	40	233
	24.5%	14.2%	44.2%	17.2%	100.0%
Ortanın altı	8	6	21	12	47
	17.0%	12.8%	44.7%	25.5%	100.0%
Alt fakir	1	0	2	2	5
	20.0%	.0%	40.0%	40.0%	100.0%
Toplam	129	78	206	87	500
	25.8%	15.6%	41.2%	17.4%	100.0%

$$\chi^2=12,116$$

$$s.d.=12$$

$$p>0,05$$

Tablo 41’de sosyo-ekonomik düzey ile zekât verme arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu olumlu bir ilişki görülmemiştir. Konuyla ilgili verilere bakıldığında her yıl zekât verdiklerini ifade edenlerin oranın üst tabakada %31,5 ile en yüksek değere ulaşırken, ortanın üstündekiler %28,6 oranıyla bunu takip etmektedir. Zekât verme arzusunun en yüksek olduğu tabakalar %44,7 oranıyla ortanın altı ile %44,2 oranıyla orta tabakada gerçekleşmiştir. Ortanın altında bulunanların %17’si ve alt tabakada bulunan deneklerin %20’si her yıl zekât verdiklerini ifade etmeleri ilginçtir. Çünkü bunlara zekât farz değildir yani kendileri zekât almalar gereken kimselerdir. Bu kategoriye girenler, yaptıkları çeşitli ekonomik yardımları (sadaka, fitre gibi) zekât olarak adlandırmış olabilirler (Köktaş, 1993, s. 120). Aynı şekilde üst tabakada bulunanların %29,6 maddi durumu iyi olursa zekât vereceklerini ifade etmeleri ilginçtir. Bunun nedeni belki bu konuda dini bilgilerinin zayıf olması ve zekâtın ne olduğu hakkında bilgi sahibi olmamalarından kaynaklanmış olabilir.

Hiç zekât vermeyeceklerini ifade edenlerin oranına bakıldığında yüksek alt tabakada %40 oranıyla gerçekleşmiş ev bunu %25,5 oranıyla orta tabakanın altındakiler takip etmektedir. Zekâta karşı olumsuz tutumun en düşük olduğu tabaka %14,9 oranıyla ortanın üstüdür. Buna göre sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe zekât verme oranında bir artışın söz konusu olduğunu söyleyebiliriz.

3.3.5. Fitre Verme

Tablo 42: Fitre İle Cinsiyet İlişkisi

	Her yıl veririm	Maddi durumum uygun olduğunda veririm	Hiç vermem	Toplam
Kadın	157 70.4%	25 11.2%	41 18.4%	223 100.0%
Erkek	188 67.9%	48 17.3%	41 14.8%	277 100.0%
Toplam	345 69.0%	73 14.6%	82 16.4%	500 100.0%

$\chi^2=4,250$ s.d.=2 $p>0,05$

Fitre ilgili tablo (42) incelendiğinde fitre verir misiniz? Sorusuna deneklerin %69'u her yıl fitre verdiklerini, %14'ü maddi durumu uygun olduğunda vereceklerini ve %16,4'ü vermeyeceklerini ifade etmişlerdir. Denekleri %83,6'sı fitre vermeye karşı olumlu tutum içindedirler.

Fitre verme durumu ile cinsiyet arasındaki ilişkiye bakıldığında ki-kare test sonucu ($p>0,05$) olumlu bir ilişki görülmemiştir. Fitre verme durumu ile cinsiyetle ilgili veriler incelendiğinde erkeklerin %67,9'u, kadınların %70,4'ü her yıl fitre verdiklerini ifade etmişlerdir. Maddi durumum uygun olunca vereceklerini ifade edenlerin oranı erkek arasında %17,3, kadınlar arasında ise %11,2'dir. Fitre vermeye karşı olumsuz tutum içinde olanların oranı erkeklerde %14,8, kadınlarda %18,4'tür.

Tablo 43: Fitre İle Sosyo-Ekonomik Düzey İlişkisi

	Her yıl veririm	Maddi durumum uygun olduğunda veririm	Hiç vermem	Toplam
Zengin	40	7	7	54
	74.1%	13.0%	13.0%	100.0%
Ortanın üstü	114	22	25	161
	70.8%	13.7%	15.5%	100.0%
Orta	159	37	37	233
	68.2%	15.9%	15.9%	100.0%
Ortanın altı	29	7	11	47
	61.7%	14.9%	23.4%	100.0%
Alt fakir	3	0	2	5
	60.0%	.0%	40.0%	100.0%
Toplam	345	73	82	500
	69.0%	14.6%	16.4%	100.0%
	$\chi^2=5,515$	s.d.=8	p<0,05	

Tablo 43’de görüldüğü üzere fitre verme durumu ile sosyo-ekonomik düzey arasındaki ilişkiye baktığımızda ki-kare test sonucu ($p<0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Fitre verme durumu ile sosyo-ekonomik düzey ile ilgili veriler incelendiğinde, üst sosyal statüde bulunanların denekleri %74’ü, ortanın üstünde bulunan deneklerin %70’i, orta sosyal statüde bulunan deneklerin %68,2’si, ortanın altında bulunan deneklerin %61,7’si alt sosyal statüde bulunan deneklerin ise %60’ı her yıl fitre verdiklerini ifade etmişlerdir. Zengin fakir herkes fitre sadakasını vermeye büyük önem göstermektedir. Belki bunun nedeni sadakanın tehlikeden koruduğunu düşündüklerindendir. Çünkü halk arasında can sadakası diye bir yaygın ifade vardır. Nitekim biz bu duruma gözlemlerimizle de şahit olmuş bulunmaktayız. Maddi durumum uygun olunca vereceklerini ifade edenlerin oranı %15,9 oranıyla orta sosyal statüde bulunanlar arasında en yaygın olduğu görülmektedir. Fitre vermeyeceklerini ifade edenlerin çoğunluğu %40,0 oranıyla doğal olarak alt sosyal statüde bulunanlar arasında yaygın olduğu görülmekte ve bunu %23,4 oranıyla ortanın altı takip etmektedir.

Kurban kesme ile ilgili bulgular incelendiğinde tablo (44) örneklemin %33,6’sı her yıl kurban kestiklerini ifade etmişlerdir. %25,2’si bazı yıllarda kurban kestiklerini, %35,6’sı

maddi durumları uygun olunca keseceklerini, %5,6'sı ise kurban kesmenin gereğine inanmadığını söylemişlerdir. Buna göre deneklerin %94,4'ü kurban kesmeye karşı olumlu tutum içinde oldukları anlaşılmaktadır.

3.3.6. Kurban Kesme

Tablo 44: Kurban Kesme İle Cinsiyet Arasındaki İlişki

	Her yıl kurban keserim	Bazı yıllarda kurban keserim	Maddi durumum uygun olduğunda keserim	Kurban kesmenin gereğine inanmıyorum	Toplam
Kadın	54	53	100	16	223
	24.2%	23.8%	44.8%	7.2%	100.0%
Erkek	114	73	78	12	277
	41.2%	26.4%	28.2%	4.3%	100.0%
Toplam	168	126	178	28	500
	33.6%	25.2%	35.6%	5.6%	100.0%

$$\chi^2=22,322$$

$$s.d.=3$$

$$p<0,05$$

Tablo 44'de görüldüğü üzere kurban kesme durumu ile ekonomik düzey arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p<0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kurban kesme ve ekonomik düzey ile ilgili tabloya (64) baktığımızda üst sosyal statüde bulunan deneklerin %38,9'u, ortanın üstünde bulunan deneklerin %34,2'si orta sosyal statüde bulunan deneklerin %33'ü ortanın altında bulunan deneklerin %29,8'i alt sosyal statüde bulunan deneklerin %20'si her yıl kurban kestiklerini ifade etmişlerdir. Burada ilginç bir husus orta sosyal statünün altında bulunan deneklerin %29,8'i her yıl kurban kestiklerini söylemişlerdir ki, bu çok yüksek bir orandır. Ayrıca bu statüde bulunan kişilerin kurban kesmesinin gerekmediği yani farz olmadığını bilmemelerinden kaynaklanmış olabilir. Bununla birlikte Moğolistan'da hayvanların ucuz olduğu bilinmektedir ki bundan dolayı da olabilir. Yine alt sosyal statüde bulunan deneklerin %20'si her yıl kurban kestiklerini ifade etmişlerdir ki, bu bizi yanıltmamalı, çünkü alt statüde bulunan deneklerin sayıca az olmalarından dolayıdır.

Üst sosyal statüde bulunan deneklerin %37'si, ortanın üstünde bulunan deneklerin %29,8'i, orta sosyal statüde bulunan deneklerin %21,9'u, ortanın altında bulunanların %12,8'i, alt sosyal statüde bulunan deneklerin %20'si bazı yıllarda kurban kestiklerini ifade etmişlerdir. Maddi durumu uygun olunca kurban keseceklerini söyleyenlere gelecek olursak, üst sosyal statüde bulunan deneklerin %18,5'i, ortanın üstünde bulunan deneklerin %32,9'u orta sosyal statüde bulunanların %39,5'i, ortanın altında bulunan deneklerin %46,8'i alt sosyal statüde bulunanların %20'si maddi durumları uygun olunca kurban keseceklerini söylemişlerdir. Kurban kesmenin gereğine inanmıyorum diyenlerin oranı üst sosyal statüdekiler arasında %5,6, ortanın üstündekiler arasında %3,1, orta sosyal statüdekiler arasında %5,6, ortanın altındakilerde %10,6, alt sosyal statüdekiler arasında ise %20'dir.

Tablo 45: Kurban Kesme İle Ekonomik Durum Arındaki İlişki

	Her yıl kurban keserim	Bazı yıllarda kurban keserim	Maddi durumum uygun olduğunda keserim	Kurban kesmenin gereğine inanmıyorum	Toplam
Zengin	21	20	10	3	54
	38.9%	37.0%	18.5%	5.6%	100.0%
Ortanın üstü	55	48	53	5	161
	34.2%	29.8%	32.9%	3.1%	100.0%
Orta	77	51	92	13	233
	33.0%	21.9%	39.5%	5.6%	100.0%
Ortanın alt?	14	6	22	5	47
	29.8%	12.8%	46.8%	10.6%	100.0%
Alt fakir	1	1	1	2	5
	20.0%	20.0%	20.0%	40.0%	100.0%
Toplam	168	126	178	28	500
	33.6%	25.2%	35.6%	5.6%	100.0%

$$\chi^2=41,048$$

$$s.d.=12$$

$$p<0,05$$

3.3.7. Dua İle İlgili Tutumlar

Tablo 46: Duanın Kabul Olacağına İnanma İle Cinsiyet İlişkisi

	Evet inanırım	Hayır inanmam	Fikrim yok	Toplam
Kadın	185	32	6	223
	83.0%	14.3%	2.7%	100.0%
Erkek	246	25	6	277
	88.8%	9.0%	2.2%	100.0%
Toplam	431	57	12	500
	86.2%	11.4%	2.4%	100.0%
$\chi^2=3,704$ s.d.=2 p>0,05				

Tablo 46’da görüldüğü üzere duanın kabul olacağına inanma ile ilgili bulgulara baktığımızda örneklem grubunun %86,2’si inandığını söylemekte, % 11,4’ü inanmadığını ifade etmekte olup, % 2,4’ü ise hiç fikrinin olmadığını ifade etmektedirler.

Duanın kabul olacağına inanma durumu ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Duanın kabul olacağına inanma ve cinsiyet ile ilgili verilere baktığımızda erkeklerin %88,8 ‘i, kadınların %83’ü duanın kabul olacağına inandığını ifade etmiştir. Erkeklerin %9’u, kadınların %14,3’ü duanın kabul olacağına inanmadıklarını söylemişlerdir. Bu konuda fikrinin olmadığını ifade edenlerin oranı erkekler arasında %2,2, kadınlar arasında %2,7’dir.

Tablo 47: Duanın Kabul Olacağına İnanma İle Yaş İlişkisi

	Evet inanırım	Hayır inanmam	Fikrim yok	Toplam
Kadın	185	32	6	223
	83.0%	14.3%	2.7%	100.0%
Erkek	246	25	6	277
	88.8%	9.0%	2.2%	100.0%
Toplam	431	57	12	500
	86.2%	11.4%	2.4%	100.0%
$\chi^2=3,704$ s.d.=2 p>0,05				

Tablo 47’de görüldüğü üzere duanın kabul olacağına inanma ile ilgili bulgulara baktığımızda örneklem grubunun %86,2’i inandığını söylemekte, % 11,4’i inanmadığını ifade etmekte olup, % 2,4’i ise hiç fikrinin olmadığını ifade etmektedir.

Duanın kabul olacağına inanma durumu ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Duanın kabul olacağına inanma ve cinsiyet ile ilgili verilere baktığımızda erkeklerin %88,8 ‘i, kadınların %83’ü duanın kabul olacağına inandığını ifade etmiştir. Erkeklerin %9’u, kadınların %14,3’ü duanın kabul olacağına inanmadıklarını söylemişlerdir. Bu konuda fikrinin olmadığını ifade edenlerin oranı erkekler arasında %2,2, kadınlar arasında %2,7’dir.

Tablo 48’de görüldüğü üzere deneklerin dua etme durumun ile ilgili bulgular tablo 48’de yer almaktadır. Buna göre deneklerin %21,4’ü hiç dua etmediklerini ifade etmekte, %20,4’ü özel durumlarda(cenaze, mevlit gibi) dua edeceklerini söylemekte, %32,4’ü de özellikle sıkıntılı anlarda veya ihtiyaç duyduklarında dua edeceklerini söylemekte, %25’i ise namaz haricinde sık sık dua ettiklerini ifade etmişlerdir. Buna göre deneklerin %79,6 dua etmektedirler.

Dua etme durumu ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Cinsiyet açısından bakıldığında, kadınların daha çok sıkıntılı anlarda duaya başvurdukları (%38,1), erkeklerin daha çok sık sık dua edenler kategorisinde yer aldığı (%32,9) görülmektedir. Hiç dua etmeyenlerin oranı kadınlar arasında %20,6 iken erkekler arasında %22 oranındadır. Buna göre erkeklerin kadınlardan daha çok dua ettikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 48: Dua Etme Durumu İle Cinsiyet İlişkisi

	Hiç dua etmem	Özel durumlarda dua ederim	Özellikle sıkıntılı anlarda	Namaz haricinde sık sık dua ederim	Toplam
Kadın	46 20.6%	54 24.2%	85 38.1%	38 17.0%	223 100.0%
Erkek	61 22.0%	48 17.3%	77 27.8%	91 32.9%	277 100.0%
Toplam	107 21.4%	102 20.4%	162 32.4%	129 25.8%	500 100.0%

$$\chi^2 = 3,704$$

$$s.d.=2$$

$$p>0,05$$

Tablo 49’da görülüşü üzere dua hayatınızda ne derece önemlidir? Sorusuna örneklem grubunun %56’sı oldukça önemli olduğunu, %35,4’ü biraz önemli olduğunu, %5’i fazla önemli olmadığını, %3’i ise hiç önemli olmadığını ifade etmişlerdir. Buna göre örneklem grubun %92’si duanın hayatlarında önemli olduğunu söylemişlerdir.

Duanın önemi ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p<0,05$) anlamlı bir ilişki görülmüştür. Duanın önemi ve cinsiyet ile ilgili tablo (49) baktığımızda erkeklerin %58,8’i, kadınların ise %53,8’i hayatlarında duanın oldukça önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Yine erkeklerin %32,5’i, kadınların da %39’u duanın hayatlarında biraz önemli olduğunu söylemişlerdir. Duanın hayatlarında önemli olmadığını ifade edenlerin oranı erkekler arasında %4 kadınlar arasında %6,3’tür. Duanın hayatlarında hiç önemli olmadığını söyleyenlerin oranı erkekler arasında %4,7, kadınlar arasında %0,9’dur.

Tablo 49: Duanın Önemi İle Cinsiyet İlişkisi

	Oldukça önemli	Biraz önemli	Çok önemli değil	Hiç önemli değil	Toplam
Kadın	120	87	14	2	223
	53.8%	39.0%	6.3%	.9%	100.0%
Erkek	163	90	11	13	277
	58.8%	32.5%	4.0%	4.7%	100.0%
Toplam	283	177	25	15	500
	56.6%	35.4%	5.0%	3.0%	100.0%

$$\chi^2=3,704$$

$$s.d.=2$$

$$p<0,05$$

Tablo 50’de görüldüğü üzere Kur’an okumasını bilme ile ilgili verilere baktığımızda örneklem grubunun %4,4’ü çok iyi bildiğini, %11,4’ü iyi bildiğini, %13,8’i orta derecede bildiğini, %14’ü okumasının zayıf olduğunu, %56’sı okumasını bilmediğini ifade etmişlerdir.

Kur’an okumasını bilme durumu ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yüzde dağılımlarına baktığımızda erkeklerin %4,3’ü, kadınların %4,5’i kuran okumasını çok iyi bildiğini söylemişlerdir. Yine erkeklerin %13,7’si, kadınların %8,5’i kuran okumasını iyi derecede bildiğini ifade etmişlerdir. Orta derecede kuran okumasını bilen erkeklerin oranı %14,4, kadınların ise %13’dür. Kuran okumasını zayıf olduğunu ifade edenlerin oranı erkekler arasında %15,2, kadınlar arasında %12,6’dır. Erkeklerin %52,3’ü kadınların %61,4’ü kuran okumasını bilmediklerini söylemişlerdir. Bu verilerden hareketle erkeklerin kadınlara göre daha fazla Kur’an okumasını bildikleri söylenebilir. Bunun nedeni belki erkeklerin daha çok camiye gitmelerinden kaynaklanmış olabilir. Çünkü din eğitim genel olarak cami aracılığıyla gerçekleşmektedir. Ayrıca medrese ve dini cemaatlerin katkısının da olduğu bir gerçektir.

Tablo 50: Kur'an Okumasını Bilme ve Cinsiyet İlişkisi Kuran Okumasını Bilmenin Yaş Gruplarıyla İlişkisi

	Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	Hiç bilmiyorum	Toplam
Kadın	10 4.5%	19 8.5%	29 13.0%	28 12.6%	137 61.4%	223 100.0%
Erkek	12 4.3%	38 13.7%	40 14.4%	42 15.2%	145 52.3%	277 100.0%
Toplam	22 4.4%	57 11.4%	69 13.8%	70 14.0%	282 56.4%	500 100.0%

$$\chi^2=5.528$$

$$s.d.=4$$

$$p>0,05$$

Tablo 51’de görüldüğü üzere Kur’an okumasını bilme ile yaş arasındaki ilişki incelendiğine ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yüzde dağılımlarına baktığımızda, Kur’an okumasını çok iyi bilme oranı en fazla %7,6 oranıyla 31-40 yaş grubu arasında olduğu anlaşılmakta bunu %7,4 oranıyla %26-30 yaş grubu takip ettiği görülmektedir. 61 yaş ve yukarısı grubunda ise çok iyi Kur’an okumasını bilen hiç yoktur. Kuran okumasını iyi bilenlerin oranı en fazla 61 yaş grubunda %18,9 oranıyla gerçekleşmiş olup bunu %17,3 oranıyla 18-25 yaş grubu takip etmektedir. Kuran okumasını orta derecede bildiklerini ifade edenlerin oranı en yüksek %17,3 oranıyla 18-25 yaş grubu ve bunu %16,2 oranıyla 61 yaş yukarısı grubu takip etmektedir. Kuran okumasını bilmeyenlerin oranına bakacak olursak en fazla %68,9 oranıyla 51-60 yaş grubunda yaygın olduğu bunu %65,2 oranıyla 41-50 yaş grubu takip ettiği görülmektedir.

Tablo 51: Kuran Okumasını Bilmenin Eğitim Düzeyi İle İlişkisi

	Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	Hiç bilmiyorum	Toplam
20-25	4	27	27	16	82	156
	2.6%	17.3%	17.3%	10.3%	52.6%	100.0%
26-30	6	7	13	16	39	81
	7.4%	8.6%	16.0%	19.8%	48.1%	100.0%
31-40	8	7	9	14	67	105
	7.6%	6.7%	8.6%	13.3%	63.8%	100.0%
41-50	1	5	9	9	45	69
	1.4%	7.2%	13.0%	13.0%	65.2%	100.0%
51-60	2	4	3	5	31	45
	4.4%	8.9%	6.7%	11.1%	68.9%	100.0%
61-+	0	7	6	8	16	37
	.0%	18.9%	16.2%	21.6%	43.2%	100.0%
Cevapsız	1	0	2	2	2	7
	14.3%	.0%	28.6%	28.6%	28.6%	100.0%
Toplam	22	57	69	70	282	500
	4.4%	11.4%	13.8%	14.0%	56.4%	100.0%

$\chi^2=5.528$
s.d.=4
p>0,05

3.4. Dinin Toplumsal Davranışlara Etkisi ile İlgili Bulgular

3.4.1. Dindarlığın Eş Seçimine Etkisi

Tablo 52: Eş Seçiminde Dindarlık ve Cinsiyetle İlişkisi

	Evet	Hayır	Fikrim yok	Çok önemli değil	Toplam
Kadın	153	12	27	31	223
	68.6%	5.4%	12.1%	13.9%	100.0%
Erkek	195	16	25	41	277
	70.4%	5.8%	9.0%	14.8%	100.0%
Toplam	348	28	52	72	500
	69.6%	5.6%	10.4%	14.4%	100.0%

$\chi^2=1,289$
s.d.=3
p>0,05

Tablo 52’de görüldüğü üzere eş seçerken başka özellikleri yanında dindar olmasına önem verir misiniz? Sorusuna deneklerin %69,6’sı evet, %5,6’sı hayır, %10,1 fikrim yok yanıtını vermiş, %14,4’ü ise çok önemli olmadığını söylemişlerdir.

Eş seçiminde dindarlık ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Eş seçimi ile ilgili veriler incelendiğinde erkeklerin %70,4’ü kadınların %68,6’sı eş seçiminde dindar olmasının önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Yine erkeklerin %5,8’i kadınların %5,4’ü eş seçimlerinde dindar olmasının önemli olmadığını ifade etmişlerdir. Erkeklerin %9’u kadınların da %12,1’i bu konuda fikirlerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Eş seçiminde dindar olmasının çok önemli olmadığını ifade edenlerin oranı erkekler arasında %14,8, kadınlar arasında %13,9’dur. Buna göre kadınlar ve erkekler arasında önemli bir fark olmamakla birlikte yüksek bir oranda eş seçiminde dindar olmasına önem verdiği anlaşılmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki eş seçiminde dindar olursa iyi olmazsa da bir şey olmaz diyenlerin çok olduğunu gözlemledim. Tanıdıklarımın birkaç kişi önceden evlenirken dindar birisi ile evleneceğim derken daha sonra öğrendim ki dinle hiç ilgisi olmayan kişilerle evlenmişler.

Tablo 53’de görüldüğü üzere eş seçiminde dindarlığa önem ve eğitim arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p<0,05$) anlamlı bir ilişki görülmüştür. Yüzdelere baktığımızda okula gitmeyen deneklerin %80’i, ilkökul mezunlarının %52,8’i, ortaokul mezunlarının %67,1’i, lise mezunlarının %74,1’i, üniversite öğrencileri ve mezunlarının %70,6’sı eş seçiminde diğer özelliklerinin yanında dindar olmasının da önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Eş seçiminde diğer özelliklerinin yanında dindar olmasının önemli olmadığını ifade edenlerin oranı şöyledir: ilkökul öğrencileri arasında hiç yok iken ortaokul mezunları arasında %5,6, ortaokul mezunları arasında %6,3, lise mezunları arasında %3,4, üniversite mezunları ve öğrencileri arasında ise %6,5’tir. Bu konuda fikrinin olmadığını söyleyenlere gelecek olursak, okula gitmeyeneler arasında hiç yok iken ilkökul maznunları arasında en fazla %22,2, ortaokul mezunlar arasında %10,1, lise mezunları arasında %10,3, üniversite öğrencileri ve mezunları arasında ise %9,2’dır. Çok önemli olmadığını ifade

edenlerin oranı okula gitmeyen denekler arasında %20,0, ilkokul mezunları arasında %19,4, ortaokul mezunları arasında %16,5, üniversite öğrencileri ve mezunları arasında %13,7'dir. Buna göre eğitim düzeyi yükseldikçe eşinin diğer özellikleri yanında dindar olmasına önem verme oranının da arttığı görülmektedir. Genel olarak eş seçiminde dindarlığın olmazsa olmaz değil ama önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 53: Eş Seçiminde Dindarlığın Önem Vermenin Eğitimle İlişkisi

	Evet	Hayır	Fikrim yok	Çok önemli değil	Toplam
Okula gitmemiş	4	0	0	1	5
	80.0%	.0%	.0%	20.0%	100.0%
İlkokul	19	2	8	7	36
	52.8%	5.6%	22.2%	19.4%	100.0%
Ortaokul	53	5	8	13	79
	67.1%	6.3%	10.1%	16.5%	100.0%
Lise	86	4	12	14	116
	74.1%	3.4%	10.3%	12.1%	100.0%
Üniversite	185	17	24	36	262
	70.6%	6.5%	9.2%	13.7%	100.0%
Diğer	1	0	0	1	2
	50.0%	.0%	.0%	50.0%	100.0%
Toplam	348	28	52	72	500
	69.6%	5.6%	10.4%	14.4%	100.0%

$$\chi^2=33,808$$

$$s.d.=18$$

$$p<0,05$$

Tablo 54'de görüldüğü üzere eş seçiminde dindarlık ile yaş arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yaş grupları ve eş seçiminde dindarlığın önem ile ilgili bulgular incelendiğinde, eş seçiminde dindarlığın önemli olduğu düşüncesinin ileri yaşlarda biraz arttığı görülmekle beraber diğer yaş

gruplarında da önemli olduğu anlaşılmaktadır. Gençlik dönemi olan 18-25 yaş arasında ve 31-40 yaş arasında eşin dindarlığını önemseme 61 yaş yukarısı hariç diğer gruplara göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 54: Eş Seçiminde Dindarlığa Önem Vermenin Yaşla İlişkisi

	Evet	Hayır	Fikrim yok	Çok önemli değil	Toplam
18-25 yas	112	9	6	29	156
	71.8%	5.8%	3.8%	18.6%	100.0%
26-30	50	4	11	16	81
	61.7%	4.9%	13.6%	19.8%	100.0%
31-40	76	4	10	15	105
	72.4%	3.8%	9.5%	14.3%	100.0%
41-50	44	5	13	7	69
	63.8%	7.2%	18.8%	10.1%	100.0%
51-60	30	2	10	3	45
	66.7%	4.4%	22.2%	6.7%	100.0%
61-+	30	3	2	2	37
	81.1%	8.1%	5.4%	5.4%	100.0%
Cevapsız	6	1	0	0	7
	85.7%	14.3%	.0%	.0%	100.0%
Toplam	348	28	52	72	500
	69.6%	5.6%	10.4%	14.4%	100.0%

$$\chi^2=13,114$$

$$s.d.=15$$

$$p>0,05$$

3.4.2. Dindarlığın Arkadaş Seçimine Etkisi

Tablo 55: Arkadaşların Dindar Olmasına Verilen Önem İle Cinsiyet İlişkisi

	Evet	Hayır	Fikrim yok	Çok önemli değil	Toplam
Kadın	177	9	15	22	223
	79.4%	4.0%	6.7%	9.9%	100.0%
Erkek	216	9	21	31	277
	78.0%	3.2%	7.6%	11.2%	100.0%
Toplam	393	18	36	53	500
	78.6%	3.6%	7.2%	10.6%	100.0%

$$\chi^2=0,573$$

$$s.d.=3$$

$$p>0,05$$

Tablo 55’de görüldüğü üzere arkadaşın dindar olmasına verilen önem ile ilgili verilere incelendiğinde örneklem grubunun %78,6’sı evet, %3,6’sı hayır cevabını vermiş, %7,2’si fikirlerinin olmadığını, %10,6’sı çok önemli olmadığını ifade etmişlerdir.

Cinsiyet ile arkadaşın dindar olmasına verilen önem arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Cinsiyet açısından verilere bakıldığında kadınların %79,4’ü erkeklerin %78’i önemli olduğunu söylemişlerdir. Yine kadınların %4’ü, erkeklerin %3,2’si önemli olmadığını ifade etmişlerdir. Çok önemli olmadığını söyleyenlerin oranı kadınlar arasında %9,9, erkekler arasında %11,2’dir. Fikirlerinin olmadığını ifade edenler kadınlar arasında %6,7, erkekler arasında %7,6’dır. Bu verilerden hareketle deneklerin büyük çoğunluğu arkadaşlarının dindar olmasına önem verdiği anlaşılmaktadır.

Tablo 56’da görüldüğü üzere eğitim düzeyi ile arkadaşının dindar olmasına verilen önem arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Konuyla ilgili bulgular incelendiğinde, eğitim düzeyi yükseldikçe arkadaşının dindar olmasına verilen önemin de arttığı görülmektedir. Hiç okula gitmeyenlerin %80’i arkadaşının dindar olmasına önem verirken, üniversite öğrencileri ve mezunlarının %82,4’ü önem vermektedir. Fikirlerinin olmadığı en çok ilkokul mezunları arasında bulunmaktadır. Çok önemli olmadığını ifade edenler en çok ilkokul mezunları arasında bulunmaktadır.

Tablo 56: Arkadaşların Dindar Olmasına Verilen Önem Ve Eğitim Düzeyi İle İlişkisi

	Evet	Hayır	Fikrim yok	Çok önemli değil	Toplam
Okula gitmemiş	4	0	0	1	5
	80.0%	.0%	.0%	20.0%	100.0%
İlkokul	23	2	5	6	36
	63.9%	5.6%	13.9%	16.7%	100.0%
Ortaokul	59	5	6	9	79
	74.7%	6.3%	7.6%	11.4%	100.0%
Lise	89	5	10	12	116
	76.7%	4.3%	8.6%	10.3%	100.0%
Üniversite	216	6	15	25	262
	82.4%	2.3%	5.7%	9.5%	100.0%
Diğer	2	0	0	0	2
	100.0%	.0%	.0%	.0%	100.0%
Toplam	393	18	36	53	500
	78.6%	3.6%	7.2%	10.6%	100.0%

$$\chi^2=11,572$$

$$s.d.=15$$

$$p>0,05$$

Tablo 57’de görüldüğü üzere arkadaşların dindar olması ile yaş grupları arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Yaş grupları bakımından () arkadaşlarının dindar olmasına en fazla önem verenler 31-40 yaş grubunda %82,9, en az önem verenler 26-30 yaş grubunda %74,1 toplanmaktadır. Önem vermeyenlerin oranı en düşük 61 yaş yukarısında hiç yoktur ve en yüksek %7,2 oranıyla 41-50 yaş grubundadır. Bu konuda fikrinin olmadığını söyleyenler en fazla %13,5 61-ve sonrası yaş grubundadır. Çok önemli olmadığını söyleyenler en fazla %15,6 oranıyla 51-60 yaş grubunda bulunmaktadır. Bu konuda önemli olmadığını söyleyenler en düşük %5,7 oranıyla 31-40 yaş grubunda bulunmaktadır. Buna göre örneklem grubunun arkadaşının dindar olmasına çok önem verdikleri anlaşılmaktadır. Çünkü bu bulguları Türkiye’de yapılan araştırmalarla karşılaştırdığımızda önemli bir farklılık olduğu anlaşılmaktadır. Köktaş’ın yapmış olduğu çalışmada arkadaşının dindar olmasına önem verenler en yüksek 51-60 yaş grubunda %64,2 oranında çıkmıştır (Köktaş, 1993, s. 173). Bizim araştırmamızda bu oran yukarıda görüldüğü gibi %31-40 yaş grubunda ve %82,9 gibi yüksek bir oranda çıkmıştır.

Yine arkadaşlarının dindar olmasının en az önem verenler Köktaş'ın araştırmasında 20-25 yaş grubunda %45 iken bizim araştırmamızda bu oran daha yüksek %74,1 oranıyla 26-30 yaş grubunda olduğu anlaşılmakta ve bu çok yüksek bir orandır. Bunun sebebi belki uzun süre dine hasret kalma olabilir. Ayrıca dindar insanların daha güvenli olacağı düşüncesi de olabilir. Çünkü bu konunun böyle olduğunu bizzat kişisel gözlemlerimizle de teyit ettiğimizi söyleyebiliriz.

Tablo 57: Arkadaşların Dindar Olmasına Verilen Önemin Yaş Gruplarıyla İlişkisi

	Evet	Hayır	Fikrim yok	Çok önemli değil	Toplam
18-25 yas	126	4	6	20	156
	80.8%	2.6%	3.8%	12.8%	100.0%
26-30	60	4	6	11	81
	74.1%	4.9%	7.4%	13.6%	100.0%
31-40	87	2	10	6	105
	82.9%	1.9%	9.5%	5.7%	100.0%
41-50	55	5	4	5	69
	79.7%	7.2%	5.8%	7.2%	100.0%
51-60	31	2	5	7	45
	68.9%	4.4%	11.1%	15.6%	100.0%
61-+	28	0	5	4	37
	75.7%	.0%	13.5%	10.8%	100.0%
Cevapsız	6	1	0	0	7
	85.7%	14.3%	.0%	.0%	100.0%
Toplam	393	18	36	53	500
	78.6%	3.6%	7.2%	10.6%	100.0%

$$\chi^2=22,292$$

$$s.d.=18$$

$$p>0,05$$

3.4.3. Yemeklerden Sonra Dua veya Bata² Yapma

Tablo 58: Yemeklerden Sonra Dua Etme İle Yaşla İlişkisi

	Düzenli olarak	Bazen	Hiç	Toplam
20-25	36 23.1%	99 63.5%	21 13.5%	156 100.0%
26-30	26 32.1%	46 56.8%	9 11.1%	81 100.0%
31-40	43 41.0%	50 47.6%	12 11.4%	105 100.0%
41-50	28 40.6%	32 46.4%	9 13.0%	69 100.0%
51-60	17 37.8%	19 42.2%	9 20.0%	45 100.0%
65-+	26 70.3%	9 24.3%	2 5.4%	37 100.0%
Cevapsız	- -	6 85.7%	1 14.3%	7 100.0%
Toplam	176 35.2%	261 52.2%	63 12.6%	500 100.0%

$$\chi^2=40,477$$

$$s.d.=12$$

$$p<0,05$$

Tablo 58’de görüldüğü üzere yemeklerden dua etme (bata) ile yaş arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu anlamlı bir ilişki görülmüştür. Yüzdelere bakıldığında deneklerin %35,2’si yemeklerden sonra düzenli olarak, %52,2’si bazen, dua etmekte; %12,6’sı hiç dua etmemektedir.

Yaşla birlikte düzenli olarak dua etme oranı artmakta, buna karşıt hiç dua etmeme azalmaktadır. 18-25 yaş grubunda %13,5 olan hiç dua etmeme oranı 61-ve sonrası yaş

² Bata, aksakallar, misafirler, hocalar, şairler, yazarlar, bilim adamları ve toplumda önde gelen insanlar tarafından sofrada başında, şükranlarını, iyi dileklerini, ulvi duygularını dile getirmek için söylenen övgü dolu, kafiye, anlamlı sözlerdir. Kazaklar yemeğe batasız başlamaz ve sofradan batasız kalkmazlar (İsmail, 2002, s. 250).

grubunda %5,4'e düşmektedir. 51-60 yaş grubunda biraz %20,0 oranında temsil edilmektedir. Bazen dua etme kategorisinde yaş grupları arsında belirgin bir farklılaşma gözlemlenmemekte ve bu kategoride en yüksek orana %63,5'le 18-25 yaş grubunda ulaşmaktadır. Ayrıca bahsetmemiz gereken burada dua (bata) olarak Kazaklar arasında yaygın kullanılmaktadır. Yemeklerden sonra genellikle bata yapıldığı görülmektedir. Batanın tam olarak dua ile aynı olmadığını da belirtmeliyiz. Ancak batanın dua niyetiyle yapıldığını da göz ardı etmemiz gerekir. Genellikle dua namazlardan sonra veya diğer ibadetlerle beraber yapılmakta iken bata genellikle yemekten önce veya sonra yapılmaktadır. Ayrıca Türkiye'de düğünlerde dua edilmekte iken Moğolistan kazakları arasında bata daha yaygın olarak yapılmaktadır.

3.4.4. Bazı Hayır İşleri Yapma

Tablo 59: Hayır İşleri ve Cinsiyet İlişkisi

	Hatim indirme veya indirtme	Sadaka verme	Hiç birini yapmam	Toplam
Kadın	39 17.5%	171 76.7%	13 5.8%	223 100.0%
Erkek	49 17.7%	194 70.0%	34 12.3%	277 100.0%
Toplam	88 17.6%	365 73.0%	47 9.4%	500 100.0%

$$\chi^2=6,209$$

$$s.d.=2$$

$$p<0,05$$

Örneklem grubunun bazı hayır işleri yapma durumu ile ilgili veriler incelendiğinde %73'ü sadaka verdiği, %17,6'sı da hatim indirdiği veya indirttiği, %9,4'i de hiçbir şey yapmadıkları anlaşılmaktadır. Buna göre örneklem grubu arasında sadaka verme çok yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Sadakanın genellikle can sadakası şeklinde verildiğini söyleyebiliriz. Birisi yola çıkacağı zaman, başına bir şey geldiği zaman, kötü rüya gördüğünde vb. olaylarda genellikle sadaka verilmektedir.

Hayır, işlerini yapma ile cinsiyet arasındaki ilişkiye bakıldığında ki-kare test sonucu ($p<0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Cinsiyet açısından bulgular incelendiğinde kadınlar ve erkekler arasında çok belirgin bir farkın olmadığı görülmektedir. Her iki grupta da en yaygın olan sadaka verme olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan hiçbirini yapmama kadınlara oranla (%5,8) erkekler arasında daha yaygın (%12,3) görülmektedir.

Tablo 60: Bazı Hayır İşleri ve Cinsiyet İlişkisi

	Hatim indirme veya indirtme	Sadaka verme	Hiç birini yapmam	Toplam
18-25	26 16.7%	110 70.5%	20 12.8%	156 100.0%
26-30	12 14.8%	64 79.0%	5 6.2%	81 100.0%
31-40	25 23.8%	74 70.5%	6 5.7%	105 100.0%
41-50	12 17.4%	52 75.4%	5 7.2%	69 100.0%
51-60	7 15.6%	33 73.3%	5 11.1%	45 100.0%
61-+	5 13.5%	27 73.0%	5 13.5%	37 100.0%
Cevapsız	1 14.3%	5 71.4%	1 14.3%	7 100.0%
Toplam	88 17.6%	365 73.0%	47 9.4%	500 100.0%

$$\chi^2=18,935$$

$$s.d.=10$$

$$p<0,05$$

Bazı hayır işlerini yapma ile yaş grupları arasındaki ilişki incelendiğinde ki-ker test sonucu anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Konuyla ilgili bulgulara baktığımızda hatim indirme veya indirtme en fazla 31-40 yaş grubunda yaygın olduğu bunu %16,7 oranıyla 18-25 yaş grupları takip ettiği anlaşılmaktadır. Yaş grupları arasında en yaygın olanın sadaka verme olduğu anlaşılmaktadır. Sadaka verme en fazla 26-30 yaş arasında %79,0 oranıyla en yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Hiçbirini yapmama ise en yaygın 61 yaş yukarısı yaş grubunda yaygın olduğu görülmektedir.

3.4.5. Dini Bilgileri Kimden Öğrendiği İle İlgili Bulgular

Tablo 61: Dini Bilgilerin Kimden veya Nereden Öğrenildiği

	Kendi kendime okuyup araştırarak	Ailemden	Cami imamdan	Okuldan	Din eğitimi almadım	Toplam
Kadın	77 34.7%	32 14.4%	53 23.9%	28 12.6%	32 14.4%	222 100.0%
Erkek	83 30.1%	35 12.7%	86 31.2%	32 11.6%	40 14.5%	276 100.0%
Toplam	160 32.1%	67 13.5%	139 27.9%	60 12.0%	72 14.5%	498 100.0%

$$\chi^2=3,536$$

$$s.d.=4$$

$$p>0,05$$

Tablo 61’de görüldüğü üzere deneklerimizin dini bilgilerini nereden öğrendiğini de araştırdık. İlgili veriler incelendiğinde deneklerimizin %32,1’i kendi kendine araştırarak öğrendiğini, %13,5’i ailesinden öğrendiğini, %27,9’u cami veya imamdan öğrendiğini, %12,0’ı okuldan öğrendiğini, %14,5’i hiç din eğitimi almadığını ifade etmişlerdir.

Cinsiyet ile dini bilgilerin nereden öğrenildiği arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Cinsiyet açısından bulgular incelendiğinde kadınların %34,7’i erkeklerin %30,1’i kendi kendine araştırarak öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Yine kadınların %14,4’i ailesinden dini bilgi öğrendiğini, erkeklerin %12,7’i ailesinden öğrendiğini ifade etmişlerdir. Hiç din eğitimi almadığını ifade edenler kadınlar arasında %14,4 erkekler arasında ise %14,5’tir.

3.4.6. İçki Kumar Gibi Alışkanlıklar Konusundaki Tutumlar

Tablo 62: İçki Kumar Gibi Alışkanlıklar Konusundaki Tutumlar ve Bunların Cinsiyet İle İlişkisi

	Daima kötü	Çoğunlukla kötü	Bazen kötü	Asla kötü değildir	Toplam
Kadın	189	26	7	1	223
	84.8%	11.7%	3.1%	0.4%	100.0%
Erkek	234	23	13	7	277
	84.5%	8.3%	4.7%	2.5%	100.0%
Toplam	423	49	20	8	500
	84.6%	9.8%	4.0%	1.6%	100.0%

$$\chi^2=5,503$$

$$s.d.=3$$

$$p>0,05$$

Tablo 62’de görüldüğü üzere içki kumar gibi alışkanlıklar ile cinsiyet ile ilgili tablo incelendiğinde deneklerin %84,6’ı bu alışkanlıkların daima kötü olduğunu, %9,8’i çoğunlukla kötü olduğunu, %4,0’ı bazen kötü olduğunu, %1,6’ı asla kötü olmadığını ifade etmişlerdir.

Cinsiyet ile içki kumar gibi alışkanlıklar arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Cinsiyet açısından bulgulara baktığımızda kadınların %84,8’i, erkeklerin %84,5’i bu alışkanlıkların kötü olduğunu ifade etmişlerdir. Asla kötü değildir diyenlerin oranı kadınlar arasında %0,4, erkekler arasında daha yüksek %2,5 oranındadır.

Tablo 63’de görüldüğü üzere yaş grupları ile içki kumar gibi alışkanlıklar konusundaki tutum arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p>0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yaş grupları ile bu alışkanlıklar ile ilgili bulgular incelendiğinde bu alışkanlıkları daima kötü görme %91,9 oranıyla en fazla 61 yaş ve yukarısı grubunda görünmektedir. Çoğunlukla kötü kabul etme %20 oranı ile 51-60 yaş grubunda en yüksek, bazen kötü olarak görme en yüksek olarak %6,7 oranıyla temsil edilmektedir. Hiç kötü

görmeme ise en fazla %4,4 oranıyla 18-25 yaş grubunda yaygındır. Örneklem grubumuzun çoğunluğunun bu alışkanlıklara karşı olumsuz tutum içinde oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 63: İçki Kumar Gibi Alışkanlıklar Konusundaki Tutumlar ve Bunların Yaş Grupları İle İlişkisi

	Daima kötü	Çoğunlukla kötü	Bazen kötü	Asla kötü değildir	Toplam
18-25	134	16	3	3	156
	85.9%	10.3%	1.9%	1.9%	100.0%
26-30	70	8	3	0	81
	86.4%	9.9%	3.7%	.0%	100.0%
31-40	91	7	5	2	105
	86.7%	6.7%	4.8%	1.9%	100.0%
41-50	57	7	4	1	69
	82.6%	10.1%	5.8%	1.4%	100.0%
51-60	31	9	3	2	45
	68.9%	20.0%	6.7%	4.4%	100.0%
61-+	34	2	1	0	37
	91.9%	5.4%	2.7%	.0%	100.0%
Cevapsız	6	0	1	0	7
	85.7%	.0%	14.3%	.0%	100.0%
Toplam	423	49	20	8	500
	84.6%	9.8%	4.0%	1.6%	100.0%

$$\chi^2=18,646$$

$$s.d.=18$$

$$p>0,05$$

Tablo 64’de görüldüğü üzere sosyo-ekonomik durum ile içki kumar gibi alışkanlıklar arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p<0,05$) sonucu anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu alışkanlıklar ile sosyo-ekonomik düzey ile ilgili bulgulara bakıldığında sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe bu alışkanlıklara karşı olumsuz tutumun arttığı görülmektedir. Daima kötü düşüncesi üst tabakada %90,7 oranında iken alt tabakada %60,a düşmektedir. Çoğunlukla kötü düşüncesi en %3,7 oranıyla üst tabakada görülmektedir. Hiç kötü görmeme en yaygın %20 oranıyla alt tabakada ve bunu %4,3 oranıyla ortanın üstü takip ettiği görülmektedir.

Tablo 64: İçki Kumar Gibi Alışkanlıklar Konusundaki Tutumlar İle Sosyo-Ekonomik Düzey İlişkisi

	Daima kötü	Çoğunlukla kötü	Bazen kötü	Asla kötü değildir	Toplam
Zengin	49	2	2	1	54
	90.7%	3.7%	3.7%	1.9%	100.0%
Ortanın üstü	142	13	6	0	161
	88.2%	8.1%	3.7%	.0%	100.0%
Orta	197	27	5	4	233
	84.5%	11.6%	2.1%	1.7%	100.0%
Ortanın altı	32	6	7	2	47
	68.1%	12.8%	14.9%	4.3%	100.0%
Alt fakir	3	1	0	1	5
	60.0%	20.0%	.0%	20.0%	100.0%
Toplam	423	49	20	8	500
	84.6%	9.8%	4.0%	1.6%	100.0%
	$\chi^2=38,066$	s.d.=12	$p<0,05$		

3.5. Batıl İnançlarla İlgili Bulgular

Tablo 65: Batıl İnançlar İle Cinsiyet İlişkisi

	Bahsiya ³ gitme	Büyü yaptırmak	Kabir ziyaretine gitmek	Dua etmek	Hiçbir şey yapmam	Toplam
Kadın	38 17.0%	11 4.9%	37 16.6%	70 31.4%	67 30.0%	223 100.0%
Erkek	34 12.3%	9 3.2%	50 18.1%	95 34.3%	89 32.1%	277 100.0%
Toplam	72 14.4%	20 4.0%	87 17.4%	165 33.0%	156 31.2%	500 100.0%

$$\chi^2=18,935$$

$$s.d.=10$$

$$p<0,05$$

Batıl inançlarla ilgili bulgulara bakıldığında deneklerde bahsiya gitme oranı %14,4, büyü yaptırmak %4,0, kabir ziyaretine gitme %17,4 oranındadır. Deneklerin %31,2'i hiçbirine başvurmadıklarını ifade etmekte ve %33,0'ı ise dua edeceğini söylemektedirler. Burada belirtmemiz gereken şey soru sorarken yukarıda bahsedilen dört seçeneğin yanına başka yazınız seçeneğini eklemiştik. Deneklerin çoğunluğu bu seçeneğe Allah'a yalvarırım, Allah'a sığınırım veya dua ederim cevapları vermiştir. Bundan dolayı buraya dua etmek seçeneğini ekledik.

Cinsiyet ile batıl inançlar arasındaki ilişki incelendiğinde ki-kare test sonucu ($p<0,05$) anlamlı bir ilişki görülmüştür. Cinsiyet değişkeni açısından bulgular incelendiğinde, çeşitli batıl inançların kadınlar arasında %38,5, erkekler arasında %33,6 oranlarında yaygın olduğu görülmektedir. Kadınlar arasında en çok bahsiya gitme %17,0 ve kabir ziyaretine gitme

³ Bahsı kelimesi, Müslüman Kazaklar ve Kırgızlar arasında bahşı, bahsı şekillerinde hala devam etmekte ve adeta şamanlık devrinin kalıntılarını ve hatıralarını yaşatan sihirbaz, üfürükçü, halk hekimine bu isim verilmektedir. Bu kavram Moğol ve Türklerin eski paganizm devrindeki kam (şaman)'lardan hemen hemen farksızdır (Radloff, 2008).

%16,6 yaygındır. Erkekler arasında ise kabir ziyaretine gitme daha yaygın (%18,1) görünmektedir.

3.5.1. Hayatın Önemli Anlarında Popüler Dini İnanç ve Uygulamalar

Popüler dini inanç ve uygulamalar doğum, evlilik ve ölüm gibi hayatın belli başlı dönemlerinde daha yoğun biçimde ortaya çıkmaktadır. Hayatın önemli anlarını ifade eden bu evreler, kişinin hayatındaki bir statü değişimini (bekârlıktan evliliğe geçişi) ifade ettiği için bazı uygulama ve merasimleri beraberinde getirmektedir (Arslan, 2004). Bu açıklamalardan hareketle Moğolistan'daki Kazak Türklerinin popüler dini inanç ve uygulamaları hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz. Yukarıda bahsettiğimiz gibi hayatın önemli evreleri olan doğum, evlenme ve ölüm konularını ayrı ayrı başlıklar altında incelemek istiyoruz.

Doğum

Bu üç evrenin ilki olan yani, doğumdan önce başlayan ve çocukluk döneminin sona ermesine kadar süren dönem içinde, anne ve çocukla ilgili pek çok popüler inanç, uygulama ve törenler mevcuttur.

Kazakların inandığı bir takım batıl inançlar vardır ki, gebe kadından bunlardan kaçınması ya da bunları yerine getirmesi istenir. Gebe kadın; köpeğe “git” diyemez, aksini yaparsa doğum zamanında zorlanabilir. Urgan yapmaz, aksini yaparsa, doğum sırasında bebek göbek bağına sarılabilir, yükü paketleyemez, kabın ve çuvalı kapatmasına izin verilmez, onları çözemez, çıkartamaz, deve etini yiyemez, yediği takdirde kadın çocuğunu 9 ayda değil, 12 ayda doğurur. Akşamları tek başına evde kalamaz, dışarı çıkamaz vb. (Mailan, 2011, s. 29-30).

Çocuk doğduktan sonra yapılan birtakım uygulamalar vardır. Doğan çocuğun göbeği ve eşi birtakım işlemlerden geçirilir. Çocuğun geleceğini, ilerdeki uğraşını ve işini etkileyeceği inancıyla göbek gelişigüzel atılmaz. Çocuğun göbeği, her zaman kendi evinin etrafında dolaşmasın, uzaklara gidip dünyayı görsün diye dağın belinden aşırarak gömülür, okumuş aydın bir insan olsun diye kitabın içine saklanır. Kız çocuğun göbeği; “evin kutu” olsun diye ocağın altına gömülür. Dilimizde “kindik kesken jer” (göbeğin kesildiği toprak), “kindik kanı tamğan jer” (göbeğin kanının damladığı toprak) gibi sözler bu gelenekle ilişkilidir. Çocuğun “eşi” ya da “sonu”na da çocuktan bir parça, hatta çocuğun kendisi gözüyle bakıldığı için, doğumdan sonra genellikle “eş” temiz bir beze sarılarak bir yere gömülür (İsmail, 2002, s. 182).

Kadının doğum yaptığı gün oldukça uzun törenler düzenlenir. Buna “Jars kazan” (yarış kazan) denir. Koyunlar kurban edilerek, her evde büyük kazanlarda et pişirilir. Çocuk dünyaya sapa sağlam geldiğinde, yeni doğurmuş kadının lohusa yemekleri olarak nitelendirdiği her evin kazanındaki etten yediden yetmişe herkes yer (Mailan, 2011).

Yeni doğan çocuğa bir hafta içinde ad koyma töreni yapılır, adı konulur. Ad koyma, sıradan bir olay olmadığı için, kutlanarak ve kutsanarak yerine getirilir. Adı, çocuğun dedesi, büyük annesi anne ve babası, saygın yaşlı, bilgin adam veya uzaktan gelen değerli misafir tarafından saptanır. Ad koyma amacıyla düzenlenen törende, çağrılan hoca veya takvasıyla tanınan saygın kişi ezan okur ve çocuğun kulağına üç kez adını söyleyerek, “hayırlı, uğurlu olmasını” diler. Ad koyma töreninde yemek ziyafeti ve hediye verilmesi; törende yakınların ve büyüklerin bulunması ezan okunması; adın üç kez çocuğun kulağına söylenmesi; çocuğu kible yönüne çevirme; adı sağ kulağına söyleme gibi kalıplaşmış işlemler dikkati çekmektedir. Bu işlemler adın kutsallığını vurgulamakta; ada dinsel bir nitelik kazandırmaktadır (Mailan, 2011, s. 32).

Çocuğa verilecek adın seçilmesinde çeşitli etmenler rol oynamaktadır. Ad, hiçbir zaman gelişigüzel seçilmez. Çocuğun doğduğu gün, zaman, ay ve mevsim, doğum yapılan yer, doğduğu sıradaki olaylar, kimi kişilere karşı duyulan hayranlık, şükran ve minnet

duyguları; gelenekler, ailenin zenginlik yoksulluğu: önceki kardeşlerinin yaşayıp yaşamadıkları; moda ve kültür değişimleri vb. etmenler adın seçilmesinde birinci derecede rol oynar (Mailan, 2011, s. 33). Ayrıca geleneğe göre yaşlı baba ve anne, oğlunun ilk çocuğunu yani büyük torununu (kız veya oğlan fark etmez) kendine evlat olarak alır ve “küçük oğlum”, “küçük kızım” diyerek, bakar ve büyütür. Çocuğun baba ve annesi onlara kardeş gibi davranır. Artık o dedesinin çocuğudur (İsmail, 2002, s. 174).

Kazaklar, çocuk 7-9 yaşlarındayken babasından itibaren bütün uzak ve yakın akrabalarını, dayı tarafını, soyunu, sopunu ve kökenini öğretmeye özen gösterir. “Yedi ceddini bilmek” geleneksel bir kanundur. Geçmişteki ataların nasıl bir insan olduğunu, memleket ve vatan için yaptığı hizmetleri, kahramanlığı, yiğitliği, adilliği, dürüstlüğü ve cömertliği hakkında bilgi verir. Bununla birlikte diğer boyların ünlü kahramanlarından, ozanlarından, şairlerinden ve düşünürlerinden bahseder (İsmail, 2002, s. 189).

Yukarıda bahsettiğimiz gelenekler veya popüler inançların Moğolistan Kazak Türklerinin arasında yaygın olduğunu veya canlılığını koruduğunu söyleyebiliriz. Örnek verecek olursak ad koyma ile ilgili olarak bizim tanıdığımız bazı kişilerin isimlerinin Kazakistan olduğuna şahit olmaktayız ki böyle bir isimin verilmesine o kişi doğduğu anda Kazakistan’dan akrabaları gelmiş ondan dolayı bu isimi vermiştir.

Evlenme

İnsan hayatının ikinci geçit dönemi olan evlenme, gerekse kızın veya erkeğin toplumsallaşma sürecinin önemli bir aşamasını oluşturması bakımından önemli bir olaydır. Evlilik dönemiyle ilgili batıl inanç uygulamalara baktığımızda Yüzlerini büyüklere göstermeyip, şımıldıkla⁴ gizlenen gelini önce kayın pederinin evine getirirler. Gelin kapıdan sağ ayağıyla girer, çömelir ve üç kere selam verir. Selamını alan kayın pederi “Ömrün uzun olsun, mutlu ol yavrum” der. Sonra gelini oda kenarındaki yumuşak kuzu derisinin üzerine

⁴ Gelinin yüzünü örtmek için kullanılan örtü.

oturtur. Bu âdet, yeni gelinin huyları kuzu derisi gibi yumuşak, nazik olsun anlamını taşımaktadır. Ocaktaki ateşe yağ döken gelin “Ateş Ana, Yağ Ana, şefkatini esirgemeyin” der. Etrafı saran hanımlar ellerini ateşte ısıtıp “Ateş gibi hayırlı ol” diye ellerini gelinin alnına değdirir. Bu âdet, orijinal bir Kazak âdeti olan ateş kültü ile ilgilidir. Kült, Kazaklarda tabiata renk ve canlılık veren varlıkları, özellikle insan hayatı üzerinde büyük etkisi olan toprak, su, ateş, ağaç, dağ, gök gibi tabiat varlıklarını kutsal sayan bir anlam taşımaktadır (Mailan, 2011, s. 50).

Bu sırada oba insanlarıyla yeni gelen gelini tanıştırmak ve öğütlerde bulunmak için “betaşar” (yüz açma) törenine başlanır. Duvaklı gelin ayakta durur, iki hanım onun koltuğuna girerek eşlik eder. Bir delikanlı eline dombıra alıp “betaşar” türküsü söyler. Yüz açmayı yapan delikanlı herkesi tek tek tanıtırken, “bir selam” dediğinde, gelin tazim edip eğilir. “Betaşar” töreni delikanlının gelinin yüzünü açmasıyla sonuçlanır. Böylece etrafı tıklım tıklım dolduran meraklı insanlar gelinin yüzünü görmüş olur. Yüz açmayı yapan delikanlı güveyin anne babasından, yakın akrabalarından, oba aksakallarından gelinin yüz görümlüğünü alır. Geline eşlik eden hanımlar da entari elbise, kumaş gibi hediyeler alır (Mailan, 2011, s. 50-51).

Evlenemeyen kızların veya erkeklerin kısmeti açılması için bahşıya⁵ gitmektedirler. Bu uygulamayı genellikle anneleri tarafından bahşıya giderek kızlarının veya oğullarının evlenemediğini yaşlarının geçtiğini söyleyerek bir nebi yardım talep etme söz konusudur. Bu uygulama kızlar için 25 yaşını geçtikten sonra erkekler için ise 30 yaşını geçtikten sonra yapılmaktadır. Ancak bugünlerde çok yaygın olduğu söylenemez.

⁵ “Bahşı kelimesi, Müslüman Kazaklar ve Kırgızlar arasında bahşı, bahşı şekillerinde hala devam etmekte ve adeta şamanlık devrinin kalıntılarını ve hatıralarını yaşatan sihirbaz, üfürükçü, halk hekimine bu isim verilmektedir. Bu kavram Moğol ve Türklerin eski paganizm devrindeki kam (şaman)’lardan hemen hemen farksızdır” (Radloff, 2008).

Ölüm

Ölüm olayı gerçekleşmesinin ardından yapılan bazı batıl inançlar vardır. Ölen kişi için ayrı bir keçe ev kurulur. Evdeki perdeler ve kapıda asılı olan örtü dürülür, evin içine mızrak dikilir, mızrağın ucuna kara bayrak veya bez bağlanır. Eğer ölen kişi gençse; kırmızı, orta yaşlıysa; kara, yaşlıysa ak bez bağlanır. Karalı evdeki ölenin nasıl biri olduğunu yabancı biri bu işaretten hemen anlar. Cenaze, evin sağ tarafına kurulan keçe üzerine konur ve perdeyle örtülür. Ölünün gözleri kapatılır, çenesi bağlanır, başı kible yönüne çevrilir, ayakları yan yana getirilir, elleri yanlara ya da göbek üstüne konulur, elbiseleri çıkartılıp üzerine ak bez örtülerek, “rahat döşeği”ne alınır. Bulunduğu evin pencereleri açılır, aydınlatılır ve başucunda Kur’an okunur. Cenaze yalnız bırakılmaz, köy yaşlıları nöbetleşe beklerler. Işık söndürülmez ve yaşlılar, sabaha kadar uyumadan sohbet ederler. Ölen biri elden geldiğince çabuk gömülmeye çalışılır. Ama mümkün olduğu kadar ölen kişinin uzaktaki yakın akrabalarının gelmesi beklenir. Çünkü ölüye bir avuç toprak atmak, her evladın boynunun borcudur. Bundan dolayı uzaktaki yakınlarının cenaze törenine katılmalarını sağlamak amacıyla, ölünün bekletildiği durumlar da vardır. Üç günden fazla olmaz. Geleneklere göre kocası ölen yaşlı kadın siyah giyinir, kızı üzerine beyaz giysi, başına kızıl börtü giyer. Kocası ölen kadın başına kara yazma bağlar, oğlunu kaybeden ana ise beyaz başörtüsü bağlar (Mailan, 2011, s. 59-60). Bunun gibi uygulamaların dinde yeri yoktur. Eskiden uygulanan örf ve adetler kalıntılarıdır. Bu uygulamaların birçoğu Moğolistan Kazak Türklerinin arasında hala canlılığını koruduğuna şahit olmaktayız.

Ölünün gömülmeye hazırlanışı ile ilgili yıkama, kefenleme ve cenaze namazı gibi önemli uygulamalardan geçmektedir. Her uygulama kendi bünyesinde dinsel olayların yanı sıra, birçok geleneksel adet veya inançlar vardır.

Ölünün cenazesini yıkamak çok teferruatlı bir meseledir. Eskiden âdet bilen yaşlılar hastalığa karşı koyamaz duruma geldikleri zaman, öldükten sonra on iki uzvunu kimlerin tutacağına dair vasiyetlerini bildirerek giderlermiş. Hayatlarında birbirleriyle dost olanlar veya birlikte büyüüp arkadaş olanlar arasından hangisi önce ölürse, hayatta olan ölenin

cesedini tutmakla görevlidir. Böyle olmadığı zaman, her sülaleden erkek öldüğünde yedi erkek, kadın öldüğünde yedi kadın duruma göre cenaze yıkamaya çağrılır. Cenaze yıkayacak olanlar ölünün yattığı eve girerek ölünün yıkanacağı yere tahta ve ot döşerler. En altına da suyun ayakaltında dağılmaması için çukur kazar ve leğen koyarlar. Ölü yıkayanlardan biri işi idare eder, diğerleri de onun söylediklerini yaparlar. Mesela biri su getiriyorsa, diğeri su döker, üçüncüsü ölüyü döndürmeye yardım eder, dördüncüsü ölü üzerine perde tutar, iki üç kişi de üst üste katlanmış beyaz sargı bezinden özel olarak dikilmiş bir eldivenle ölüyü yıkarlar. Kefen ölü için özel olarak beyaz bezden yapılır. Bir ucu ölünün boynuna bağlanır, ikinci ucu da ayak tarafına doğru gerilerek tutulur. Cenaze yıkayanlardan biri ölü yıkamak için hazırlanan suya kokulu sabun ezer. Cesedi üç kere çevirip temizce yıkarlar ve kuru bezle silerler. Bundan sonra erkek ölüyü üç kat, kadını beş kat kefene sararlar ve arkadan üç ayrı yerden beyaz bez ile bağlarlar (Mailan, 2011, s. 60-61). Cenaze yıkayan kişilere veya mezar kazan kişilere ölen kişinin elbiseleri bazen hediye olarak verildiği de olur. Ölen kişi yaşlıysa genellikle ölen kişinin yakınlarına elbiselerinin hatıra olarak verildiği de olur.

Namazı kılanın ölü hakkında bir çeşit aklama yapılır. Kefenlenen cenazeyi evden çıkarmadan önce, yaşarken işlediği günahlar yaşayan bir kişiye aktarılır. Halk arasında buna “devir döndürme” denilir. Ölünün baş tarafına çocuğu veya bir yakın akrabası, diğer tarafa elinde ala ip olan ve Kur’an tutan imam oturur. İmam üç kere “filanın (babanın, ağabeyinin, akrabasının vb.) günahlarını kabul ediyor (üzerine alıyor) musun?” dediğinde ala ipin diğer ucunu tutan alıcı “alıyorum” diye cevap verir. Daha sonra temizlenen cenaze, kilim veya keçeye sarılır ve baş tarafı önde tutularak gömülmek için mezarlığa götürülür (İsmail, 2002, s. 222). Günümüzde bu uygulama biraz değiştiğine şahit olmaktayız. Günahını alıyor musun? Sorusu artık sorulmuyor. Belki bunun nedeni insanların dini bilgilerinin arttığını yani dini canlanmanın göstergesi olabilir. Yoksa eskiden bu uygulamaların yapıldığını büyüklerimizden birçok kere duyduğumuzu söyleyebiliriz.

Ölüyü evden çıkarırken kadınlar yüksek sesle ağlaşır ve akrabalar ağıt yakarlar. Kadınlar mezar başına gitmedikleri için, cenazenin evden çıkarılması esnasında yakılan ağıtlar son görevleri olarak kabul edilmektedir (Mailan, 2011, s. 62). Bununla birlikte ölen

kişinin annesi, kızı ve hanımı ağıtlar söyler. Burada ölen kişinin özellikleri, topluma hizmetleri ve yaşı ile ilgili ağıtlar söylenir.

Merhumu gömmek, yattığı yere bir avuç toprak atabilmek geride kalanlar için önem taşımaktadır. Ölüyü yerleştirirken biri Kur'an okur, diğerleri "Yattığın yer aydınlık olsun, toprağın has ipek olsun", "Karanlık kabrin nur olsun" şeklinde dilekte bulunurlar. Dilimizdeki "bir avuç toprak", "toprak attı", "toprak buyurdu" şeklindeki deyimler mezarla ilgili sözlerdir (Mailan, 2011, s. 63).

Gömülme işlemleri hocanın Kur'an okumasıyla son bulur. Kazakların eski âdetlerine göre, erkeklerin mezarının başına kargı, kadınlarınkine yayık, yetişkin kızınkine bakan, yeni doğmuş çocuğun kabrinin başına ise beşik konulur. Herkes kendi durumuna göre ölenin kimliğini, cinsini, mesleğini yazgısını belirtmek amacıyla mezar taşlarına yazılar yazılması ve simgeler, işaretler yapılması sıkça görülmektedir. Halk mezar taşlarına ölenin adını, soyadını, boyunu, nereli olduğunu, doğum ve ölüm tarihlerini Arap harfleriyle yazdırmaktadır (İsmail, 2002, s. 224). Bugünlerde mezar başına kargı, yayık, bakan ve beşik bırakma gibi uygulamaların genel olarak terk edildiğine ve bazı kesimlerce uyguladığına şahit olmaktayız. Diğer uygulamaların Arap harfleri ile değil de Kiril harfler ile herkesin okuyabileceği şekilde yazıldığı görülmektedir.

Kazaklar mezarlara son derece saygı duyarlar. Mezarın yanından geçerken attan inip Kur'an okunur. Eğer arabadaysa içinden bir şeyler söyleyip, elini yüzüne sıvazlar. Mezara doğru abdest almamak, onu parmakla göstermemek gibi inançlar titizlikle uygulanmaktadır (Mailan, 2011, s. 64).

"Ölenin dinsel törenle ve yemekle anıldığı belli günler vardır. Bunların başında ölünün "yedinci", "kırkıncı" günleriyle "yılı" gelmektedir. Daha nadir olmakla beraber "üçüncü" ve "yüzüncü" günlerde de ölen kişi belli bir biçimde anılmaktadır. Bu günler içerisinde ölümden sonraki "kırkıncı" gün en yaygın ve tipik olanıdır. "Kırkıncı" günde ölünün yemeği verilir. Kurban kesilir, hatmi indirilir, Yasin ve "kırk duası" okutulur" (İsmail, 2002, s. 229).

Ölünün arkasından ölü aşı olarak yemek verilmektedir. Yemek vermenin belli bir vakti yoktur. Herkes kendi durumuna göre, dünyadan geçen ana-babasının ruhu için yemek verir. Çocuklar zenginse yemeği toy şeklinde yaparlar. Geleneklere göre ölenler için her yıl Ramazan ayında sadaka verilir. Ramazan ve kurban bayramlarında kurban kesilir, Ramazanın son gününe “şek⁶” denilir ve ruhlar için hamurdan kırk şelpék ismi verilen lokma yapılır ve Kur’an okunarak onlara bağışlanır. “Ölü razı olmadan, yaşayanlar zengin olmaz” atasözü ölü için verilen yemeklerin önemini anlatmaktadır (Mailan, 2011, s. 66).

⁶ Ramazan ayının içinde veya Kurban Bayramından bir gün önce ölüler için kesilen kurbandır.

SONUÇ

Moğolistan’ın Bayan-Ulgiy Kentinde Yaşayan Kazak Türklerinin Dini Hayatını konu edinen bu alan araştırması, Sovyetler Birliğinin tarihsel materyalist anlayışının topluma hâkim olduğu, bu anlayış temelinde 50 yıldan fazla bir süre yaşamış olan Moğolistan Kazak Türklerinin dini hayatı üzerindeki etkisini ve tesirlerini anlamak ve diğer taraftan 1990 sonrası dini canlanmanın hangi yönde ilerlediğini tespit etmeye çalışılmıştır.

Moğolistan, Sovyetler Birliği döneminde, önemli bir modernlik deneyimi yaşamış ve tarihsel materyalizm kaynaklı bir öğreti çerçevesinde seküler bir dünya görüşüne sahip olmuştur. Uzun yıllar dinden uzak kalmasına rağmen, dini inanç, değer ve semboller Moğolistan Kazak Türklerinin geleneksel kültüründe önemli derecede yerini korumuştur. Bu dönemde din, ritüeller boyutundan ayrılarak kültürel bir olgu olarak toplumda varlığını devam ettirmiştir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar, inanç, ibadet ve sosyal hayatla ilgili bulgular olmak üzere üç yönden değerlendirilebilir.

İnanç boyutu ile ilgili bulgular topluca değerlendirildiğinde, en yüksek değer Allah’a ve Meleklerle inanca verildiği ve örneklem grubunda yer alan kişilerin büyük çoğunluğunun Allah’a inandığı, ancak, az da olsa inanmayanların olduğu anlaşılmaktadır. Diğer inanç ilkeleri ile ilgili bulgularda da deneklerin tutumları arasında bir benzerliğin olduğu ve inanma bakımından bu ilkeler arasında belirgin bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Allah’a inanç %94,4, Peygamberlere inanç %93,6, Kur’an-ı Kerime inanç %94, Ahiret inancı %93,2, Melek inancı %94,4, Kader inancı %93,4 oranında tespit edilmiştir. Bunlar arasında en fazla kuşku duyulan ise %6,8 oranıyla Ahiret inancı olduğu anlaşılmaktadır.

Bu durumda, 1937-1990’a kadar izlenen din karşıtı politikalara rağmen “Moğolistan’da yaşayan Müslüman Kazak Türklerinin İslam’ı, dini bir kimlik olarak korudukları” şeklinde kurduğumuz varsayımı desteklemektedir. Yoksa 1990 sonrası

dönemde daha doğrusu serbest bir dini hayat hakkını kazandıktan sonra, bu kadar kısa sayılabilecek bir sürede köklü toplumsal değişmelerin yaşanması mümkün gözükmemektedir.

İbadet boyutu ile ilgili bulgular değerlendirildiğinde, farz ibadetleri içerisinde en fazla yerine getirilen ibadetin oruç tutma olduğu anlaşılmaktadır. Bunu zekât ibadeti takip etmektedir. En az yerine getirilen ibadetin hac ibadeti olduğu anlaşılmaktadır. Bunun nedeni ekonomik duruma bağlı bir ibadet olmasındandır. Hac hakkında olumlu tutum denekler arasında yaygındır. Namaz kılma ilgili davranışlar içinde en yaygın beş vakit namaz kılma ve erkekler için Cuma ve bayram namazı kılma şeklinde davranış yaygın görünmektedir. Hiç namaz kılmayanların oranı ise %55 olarak tespit edilmiştir. Namaz kılmayanlarla ilgili veriyi Türkiye’de yapılmış araştırmalarla karşılaştırdığımızda çok düşük bir orandır. Çünkü Türkiye’de namaz kılmayanların oranı %25 oranındadır (Köktaş, 1993, s. 212). Ayrıca erkeklerin kadınlara göre daha fazla namaz kıldıkları anlaşılmaktadır.

İbadet boyutu içinde incelenen Kurban ve Fitre ile ilgili tutum ve davranışlar şöyledir: her yıl Kurban kesme oranı denekler arasında %25,2 iken Fitre verme oranı %69’dur. Halk fitre vermeye daha çok önem göstermektedir. Bunun nedeni can güvenliğinin olduğu daha doğrusu kötülüklere karşı koruma sağladığına olan inançtan kaynaklanmış olabilir.

İbadet boyutu içerisinde incelenen diğer bir ibadet dua ile ilgili tutum ve davranışlar deneklerin büyük çoğunluğu arasında çeşitli düzeyde farklılık göstermektedir. Deneklerin %86,2’si duanın kabul olacağına inanmakta ve %11,4 inanmamaktadır. Bununla birlikte deneklerin %21,4’ü dua etmediklerini ifade etmişlerdir.

Kur’an okumasını bilmeyenlerin oranı %56,4 olarak tespit edilmiştir. Erkeklerin kadınlara göre daha fazla oranda Kur’an okumasını bildikleri anlaşılmaktadır. Erkeklerin %53,3’ü Kur’an okumasını bilmezken, kadınlar arasında bu oran %61,4 oranındadır. Bunun nedeni yukarıda da bahsedildiği gibi din eğitiminin genellikle erkeklere yönelik olarak yapıldığı için olabilir.

Sosyal hayatla ilgili bulgular içinde yer alan, eş seçiminde dindarlığın önemi ile ilgili verilere bakıldığında örneklem grubunun %69,6'sı eş seçiminde dindarlığın önemli olduğunu ifade etmişlerdir.

Yine sosyal hayatla ilgili bulgular içinde yer alan, arkadaş seçiminde dindarlığın önemi ile ilgili davranışlara bakıldığında eş seçiminde olduğu gibi yüksek bir oranın önemli olduğu ifade etmişlerdir. Bunun sebebi dindar insanların diğer insanlara göre daha güvenli olacağına olan inançtan kaynaklanmış olabilir.

Cinsiyet açısından bakılacak olursa, Kadınların dini pratikleri yerine getirme oranı erkeklere göre daha düşük olacaktır şeklinde kurmuş olduğumuz hipotez doğrulanmaktadır. Araştırmada dindarlık ve dini pratikleri yerine getirme bakımından erkeklerle kadınlar arasında belirgin bir fark olmamakla birlikte erkeklerin kadınlara oranla daha çok ilgi gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Yapılan çeşitli araştırmalar yaşla birlikte dindarlık bakımından bir artışın olduğunu göstermektedir. Örneğin Köktaş'ın İzmir'de yapmış olduğu araştırmada (Köktaş, 1993, s. 214) ve Karaşahin'in Gördes'te yapmış olduğu araştırmada yaşla birlikte dindarlık düzeyinin arttığını göstermektedir (Karaşahin, 2007, s. 159). Bizim araştırmamızda bu tespit doğrulanmamış olup, 61 yaş sonrası grubunu istisna edersek yaşla birlikte dini hayatta genel bir düşüşün olduğu gözlemlenmiştir. Bunun nedeni dini canlanmanın göstergesi olabilir. 61 yaş sonrasındaki artışın nedeni ise belki anne- babalarının dindar olmasından kaynaklanmış olabilir. Çünkü büyüklerimizin dediklerine göre dedelerinin molla ya da dindar olduklarından bahsetmektedir. Genel olarak baktığımızda 41-50 ve 51-60 yaş grupları arasında dini hayatta bir düşüşün olduğu görülmektedir ki bu normaldir. Çünkü bu yaştakilerin dinin yasak olduğu döneme denk gelmelerinden dolayı yeterli din eğitimi almamış olmasından kaynaklanmış olduklarını söyleyebiliriz.

Dindarlığı sosyo-ekonomik düzey açısından tahlil edecek olursak, sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe dindarlıkta belirgin bir artışın olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye’de yapılan araştırmalarda ise bunun karşısı sonuçlar vermektedir. Örneğin Köktaş’ın İzmir’de yapmış olduğu araştırmada sosyo-ekonomi düzey yükseldikçe dindarlıkta bir düşüşün olduğu şeklindedir (Köktaş, 1993, s. 214).

Eğitim düzeyi bakımından inceleyecek olursak yine sosyo-ekonomik düzeyde olduğu gibi eğitim düzeyi yükseldikçe dindarlıkta bir artışın olduğu görülmektedir. Yine bu konuda Türkiye’de yapılan araştırmaların aksine bir durum söz konusudur. Türkiye’de ise eğitim düzeyi yükseldikçe dindarlıkta bir azalma söz konusudur. Bunun nedeni okuma yazma bilenlerin dini kaynaklara ulaşmalarının daha kolay olmalarından kaynaklanmış olabileceğini söyleyebiliriz. Çünkü Moğolistan’da dini kaynak sıkıntısı olması ve resmi din eğitim veren kurumların olmaması da büyük bir problemdir.

Diğer yandan halk inançları ile ilgili olarak şunları söyleyebiliriz: Moğolistan Kazak Türkleri arasında halk inançlarının çok yaygın olduğu gözlemledim. Çünkü halk dinden uzun bir süre ayrı kalınca ister istemez popüler dini inançlar çoğalacaktır. Zaten Moğolistan Kazak Türkleri göçebe bir hayat sürdüğü için bu da Kitabı İslam’ı yaşamalarını zorlaştırıyordu. Bir büyüğümüzün dediği gibi Moğolistan’da yaşayan Kazak Türklerinden dinin yasak olduğu dönemde bile cenaze namazı kılınmadan gömülmemiştir. Aslında burada demek istediği belki dinin emir ettiklerini yerine getirememiş olabilir ancak cenaze namazı kılındığı için Müslüman olarak öldüğünü daha doğrusu cenaze namazının kılınmış olması onun kurtuluşuna vesile olacaktır imasında bulunmaktadır. Bununla birlikte halk arasında Kitabı İslam ile eski Türk inançlarının birbirine karışmış vaziyette yaşandığını söyleyebiliriz.

Moğolistan halkı ortak dini hayat ve kültürü dini manevi değerlerinden 50 yıldan fazla bir süre uzak kalmıştır. Geleneksel dini kurum ve değerler ise toplumu dini kültür anlamında destekleme ve geliştirme imkânlarından mahrum bırakılmış, doğal olarak toplumda hâkim olan dini bilgi ve kültür esas kaynaktan kopmuştur. Ayrıca 1937’de başa geçen genç

komünist hükümet tapınakları yıkmış ve din adamlarına yönelik kırım yapmışlardı ve dini kaynakları ve kitapları yok etmişti. Bu da dinin zayıflamasına yol açmıştır.

Diğer yandan 50 yıldan fazla süre SSBC'nin izlediği din karşıtı politikaların etkisi altında kalmıştır. Bu çabaların sonucunda halk tamamen dinden kopmasa da dini bilgi ve kültürden yoksun kalma durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Dini bilgi ve kültürden boşalan alanları halk farklı bir dinsel atfederek canlı tutulan cenaze törenlerine ve ulusal günleri kutlama vb. gibi davranışlarla sınırlı bir dindarlık alanı yaratmıştır. Din sadece ölüm anında hatırlanır bir duruma gelmiştir. Ancak 1990 sonrası Moğolistan'ın demokratik hayata geçmesi ile birlikte diğer alanlarda olduğu gibi dini alanda da özgürlüğe kavuşmuştur. Bundan sonra dini alanda büyük bir canlanma olmuştur. Fakat bu sefer de dini kaynak sorunu başta olmak üzere din eğitimi veren kurumların olmaması din alanında büyük problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Resmi okullarda din derslerinin olmaması ayrı bir problemdir.

Netice itibariyle verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere, Moğolistan'da yaşayan Müslüman Kazak Türklerinin inanç konusunda, Moğolistan devletinin 1937-1990 kadar dine karşı gerçekleştirdiği politikadan fazla etkilenmediğini, dini pratikler alanı zayıflamakla birlikte, inanç alanının canlılığını koruduğunu ortaya koymaktadır. En azından İslam'ı bir kimlik olarak kabul etmektedirler. Belli bir örneklem grubuyla sınırlı bu tespitleri en azından Moğolistan'da yaşayan Kazak Türklerinin dini hayatıyla ilgili ön bilgi niteliğinde olacağını düşünüyoruz. Moğolistan'da yaşayan tüm Müslümanların ya da Kazak Türkleri toplumunun bütünü içine alacak bir yorum ve değerlendirme yapabilmek için Moğolistan'ın farklı bölgelerinde araştırmalar yapılması gerekir. Biz bu araştırmamızı ülkenin Kazak Türklerinin ve Müslümanların en yaygın olarak yaşadığı bölgede yapmış bulunmaktayız.

KAYNAKÇA

- Akıncı, R. E. (2009). Batı Moğolistan Tsengel Tuvaları'nda Şamanizm, Şaman Olma ve Kozmoloji İlişkisi. *Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı*.
- Arat, R. R. (1967). *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul.
- Arslan, M. (2004). *Türk Popüler Dindarlığı*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Arslan, M. (2014). *Sözleşme Kültürü ve İlk Müslüman Toplum*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Aslantürk, Z. (1999). *Araştırma Metod ve Teknikleri*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Aydın, M. S. (1987). *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Aydınalp, H. (2012). *Gerede'de Dini Hayat*. İstanbul: Gerede Belediyesi Kültür Yayınları.
- Baş, T. (2010). *Anket*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Berger, P. L. (2015). *Kutsal Şemsiye* (5 b.). (C. Ali, Çev.) İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Bertold, S. (1987). *İran Moğolları*. (C. Köprülü, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumları Yayınları.
- Bubur, R. (2007). Kazakistan'daki İslami Dönem Eserleri. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İzmir: Ege Üniversitesi SBE.
- D'ohsson, A. K. (2008). *Moğol Tarihi*. (B. Apaydın, Çev.) İstanbul: Nesnel Yayınları.
- Durkheim, E. (2010). *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*. (Ö. Ozankaya, Çev.) İstanbul: Cem Yayınevi.
- Dursun, D. (1992). *Din Bürokrasisi*. İstanbul: İşaret.
- Elif, Ç. (1997). *Moğolistan Ülke Profili*. İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (2 b.). Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Fraye, H. (2013). *Din Sosyolojisi*. (K. Turgut, & M. R. Ayas, Çev.) İstanbul: Doğubatı.
- Geertz, C. (2012). *İki Kültürde İslam*. (M. M. Şahin, Çev.) İstanbul : Küre Yayınları.

- Glock, C. Y. (1998). Dindarlığın Boyutları Üzerine. A. Yasin, & M. E. Köktaş içinde, *Din Sosyolojisi* (M. E. Köktaş, Çev., s. 252-273). Ankara: Vadi Yayınları.
- Günay, Ü. (1998). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Günay, Ü. (2006). Dindarlığın Sosyolojisi. Ü. Günay, & C. Çelik içinde, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* (s. 1-60). Adana: Karahan.
- Hüsni, E. B., & Çapcıoğlu, İ. (2013). Sosyolojik Teori ve Din. A. Niyazi, & İ. Çapcıoğlu içinde, *Din Sosyolojisi* (s. 111-147). Ankara: Grafiker Yayınları.
- İnger, F., & Repstad, P. (2006). *Din Sosyolojisine Giriş*. (İ. Çapcıoğlu, & H. Aydınalp, Çev.) Ankara: Birleşik.
- İslam, K. (1980). *Moğolistan Kazaklarının Tarihi*. Ulgii: Moğolistan Halk Cumhuriyetinin Bilim Akademisi Tarih Enstitüsü.
- İsmail, Z. (2002). *Kazak Türkleri*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kara, M. (1997). *Kurumlar Sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Karaşahin, H. (2007). *Bir Batı Anadolu Kasabasında Dini Hayat Gördes Örneği*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Karasar, N. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (25 b.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Klyashtorny, S., & Sultanov, T. İ. (2004). *Türkün Üç Bin Yılı*. (D. A. Batur, Çev.) İstanbul: Selenge.
- Köktaş, M. E. (1993). *Türkiye'de Dini Hayat*. İzmir: İşaret Yayınları.
- Kurt, A. (2008). Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 73-93.
- Mailan, Y. (2011). Günümüz Kazakistan'ında Aile İlişkilerindeki Bazı Örf Uygulamalarının Fıkhi Açısından İncelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE.
- Moldabayeva, D. (2000). Kazakların Zuhuru ve Kazak Hanlığının Kuruluşu. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.
- Mongolian Statistical Information Service. (2016, Mart 20). www.1212.mn. adresinden alındı
- National Registration Statistics Office. (2016, Nisan 23). <http://en.ubseg.gov.mn/>. adresinden alındı

- OSPANALİYEVA, B. (2011). KAZAKİSTAN'IN JAMBİL BÖLGESİ EFSANELERİ (İNCELEME-METİNLER). *Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi SBE.*
- Radloff, W. (2008). *Türklük ve Şamanlık*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Roux, J. P. (2001). *Moğol İmparatorluğu Tarihi*. (A. Kazancıgil, & A. Bereket, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Roux, J. P. (2001b). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. (A. Kazancıgil, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sinanoğlu, A. F. (2002). Genç Nüfusta Dini Bütünleşme ve Dini Hayat (Elbistan Örneği), *Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- Sinanoğlu, A. F. (2008). *TürkKültüründe Alevi-Bektaşî Olgusu*. İstanbul: I Q Kültür Sanat Yayınları.
- Sinanoğlu, A. F. (2013). *Uygarlığın Basamakları*. Malatya: Evin Ofset ve Etiket Matbaacılık Tic. ve San. Ltd. Şti.
- Taş, K. (2013). Sosyolojik Din Tanımları. N. Akyüz, & İ. Çapcıoğlu içinde, *Din Sosyolojisi* (s. 37-42). Grafiker Yayınları.
- Ünver, G. (1998). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ünver, G. (2013). Toplumsal Bütünleşme ve Din. A. Niayzi, & Ç. İhsan içinde, *Din Sosyolojisi* (s. 409-420). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Uradyn, B. (1998). *Nationalism and Hybridity in Mongolia*. New York: Oxford University Press.
- Uzben, K., & Shinay, R. (2007). *Mongoliadaki Kazak Halkı*. Ulaanbaatar: Admon.
- visitmongolia. (2016, 05 27). <mailto:sales@visitmongolia.com>. www.visitmongolia.com. adresinden alındı
- Wach, J. (1987). *Din Sosyolojisine Giriş*. (B. İnandı, Çev.) Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Wach, J. (1995). *Din Sosyolojisi*. (Ü. Günay, Çev.) İstanbul: M.Ü.İ.F. Vakfı Yayınları.
- Yaparel, R. (1987). Dinin Tarifi Mümkün Mü? *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(IV), 403-417.

- Zultai, A. (2013). Moğolistan'ın Bayan-Ülgiy Eyaletindeki Yer Adları Üzerine İncelemeler.
Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi SBE.
- Zurganbay, R. (2010). *İmandılık Kaynarı*. Bayan-Ulgiy: Kitap .

EKLER

Ek 1: Anket Formu

Uygulandığı yer:

1-Cinsiyetiniz: Kadın ()

Erkek ()

2- Yaşınız?

1- () 20-25 yaşları arası

2- () 26-30 “ “

3- () 31-40 “ “

4- () 41-50 “ “

5- () 51-60 “ “

6- () 61- ve yukarısı

7- () Cevapsız

3- Medeni durumunuz:

1- () Evli

2- () Bekar

3- () Dul

4- () Boşanmış

4- Eğitim durumunuz:

1- () Hiç okula gitmemiş

2- () İlkokul mezunu

3- () Orta veya dengi okul mezunu

4- () Lise veya dengi okul mezunu

5- () Üniversite öğrencisi veya mezunu

6- () Diğer.....

5- Mesleğiniz veya işiniz:

- 1- () Çiftçi
- 2- () İşçi
- 3- () Esnaf
- 4- () Memur
- 5- () İşsiz
- 6- () Üst düzeyde yönetici (genel müdür v.b)
- 7- () Emekli
- 8- () Öğretmen
- 9- () Bağımsız meslek sahibi (tüccar, sanayici v.b.)
- 10 () Serbest meslek sahibi (avukat, doktor, mühendis v.b.)

6- Size göre aileniz hangi sosyo-ekonomik düzeye dâhildir?

- 1- () Üst (zengin)
- 2- () Ortanın üstü (orta hallinin üstünde)
- 3- () Orta (orta halli)
- 4- () Ortanın altı (orta hallinin altında)
- 5- () Alt (fakir)

7 –Allah’ın (Tanrı) varlığına inanıyor musunuz?

- 1- () Evet İnanıyorum
- 2- ()Bu Konuda Emin Değilim
- 3- () Hayır İnanmıyorum

8-Peygamberlere inanıyor musunuz?

- 1- () Evet İnanıyorum

2- () Bu Konuda Emin Değilim

3- () Hayır İnanmıyorum

9- Kur'an'ı Kerim'in Allah'ın kelamı olup tamamının gerçek olduğuna ve bir tek harfinin dahi değişmeden günümüze ulaştığına inanıyor musunuz?

1- () Evet, inanıyorum

2- () Bu konuda emin değilim (Kararsızım).

3- () Hayır, inanmıyorum

10- Ahiret gününe, öldükten sonra dirilmeye ve ahirette bazı insanların Allah tarafından mükâfatlandırılacağına ve bazı insanların ise cezalandırılacağına inanıyor musunuz?

1- () Evet inanıyorum

2- () Bu konuda emin değilim (Kararsızım).

3- () Hayır, inanmıyorum

11- Kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanıyor musunuz?

1- () Evet inanıyorum

2- () Bu konuda emin değilim (Kararsızım).

3- () Hayır, inanmıyorum

12- Meleklerin (Perište) varlığına inanıyor musunuz?

1- () Evet inanıyorum

2- () Bu konuda emin değilim (Kararsızım).

3- () Hayır, inanmıyorum

13- Namaz kılma ile ilgili durumunuz aşağıdaki ifadelerden hangisine uymaktadır?

- 1- () Her gün beş vakit namazı ve Cuma ve bayram namazlarının kılıyorum.
- 2- () Günlük namazlarımın bazılarını, Cuma ve bayram namazlarının kılıyorum
- 3- () Her gün beş vakit namazı kılıyorum. (Hanımlar için)
- 4- () Günlük namazlarımın bazılarını kılıyorum (Hanımlar için).
- 5- () Sadece Cuma ve bayram namazlarını kılıyorum.
- 6- () Ara sıra vakit, Cuma ve bayram namazlarının kılıyorum.
- 7- () Hiç namaz kılmıyorum

14- Oruç ile ilgili tutum ve davranışınız aşağıdaki ifadelerden hangisine uygundur?

- 1- () Ramazan ayının tamamında ve bazı mübarek günlerde oruç tutarım.
- 2- () Ramazan ayının tamamında engelleyici bir durum olmadıkça oruç tutarım.
- 3- () Ramazan ayında ara sıra oruç tutarım
- 4- () Hiç oruç tutmam

15- Hac ile ilgili tutum ve davranışınız aşağıdaki ifadelerden hangisine uygundur.

- 1- () Bir defa hacca gittim
- 2- () Birden fazla hacca gittim
- 3- () Hacca gitmedim, ancak imkânım olursa ileride hacca gitmeyi istiyorum.
- 4- () Hacca gitmem.

16- Zekât konusundaki tutum ve davranışınız aşağıdaki ifadelerden hangisine uymaktadır?

- 1- () Her yıl zekâtımı veririm.
- 2- () Bazı yıllarda zekat verdim.

3-() Zekat vermiyorum, ancak maddi durumum uygun olursa zekat veririm.

4-() Hiç zekât vermem.

17- Fitre verir misiniz?

1- () Her yıl veririm.

2-() Maddi durumum uygun olduğunda veririm.

3-() Hiç vermem.

18- Kurban keser misiniz?

1- () Her yıl kurban keserim

2- () Maddi durumum uygun olduğunda keserim.

3-() Kurban kesmenin gereğine inanmıyorum.

19- Aşağıdaki ifadelerden hangisi dua ile ilgili davranışınızı en iyi şekilde açıklamaktadır?

1- () Hiç dua etmem

2- () Özel durumlarda (cenaze, mevlit gibi) dua ederim.

3-() Özellikle sıkıntılı (stresli) anlarda veya ihtiyaç duyduğum zaman dua ederim.

4- () Namaz haricinde de sık sık dua ederim

20- Dua hayatınızda ne derece önemlidir?

1- () Oldukça önemli.

2- () Biraz önemli.

3- () Çok önemli değil.

4- () Hiç önemli değil.

21- Kur'an-ı kerim ve diğer dini eserleri ne sıklıkla okuyorsunuz?

1- () Düzenli olarak her gün okurum.

2- () Cuma akşamları okurum

- 3-() Ara sıra okurum
- 4-() Mübarek sayılan günlerde (kandil gibi) okurum.
- 5-() Hiç okumam

22- Allah insanların dualarına cevap verdiğiine inanır mısınız?

- 1- () Evet inanırım
- 2- () Hayır inanmam
- 3- () Fikrim yok.

23- Her hangi bir durumda aşağıdaki hayır işlerden hangilerini yaparsınız?

- 1- () Hatim indirme veya indirtme
- 2- () Sadaka verme
- 3- () Hiç birini yapmam.

24- Kur'an'ı Arapça yazısından okumasını biliyor musunuz? (Ne ölçüde bildiğinizi lütfen işaretleyiniz).

- 1- () Çok iyi
- 2- () İyi
- 3- () Orta
- 4- () Zayıf
- 5- () Hiç bilmiyorum

25-Dini bilgilerinizi kimden veya nereden öğrendiniz?

- 1- () Kendi kendime okuyup araştırarak
- 2- () Ailemden
- 3- () Din görevlilerinden
- 4- () Okullardan
- 5- () Başka (yazınız):

26- Çok müşkül bir durumda kaldığınızda aşağıdaki işlemlerden her hangi birini ya da bir kaçına başvurur musunuz?

- 1- () Üfürükçüye gitmek
- 2-() Büyü yaptırmak
- 3-() Başka (yazınız):
- 4-() Hiç birine başvurmam

27- Eşinizi seçerken başka özellikler yanında dindar olmasına da önem verir misiniz?

- 1- () Evet 2-() Hayır 3-() Fikrim yok.

28- Evinizde yemekten sonra dua veya bata yapar mısınız?

- 1- () Düzenli olarak 2-() Bazen 3-() Hiç

29- Kendinizi dindarlık bakımından aşağıdaki gruplardan hangisine sokarsınız?

- 1-() Çok dindar
- 2-() Orta derecede dindar
- 3-() Dinle az ilgili
- 4-() Dinle hiç ilgisi yok

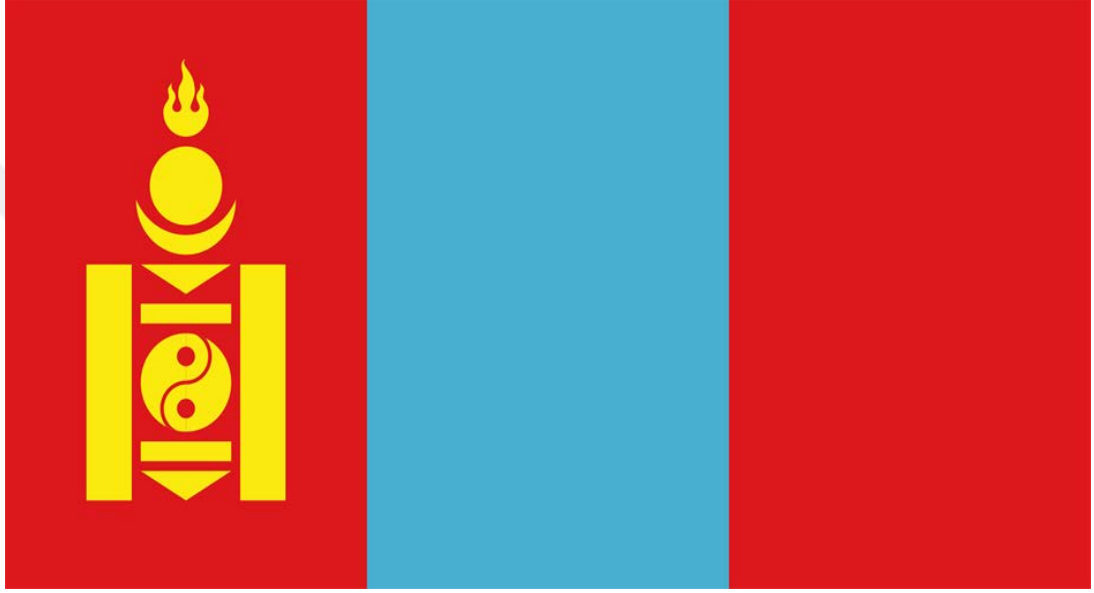
30- İçki kumar gibi alışkanlıklar hakkında ne düşünüyorsunuz?

- 1-() Daima kötüdürler
- 2-() Çoğunlukla kötüdürler
- 3-() Bazen kötüdürler
- 4-() Asla kötü değildir

31- Size göre, insanın arkadaşlarının da dindar olması önemli midir?

- 1- () Evet 2- () Hayır 3- () Fikrim yok

Ek: 2 Moğolistan Bayrağı

Kaynak: Wikimedia, Flag of Mongolia 2.svg

(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/38/Flag_of_Mongolia_2.svg

06.12.2016)

Ek: 3 Haritalar

Harita 1 Moğolistan'ın Siyasi Haritası.

Kaynak: Wikimedia, Mongolia.

(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7c/Mongolia_aymags.png

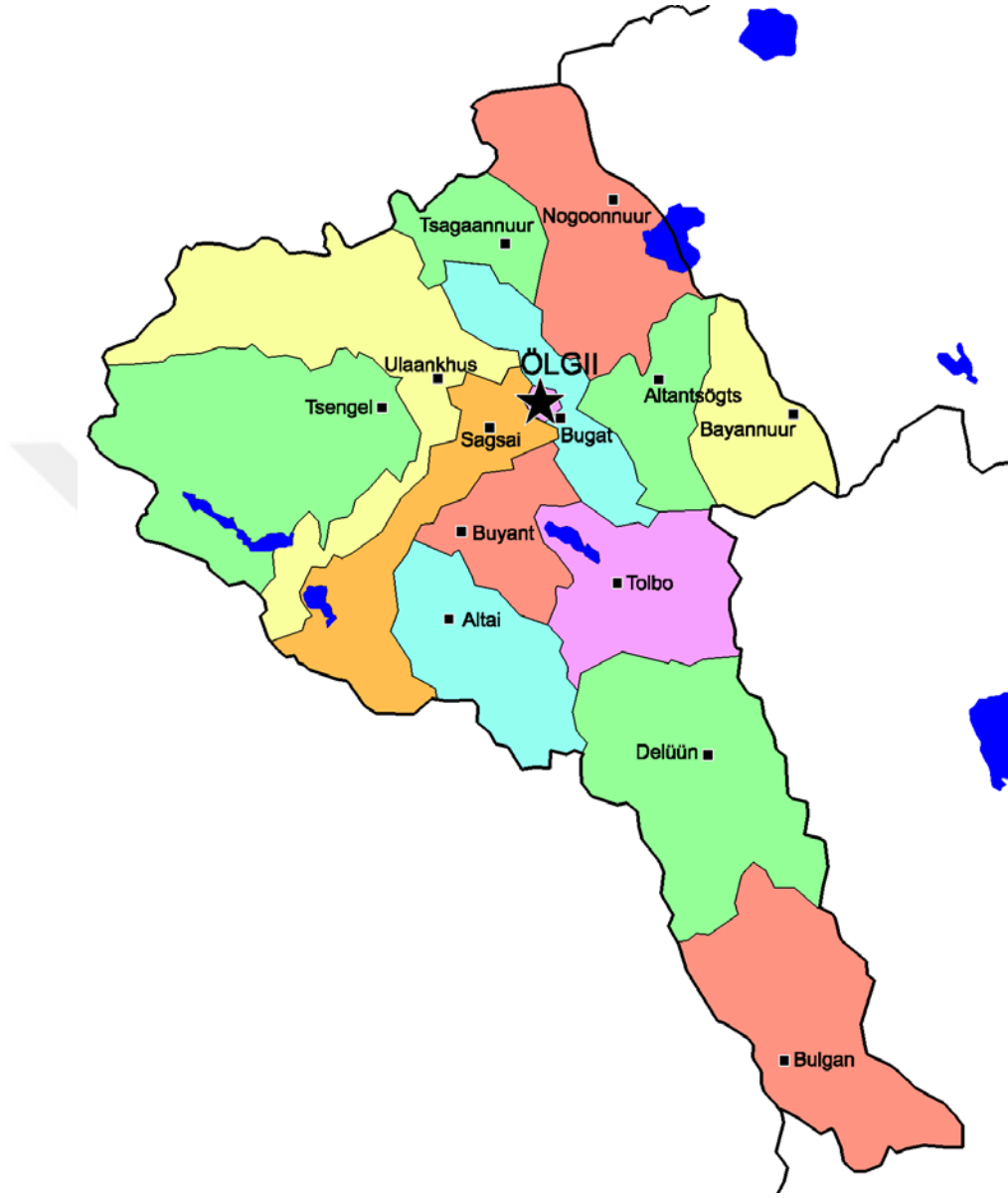
06.12.2016)

Harita 2 Moğolistan'ın İdari Birimleri: 21 Aymag(İl) ve Başkent Ulanbator

Kaynak: Wikimedia, Mongolia aymags.png

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mongolia_aymags.png 06.12. 2016)

Harita 3 Bayan Ölgii Aymağı ve Bayan Ölgii Aymağı'na Bağlı Sumlar.

Kaynak: Wikimedia, Mongolia Olgii sum map, 2016.

([https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6c/Mongolia_Olgii_sum_map.p](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6c/Mongolia_Olgii_sum_map.png)
ng 06.12.2016)

Ek: 4 Fotoğraflar

Fotoğraf 1 Bayan-Ulgiy Ebubekir Sıddık Merkez Camii

Fotoğraf 2 Günümüzde yazın kullanılmakta olan Kigiz Üy'ler (Keçe Evler, yurt)

Fotoğraf 3 Kigiz Üy'in içinden bir görüntü.

Fotoğraf 4 Kurban kesilirken.

Fotoğraf 5 Camide nikâh merasimi yapılırken Kazak Türkleri.

Fotoğraf 6 Evlenme merasimi “Betaşar” türküsü söylerken Kazak Türkleri.

Fotoğraf 7 Düğün yapılırken Kazak Türkleri.

Fotoğraf 8 Kartal eğitimi.